

The background image is a landscape photograph. It shows a vast field with rows of crops, likely a sugar beet field, stretching towards the horizon. The sky is filled with large, dramatic clouds, some of which are illuminated by the low sun, creating a warm, golden light. In the distance, there are some industrial buildings and a tall chimney on the left side.

Stichting Pensioenfonds Gasunie

Jaarverslag 2019

Inhoudsopgave

Bestuursverslag	4
Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen	5
1 Voorwoord	7
2 Algemene informatie	9
2.1 Profiel	9
2.2 Organisatie	9
2.3 Personalia	10
2.4 Bestuurscommissies en uitvoering	13
2.5 Missie, visie en doelstellingen	15
3 Financiële positie en beleid in 2019	17
3.1 Financiële positie	17
3.2 Status herstelplan	19
3.3 Haalbaarheidstoets en herstelkracht	19
3.4 Toeslagbeleid	20
3.4.1 Niet-verleende toeslagen	20
3.5 Kostentransparantie	21
3.6 Besturing en toezicht	26
3.6.1 Code Pensioenfondsen	26
3.6.2 Zelfevaluatie en geschiktheidstoets	27
3.6.3 Compliance en gedragscode	27
4 Integraal risicomanagement	28
4.1 Governance	28
4.1.1 Inrichting sleutelfuncties	29
4.2 Risico Management Systeem	30
4.3 Concrete risico's	31
4.3.1 Strategische risico's	31
4.4 Risicotolerantiegrenzen en beheersmaatregelen	32
4.4.1 Inleiding	32
4.4.2 Toelichting per strategisch risico	32
4.5 Risicobeeld pensioenfondsen	35
4.5.1 Ontwikkeling VEV en vereiste dekkingsgraad	35
4.5.2 Impact markt- en renterisico op de dekkingsgraad per eind 2019 (gevoeligheidsanalyse)	35
4.5.3 Werking van het risicomanagement in 2019	36
4.5.4 Ontwikkelingen risicomanagement	36
4.5.5 Risico's als gevolg van de coronacrisis	37
5 Beleggingen	39
5.1 Resultaten beleggingen	39
5.2 Beleggingsbeleid	40
5.3 Pijngrensbeleid	41
5.4 Markontwikkelingen 2019	41
5.5 Samenstelling beleggingsportefeuille	42
5.6 Afdekking van financiële risico's	45
5.7 Individueel pensioensparen	46
5.8 Maatschappelijk verantwoord beleggen	47
6 Pensioenen	49
6.1 Pensioencommunicatie	49
6.2 Pensioenregeling en uitvoeringsovereenkomsten	51
6.2.1 Pensioenregeling	51
6.2.2 Uitvoeringsovereenkomsten	51

	6.3	Pensioenadministratie	52
7		Wet- en regelgeving en relevante ontwikkelingen	53
8		Actuariële analyse	56
9		Verslag Raad van Toezicht	59
10		Verslag Verantwoordingsorgaan	63
11		Vooruitblik	66
		Jaarrekening	69
12		Jaarrekening	70
	12.1	Balans per 31 december 2019	70
	12.2	Staat van baten en lasten	71
	12.3	Kasstroomoverzicht	72
	12.4	Toelichting op de jaarrekening	73
	12.4.1	Algemeen	73
	12.4.2	Grondslagen	73
	12.4.2.1	<i>Algemene grondslagen</i>	73
	12.4.2.2	<i>Grondslagen voor waardering van activa en passiva</i>	74
	12.4.2.3	<i>Grondslagen voor bepaling van saldo van baten en lasten</i>	77
	12.4.2.4	<i>Grondslagen kasstroomoverzicht</i>	79
	12.5	Toelichting op de balans per 31 december 2019	80
	12.6	Risicobeheer	91
	12.7	Niet in de balans opgenomen verplichtingen	99
	12.8	Verbonden partijen en hun identiteit	99
	12.9	Toelichting op de staat van baten en lasten over 2019	100
	12.10	Gebeurtenissen na balansdatum	104
		Overige gegevens	106
13		Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten	107
14		Actuariële verklaring	108
15		Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	110

Bestuursverslag

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen¹

Bedragen x €1.000	2019	2018	2017	2016	2015
Aantal verzekerden (per jaareinde)					
Deelnemers, actief en voortgezet	1.454	1.728	1.763	1.778	1.753
Gewezen deelnemers	803	590	561	544	560
Pensioengerechtigden	1.739	1.686	1.681	1.678	1.655
Totaal aantal verzekerden	3.996	4.004	4.005	4.000	3.968
Pensioenen					
Kostendekkende premie	36.909	40.442	42.740	38.016	30.556
Gedempte kostendekkende premie	18.487	21.091	21.999	21.703	21.619
Feitelijke premie					
- jaarlijkse bijdrage	29.807	33.293	27.628	27.201	26.194
- uit opbouwdepot	0	0	4.070	4.400	2.431
Premiedekkingsgraad	99,4%	101,6%	91,5%	103,2%	107,4%
Uitkeringen	41.687	39.585	39.069	38.431	37.899
Toeslagverlening					
Actieve deelnemers	0,0%	0,2% ²	0,0%	0,0%	1,53%
Gewezen deelnemers en ingegane pensioenen	0,0%	0,2% ²	0,0%	0,0%	0,0%
Vermogen en solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen	204.801	81.907	165.070	38.658	42.318
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) (Pensioenwet art. 131)	69.608	59.699	58.538	59.939	55.046
Vereist eigen vermogen (VEV) (Pensioenwet art. 132)	361.471	340.056	337.721	342.063	325.888
Technische voorzieningen (TV)	1.633.988	1.420.571	1.394.968	1.426.597	1.308.789
Actuele dekkingsgraad	112,5%	105,8%	111,8%	102,7%	103,2%
Beleidsdekkingsgraad	107,7%	112,0%	108,3%	98,1%	105,5%
Minimaal vereiste dekkingsgraad (Pensioenwet art. 131)	104,3%	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%
Dekkingsgraad behorende bij vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 132)	122,1%	123,9%	124,2%	124,0%	124,9%
Reële dekkingsgraad	87,1%	91,6%	88,0%	80,7%	86,2
Gemiddelde duratie Technische voorziening	19,0	18,3	17,6	17,9	17,4
Gemiddelde marktrente (interne rekenrente)	0,71%	1,38%	1,48%	1,32%	1,67%

¹ Aantallen en bedragen per ultimo jaar.

² Het besluit tot toeslagverlening is na balansdatum genomen. De toeslagverlening is daarmee ten laste van boekjaar 2019 gekomen.

Bedragen x €1.000	2019	2018	2017	2016	2015
Beleggingen voor risico fonds					
Balanswaarde	1.839.107	1.503.118	1.559.946	1.489.553	1.361.043
Beleggingsopbrengsten	350.651	-52.828	104.877	121.750	13.156
Samenstelling beleggingsportefeuille					
Aandelen	48,5%	46,4%	49,4%	51,4%	47,3%
Vastrentende waarden	38,6%	43,2%	41,2%	41,4%	44,3%
Vastgoed	10,4%	10,0%	8,8%	7,7%	7,4%
Derivaten	2,5%	0,4%	0,4%	-0,5%	1,0%
Beleggingsrendement					
Jaarrendement portefeuille	23,52%	-3,29%	7,28%	9,11%	1,05%
Beheerskosten³					
Directe uitvoeringskosten vermogensbeheer	1.710	1.661	1.338	971	988
Uitvoeringskosten pensioenbeheer	1.971	2.159	1.850	1.933	1.743
Pensioenbeheer (kosten in € per deelnemer)	418	436	363	381	351
Vermogensbeheerkosten (in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,21%	0,21%	0,19%	0,19%	0,19%
Transactiekosten (in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,24%	0,09%	0,09%	0,09%	0,07%

³ Voor een nadere uiteenzetting van dit onderwerp, zie paragraaf 3.5.

1 Voorwoord

Inleiding

Het jaar 2019 was een goed jaar voor de beleggingen in aandelen. Deze lieten een hoog rendement zien. Dat had een positieve invloed op de actuele dekkingsgraad. Niettemin eindigde de beleidsdekkingsgraad per eind 2019 toch lager dan per eind 2018. Dat kwam vooral door een sterke daling van de rente in de zomerperiode. Verder waren er in het jaar 2019 diverse andere ontwikkelingen. Een aantal ontwikkelingen wordt hieronder kort beschreven.

Ontwikkeling van de dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad steeg van 105,8% per eind 2018 naar 112,5% per 31 december 2019. Deze stijging deed zich vooral in het vierde kwartaal van 2019 voor, toen de beurzen zich herstelden van een eerdere daling in augustus.

De beleidsdekkingsgraad daarentegen daalde in 2019, namelijk van 112,0% naar 107,7%. Dat werd vooral veroorzaakt door een daling van de rente, met name in het derde kwartaal. Deze beleidsdekkingsgraad bepaalt onder andere of de pensioenen wel of niet kunnen worden geïndexeerd.

Pijngrensbeleid heeft gewerkt

Bij het opvangen van de gevolgen van de rentedaling in augustus heeft het "pijngrensbeleid" een positief effect gehad. Het pijngrensbeleid is een methode om risico's te reduceren die zich voordoen bij extreme ontwikkelingen op de financiële markten zoals een koersdaling van aandelen met 30% en/of een daling van de rente met 1%. Het pijngrensbeleid vermindert de gevolgen van dergelijke gebeurtenissen.

Geen indexatie

De Stichting Pensioenfonds Gasunie (hierna: het pensioenfonds) wil graag de pensioenen laten meegroeien met de stijgende prijzen. Dit noemen we indexatie of toeslagverlening. Indexatie is alleen (beperkt) toegestaan als de beleidsdekkingsgraad op 31 december hoger is dan 110%. De beleidsdekkingsgraad bedroeg op 31 december 2019 zoals gezegd 107,7%. Het pensioenfonds kon daarom in 2020 geen indexatie toekennen.

Bestuurswijzigingen

In het najaar 2019 zijn mevrouw Sandra Melman en de heer Johan Douma toegetreden tot het bestuur. Mevrouw Melman is toegetreden vanwege het aftreden van mevrouw Petra Smeets per 15 februari 2019. De heer Douma is toegetreden vanwege het aftreden van de heer René Oudejans. De heer Oudejans is per 1 oktober afgetreden als bestuurslid omdat hij is teruggetreden als CFO van N.V. Nederlandse Gasunie. De heer Flip van Koten heeft de heer Oudejans opgevolgd als voorzitter van de beleggingsadviescommissie. De heer Douma heeft de plek van de heer Van Koten in de (Governance), Risk- en Compliance commissie overgenomen. Het bestuur dankt mevrouw Smeets en de heer Oudejans voor hun grote inzet, hun waardevolle bijdragen en voor de prettige samenwerking in de afgelopen jaren.

Mevrouw Janneke Hermes is per 1 oktober 2019 benoemd tot CFO van N.V. Nederlandse Gasunie en per 1 januari 2020 is ze teruggetreden als voorzitter van het pensioenfonds. De heer Joost Hooghiem is bereid gevonden om per 1 januari 2020 voorzitter te worden van het pensioenfonds. Hij heeft daarbij het voorzitterschap van de Pensioen- en communicatiecommissie overgedragen aan de heer Ale Jan Algra. Mevrouw Hermes blijft bestuurslid en lid van de beleggingsadviescommissie.

Met verdriet heeft het bestuur kennis genomen van het overlijden van onze gewaardeerde oud-collega en medebestuurder René Snijder op 17 mei 2020. Vanwege ziekte heeft de heer Snijder het bestuur voortijdig moeten verlaten. Het bestuur gedenkt de heer Snijder als een prettig en kritisch bestuurslid die een grote bijdrage heeft geleverd aan de continue ontwikkeling van het pensioenfonds.

De beoogde opvolger van de heer Snijder, de heer Dick Vermeulen, is gestart met zijn opleiding en is aanwezig als toehoorder bij de bestuurs- en commissievergaderingen. De verwachting is dat hij in de loop van 2020 zal toetreden tot het bestuur.

Ontwikkelingen risicomanagement

In 2019 heeft het bestuur een nieuw dashboard voor het integraal risicomanagement laten ontwikkelen. Hierdoor heeft het bestuur beter zicht op de financiële en niet-financiële strategische risico's van het pensioenfonds.

Het risicomanagementbeleid is in 2019 uitgebreid en verdiept. Zo is het uitbestedingsbeleid aangevuld en aangescherpt. Het pensioenfonds overlegt regelmatig met uitbestedingspartijen over de manier waarop deze partijen de risico's beheersen.

In 2019 is het bestuur gestart met scenario-analyses om voorbereid te zijn op mogelijke toekomstige gebeurtenissen. Daarbij zijn scenario's uitgewerkt met gevolgen voor het pensioenfonds van verschillende ontwikkelingen van de rente. Eind 2019 heeft het bestuur besloten om minimaal 30% van het renterisico af te dekken om de negatieve gevolgen van een verdere rentedaling te verzachten. Deze minimale renteafdekking was daarvoor 0% bij hele lage en negatieve rentes.

Inrichting sleutelfuncties gereed

De Europese richtlijn IORP II schrijft voor dat het pensioenfonds sleutelfunctiehouders benoemt op de gebieden actuariel, risicobeheer en interne audit. Eind 2019 heeft het bestuur aan De Nederlandsche Bank een voorstel gedaan voor de inrichting van de sleutelfuncties. Begin 2020 heeft De Nederlandsche Bank aangegeven dat zij met deze inrichting instemt. In de loop van 2020 zal het pensioenfonds de beoogde sleutelfunctiehouders voor toetsing aanmelden bij De Nederlandsche Bank.

Communicatie: dichtbij zijn en pensioenbewustzijn vergroten

Het bestuur wil dichtbij de deelnemers zijn, het pensioenbewustzijn vergroten en de dialoog zoeken met deelnemers. In 2019 heeft het pensioenfonds een campagne gevoerd met prikkelende stellingen over pensioenen. Deze campagne was succesvol. De stellingen hebben een flink aantal deelnemers van het pensioenfonds aangezet om de antwoorden te lezen op de website van het pensioenfonds en contact te zoeken met bestuurders en het bestuursbureau. Verder zijn er deelnemersbijeenkomsten en workshops georganiseerd.

ABTN & MVD herschreven

Het pensioenfonds wil begrijpelijk communiceren. In de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN) staat het algemene beleid en de inrichting van het pensioenfonds. In 2019 is deze ABTN volledig herschreven om de ABTN begrijpelijker en beter leesbaar te maken. Deze geheel vernieuwde ABTN is terug te vinden op de website van het pensioenfonds.

Tijdens een "heisessie" in 2019 heeft het bestuur vastgesteld dat de verwoording van de missie, visie en doelstellingen (MVD) van het pensioenfonds verbeterd kan worden. Na diverse mogelijke varianten besproken te hebben is de finale versie vastgesteld in het voorjaar van 2020. Het resultaat staat in hoofdstuk 2.5.

Coronacrisis

De coronacrisis heeft in het voorjaar van 2020 geleid tot een forse daling van de aandelenkoersen en van de dekkingsgraad. Het pensioenfonds stuurt waar nodig bij. Dit gebeurt binnen het bestaande beleggingsbeleid. Bij het opstellen van het beleggingsbeleid is destijds ook gedacht aan het kunnen optreden van bijzondere, extreme situaties. Voor de normale gang van zaken, zoals de maandelijkse uitbetaling van de pensioenen, zijn maatregelen getroffen om ervoor te zorgen dat deze zaken gewoon door kunnen gaan.

Het aankomend jaar zal onder andere in het teken staan van de ontwikkelingen rondom het pensioenakkoord, de verdere uitwerking van IORP II en de selectie van een nieuwe pensioenuitvoerder. In de vooruitblik is meer te lezen over de verwachtingen van het bestuur voor 2020.

Groningen, 16 juni 2020

Het bestuur

2 Algemene informatie

2.1 Profiel

Stichting Pensioenfonds Gasunie

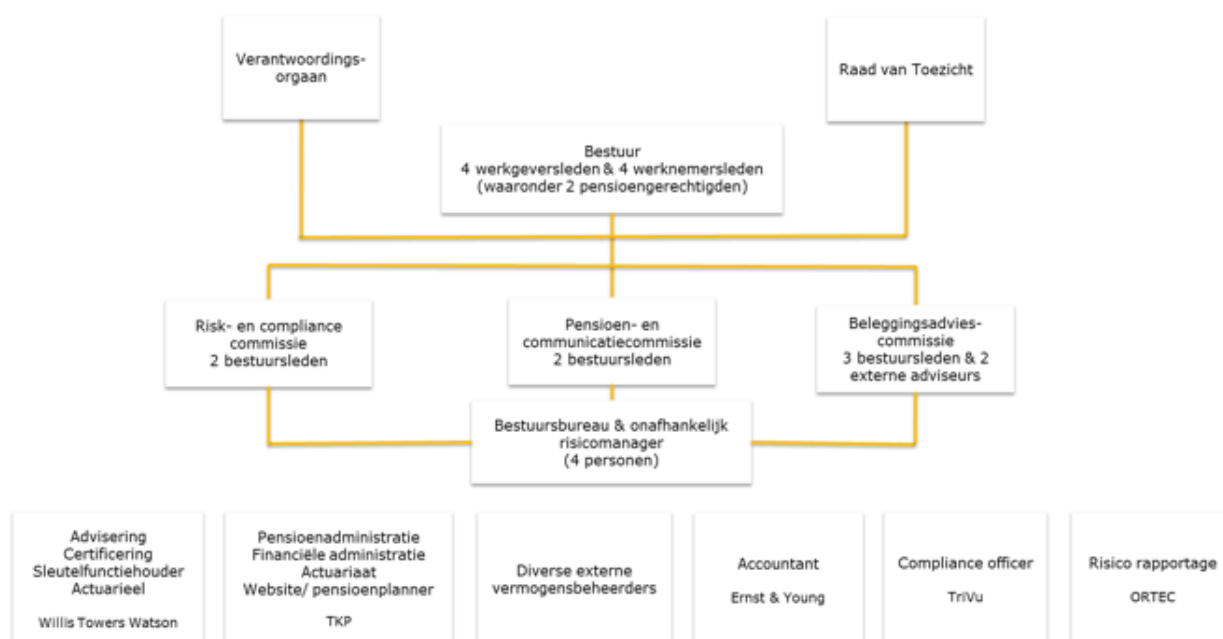
Het pensioenfonds is statutair gevestigd te Groningen en is opgericht op 15 september 1965. De laatste statutenwijziging was op 1 oktober 2019. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41009373.

Statutaire doelstellingen

Het pensioenfonds heeft ten doel het zeker stellen en verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan (gewezen) deelnemers en gepensioneerden en aan nagelaten betrekkingen van (gewezen) deelnemers en gepensioneerden van N.V. Nederlandse Gasunie (hierna: Gasunie) en van de aangesloten onderneming GasTerra B.V. (hierna: GasTerra).

2.2 Organisatie

De samenhang van alle organen en commissies binnen het pensioenfonds wordt in het onderstaande schema visueel weergegeven.

2.3 Personalia

Bestuur

Naam	Functie	Voorgedragen door	Bestuurslid sinds	Einde zittingsduur*
Dhr. A.J. Algra (1950)	plv. secretaris	Pensioengerechtigden	01-07-2017	01-07-2021
Dhr. A.J. den Herder (1967)	lid	Ondernemingsraden Gasunie/GasTerra	01-03-2015	01-07-2023
Dhr. J.S. Douma (1989)	secretaris	N.V. Nederlandse Gasunie	01-10-2019	01-10-2023
Mw. J. Hermes (1978)	plv. voorzitter	N.V. Nederlandse Gasunie	19-08-2008	01-07-2022
Dhr. J. Hooghiem (1982)	voorzitter	Ondernemingsraden Gasunie/GasTerra	01-07-2017	01-07-2021
Dhr. F.F. van Koten (1970)	lid	GasTerra B.V.	01-07-2018	01-07-2022
Mw. A.C.M. Melman (1974)	lid	N.V. Nederlandse Gasunie	01-11-2019	01-11-2023
Vacature ⁴	lid	Pensioengerechtigden		

* Allen herbenoembaar

Vergoeding bestuursleden namens pensioengerechtigden

Gedurende het verslagjaar ontvingen bestuursleden die voorgedragen zijn door de pensioengerechtigden een vergoeding van vierduizend euro per jaar. In december heeft het bestuur het beloningsbeleid aangepast. Met ingang van 2020 ontvangen bestuursleden die voorgedragen zijn door de pensioengerechtigden een vergoeding van vierduizend en vijfhonderd euro per jaar. Alle onkosten worden geacht te zijn inbegrepen in deze vergoeding. De overige leden van het bestuur ontvangen geen vergoeding namens het pensioenfonds.

Bestuursbureau

Naam	Functie
Dhr. D. Hermans	Finance & Control
Dhr. P.H.J. van der Pol	Vermogensbeheer
Mw. A. Sari	Pensioenbeheer
Dhr. S.J. Swaters	Manager Bestuursbureau

Onafhankelijk risicomanager

Naam	Functie
Dhr. S.J. Swaters	Onafhankelijk risicomanager

⁴ Dhr. Snijder is per 1 september 2019 afgetreden als bestuurslid bij het pensioenfonds. Dhr. Vermeulen is de beoogde opvolger van dhr. Snijder.

Beleggingsadviescommissie

Naam	Functie
Mw. J. Hermes	plv. voorzitter
Dhr. F.F. van Koten	voorzitter
Vacature	lid
Dhr. R.M. Salomons	extern adviseur
Dhr. H. Schuijt ⁵	extern adviseur
Dhr. C. Tromp	extern adviseur

Pensioen- en communicatiecommissie

Naam	Functie
Dhr. A.J. Algra	voorzitter
Dhr. J. Hooghiem	lid

Risk- en compliancecommissie

Naam	Functie
Dhr. A.J. den Herder ⁶	voorzitter
Dhr. J.S. Douma ⁷	lid

Compliance Officer

Naam	Organisatie
Dhr. H. Pullen ⁸	TriVu

Verantwoordingsorgaan

Naam	Functie	Voorgedragen door	Einde zittingsduur*
Dhr. A.F. Elzinga (1961)	lid	werkgevers	01-07-2022
Dhr. A.E.C. Faas (1943)	lid	pensioengerechtigden	28-01-2023
Dhr. A.M.P. Versteeg (1976)	voorzitter	werknemers, voorzitter	28-01-2023

*Allen herbenoembaar

Raad van Toezicht

Naam	Functie	Einde zittingsduur	Herbenoembaar tot
Dhr. M.J.G. Driessen (1958)	voorzitter	1-10-2022	1-10-2025
Dhr. H. Hoos (1968)	lid	1-10-2022	1-10-2026
Mw. D.J.M.P. Horsmeier (1951)	lid	1-10-2022	1-10-2024

⁵ Dhr. Schuijt is per 1 april 2020 afgetreden als adviseur van de BAC.

⁶ Tevens toehoorder bij de pensioen- en communicatiecommissie.

⁷ Tevens toehoorder bij de beleggingsadviescommissie.

⁸ Deze functie is tot 10 september 2019 in samenwerking met Ingeborg Agema (TriVu) vervuld.

Sleutelfunctiehouders

Naam	Functie	Benoemingsdatum
Nog in te vullen ⁹	risicobeheer	
Nog in te vullen ¹⁰	audit	
Dhr. R.T. Schilder	actuarieel	21-11-2019

Nevenfuncties per 31 december 2019

Naam bestuurslid	Nevenfuncties
Dhr. A.J. Algra	Bestuurslid - Stichting RK Kerkhof Groningen Bestuurslid - Stichting Oud Papier Actie – Groningen Zuid Lid Parochiebestuur – Hildegardparochie te Groningen Bestuurslid - Vermogensbeheerfonds Bisdom Groningen-Leeuwarden
Dhr. A.J. den Herder	Manager Installaties Nederland - N.V. Nederlandse Gasunie Reserveofficier bij NATOPS – Ministerie van Defensie NEN - Voorzitter Beleidscommissie Energie NEN - Voorzitter normcommissie Transportleidingen NEN - Voorzitter werkgroep PGS NEN - Lid commissie Schemabeheer
Dhr. J.S. Douma	Coördinator Regulatory Affairs - Gasunie Transport Services B.V. Voorzitter Commissie Algemeen Beheer - Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt (Groningen Oost) Bestuurslid Vlamboyant (Jong-Gasunie) tot 31/12/2019
Mw. J. Hermes	CFO van N.V. Nederlandse Gasunie Lid Donatiecommissie – N.V. Nederlandse Gasunie
Dhr. J. Hooghiem	Manager Omgevingsmanagement Nederland – N.V. Nederlandse Gasunie Bestuurder - Vereniging van Leidingeigenaren in Nederland Lid Gemeenschappelijke Medezeggenschapsraad - Openbaar Onderwijs Groningen
Dhr. F.F. van Koten	CFO – GasTerra B.V. Bestuurslid - KVG N
Mw. A.C.M. Melman	Manager Juridische Zaken & Compliance - N.V. Nederlandse Gasunie

Externe accountant

Ernst & Young Accountants LLP Mw. A. Snaak RA

Adviserend actuaris

Towers Watson Netherlands B.V. Dhr. W. Eikelboom AAG

Certificerend actuaris

Towers Watson Netherlands B.V. Dhr. R.T. Schilder AAG

⁹ Beoogd sleutelfunctiehouder Risicobeheer is de heer Den Herder. Gezien de controlerende functie die bij deze rol hoort, is besloten om governance over te dragen aan de PCC.

¹⁰ Beoogd sleutelfunctiehouder Interne audit is mevrouw Melman. Tot 31 december 2019 was zij lid van de PCC. Gezien het belang van haar onafhankelijke rol heeft zij afstand gedaan van haar lidmaatschap van de PCC. Zij blijft wel toebehoort bij de PCC.

2.4 Bestuurscommissies en uitvoering

Bestuur

Het bestuur voert het beheer van het pensioenfonds en is bevoegd alle zaken van het pensioenfonds te behandelen en beslissingen daaromtrent te nemen. Dit met inachtneming van wet- en regelgeving, de bepalingen in de statuten van het pensioenfonds, de uitvoeringsovereenkomsten met Gasunie en GasTerra en de pensioenreglementen. Het bestuur is, conform de Pensioenwet, altijd verantwoordelijk voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken.

Onafhankelijk risicomanager

Het bestuur heeft een onafhankelijk risicomanager benoemd. De onafhankelijk risicomanager oefent zijn functie onafhankelijk van de commissies uit en ziet vanuit zijn rol toe op het naleven van het integraal risicomanagementbeleid en de prudent person regel bij de totstandkoming van adviezen van de commissies.

Bestuursbureau

Het bestuur heeft een bestuursbureau ingesteld om alle werkzaamheden voor het pensioenfonds te coördineren en het secretariaat te voeren. Het bestuursbureau coördineert en bewaakt tevens alle uitbestede werkzaamheden.

De werkzaamheden van het bestuursbureau zijn verdeeld in de drie aandachtsgebieden van de commissies:

- ▶ vermogensbeheer,
- ▶ pensioenbeheer, communicatie en governance en
- ▶ risicomanagement en compliance.

Tevens draagt het bestuursbureau zorg voor de algehele ondersteuning van het bestuur en alle commissies. Het bestuursbureau is het eerste aanspreekpunt voor het pensioenfonds en beheert alle contracten. Het bestuursbureau volgt ook de ontwikkelingen op het gebied van pensioenbeheer, wet- en regelgeving en adviseert het bestuur hierover.

Het bestuur heeft een aantal bevoegdheden gedelegeerd aan het bestuursbureau. Deze bevoegdheden zijn vastgelegd in het document 'Delegatie van bevoegdheden'.

Uitvoering en financiële administratie

Het bestuur heeft alle dagelijkse werkzaamheden met betrekking tot het uitvoeren van de pensioenregelingen en de financiële administratie uitbesteed aan TKP Pensioen B.V. (TKP) te Groningen. De beleggingsadministratie wordt uitgevoerd door Kas Bank N.V.¹¹

¹¹ Sinds 30 september 2019 is Kas Bank N.V. onderdeel van CACEIS. CACEIS is een dochteronderneming van Crédit Agricole.

Vermogensbeheer

Het bestuur heeft het vermogensbeheer bijna volledig uitbesteed aan externe vermogensbeheerders.

Vermogensbeheerder	Categorie
BlackRock Advisors (UK) limited (BlackRock)	Aandelenportefeuille
Cardano	Staatsobligaties en rentederivaten
Lombard Odier (Europe) S.A.	Krediet obligatie portefeuille
DMFCO	Woninghypotheken
Syntrus Achmea	PVF Particulier Hypothekenfonds
DWS	Beursgenoteerde vastgoedportefeuille
Altera, CBRE Global Investors & Syntrus Achmea	Niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen
Sweco Capital Consultants	Ondersteuning niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille
Morgan Stanley	Grondstoffenportefeuille
Kas Bank N.V.	Collateral management en afdekken valuta risico

Het bestuursbureau stelt eens per kwartaal factsheets op voor de beleggingsadviescommissie en het bestuur. Deze factsheets geven een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen bij iedere vermogensbeheerder en bevatten onder andere informatie over behaalde rendementen, beheerskosten en in hoeverre de gemaakte afspraken worden nageleefd.

Voor zover activiteiten op beleggingsgebied niet zijn uitbesteed, worden zij beheerd door het bestuursbureau. Niet uitbesteed zijn een beperkt deel van het liquiditeitenbeheer en transacties die noodzakelijk zijn voor het beheersen van het renterisico en transacties voor de uitvoering van het pijngrensbeleid.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur over het strategische beleggingsbeleid, over de financiële risico's en over de uitgangspunten en uitkomsten van ALM-studies. Met inachtneming van het vastgestelde beleggingsbeleid brengt de beleggingsadviescommissie uit eigen beweging of op verzoek adviezen uit aan het bestuur. Dit betreft adviezen over onderwerpen uit de jaarplanning of over andere (actuele) onderwerpen.

Pensioen- en communicatiecommissie

De pensioen- en communicatiecommissie adviseert het bestuur over het te voeren pensioenbeleid, governance, de communicatie over het pensioen en het beheer en de uitvoering van de pensioenregelingen.

Risk- en compliance commissie

De risk- en compliance commissie adviseert het bestuur over risicobeheersing en compliance en ondersteunt het bestuur bij het beleid rondom niet-financiële risico's. Daarnaast is de risk- en compliance commissie verantwoordelijk voor het opstellen van het uitbestedingsbeleid, IT-beleid en risicomitigatie omtrent IT-risico's. Tot 2020 was het onderdeel governance ondergebracht bij de risk- en compliance commissie.

Verantwoordingsorgaan

Het pensioenfonds heeft een verantwoordingsorgaan dat uit drie leden bestaat. Het bestuur legt jaarlijks over het gevoerde beleid verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan. Naast de jaarlijkse verantwoording vindt door het jaar heen overleg plaats over adviesplichtige onderwerpen.

Raad van Toezicht

De raad van toezicht oefent het interne toezicht uit op het bestuur van het pensioenfonds en is een verplicht orgaan voor pensioenfondsen met een belegd vermogen van meer dan één miljard euro. De raad van toezicht bestaat uit drie externe

deskundigen. Taak van de raad van toezicht is om toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Zij zien er verder op toe dat het bestuur haar risicobeheersing goed op orde heeft en bij haar beslissingen een evenwichtige belangenafweging maakt.

Sleutelfunctiehouders

Pensioenfonds Gasunie geeft invulling aan de richtlijnen uit IORP II omtrent het invullen van sleutelfuncties. Het bestuur beoogt de rollen als volgt in te vullen. De sleutelfunctiehouder actuariael wordt uitbesteed aan de certificerend actuaaris. De sleutelfunctiehouders op het gebied van risicobeheer en interne audit worden binnen het bestuur gezocht. De wijze waarop het fonds invulling geeft aan het sleutelfunctiehouderschap is afgestemd met de toezichthouder.

Compliance

De compliance functie over 2019 is uitbesteed aan TriVu. TriVu heeft de rapportage over 2019 verzorgd.

Overige externe ondersteuning

Het bestuur wordt bijgestaan door een externe adviserend actuaaris Towers Watson Netherlands B.V. Daarnaast maakt het bestuur ten behoeve van de certificering van de jaarrekening gebruik van een certificerend actuaaris (Towers Watson Netherlands B.V.) en een registeraccountant (Ernst & Young Accountants LLP). Ortec Finance B.V. ondersteunt het bestuur door middel van het eens per kwartaal opstellen van een integraal risicodashboard. Indien nodig worden door het bestuur andere externe deskundigen geraadpleegd.

2.5 Missie, visie en doelstellingen

Tijdens een heisessie in 2019 heeft het bestuur vastgesteld dat de verwoording van missie, visie en doelstellingen (MVD) van het pensioenfonds verbeterd kan worden. De PCC heeft diverse mogelijke varianten de revue laten passeren. In het voorjaar van 2020 is de nieuwe MVD door het bestuur als volgt vastgesteld.

Missie

“De Stichting Pensioenfonds Gasunie wil de (oud)medewerkers van Gasunie en GasTerra een aanvullend inkomen voor later bieden. Wij voeren de pensioenregelingen uit die de sociale partners samen hebben afgesproken: ouderdomspensioen, nabestaandenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen.

Wij willen zorgen voor een pensioen dat zijn waarde behoudt. Daarvoor beheren wij het vermogen dat aan ons is toevertrouwd zo efficiënt mogelijk met aanvaardbare risico's en tegen redelijke kosten. Besluiten nemen wij op een evenwichtige manier: wij wegen de verschillende belangen zo goed mogelijk. Wij vinden het belangrijk dat onze deelnemers begrijpen wat we doen.”

Visie

“De wereld om ons heen verandert voortdurend. Wij blijven daarom op de hoogte van de ontwikkelingen in de markt en in de politiek zodat we kunnen inspelen op veranderingen. Wij proberen in elk geval de nominale pensioenen uit te keren. Een nominaal pensioen is het vastgelegde pensioenbedrag dat een deelnemer jaarlijks opbouwt op basis van het inkomen in dat jaar. Daarnaast willen we graag de pensioenrechten en -uitkeringen waardevast houden door die te corrigeren voor de effecten van inflatie, zodat de koopkracht behouden blijft.

Om dit te bereiken beleggen wij het kapitaal dat door het fonds beheerd wordt. Dat is nodig om voldoende rendement te behalen voor de uitkering van in elk geval een nominaal pensioen en bij voorkeur ook van een waardevast pensioen. Beleggen brengt wel risico's met zich mee. Het is geen zekerheid dat het pensioen door beleggen hoger wordt; het kan ook gelijk blijven of zelfs lager worden. Wij nemen maatregelen om de risico's te beperken en letten daarbij op de kosten.

Wij zijn een middelgroot ondernemingspensioenfonds. Daarom kennen wij de deelnemers en de deelnemers kennen ons. Wij vinden het belangrijk dat onze deelnemers begrijpen wat hun keuzemogelijkheden zijn. En ook dat zij realistische verwachtingen hebben over de hoogte van hun pensioen, zodat zij zo nodig aanvullende maatregelen kunnen treffen voor het inkomen na pensionering.”

Doelstellingen

Op basis van de visie heeft het bestuur vier concrete doelstellingen geformuleerd.

Doelstelling 1: Het zeker stellen van de nominale pensioenaanspraken en pensioenrechten

In 2019 zijn de nominale pensioenaanspraken en -rechten op peil gebleven. Een korting van nominale rechten en/of aanspraken is niet aan de orde geweest. Een van de maatregelen die het bestuur heeft genomen om het risico op het korten van de pensioenen in de toekomst te beperken is het zogenaamde “pijngrensbeleid”.

Het pijngrensbeleid houdt in dat het pensioenfonds een maatregel heeft genomen om de gevolgen van extreme marktsituaties te kunnen opvangen. Een extreme marktsituatie is gesteld op een aandelenschok van -30% en/of een renteschok van -100 basispunten (= -1%-punt) over de gehele rentecurve of een combinatie van beide effecten, hierna aangeduid als ‘schok’. De maatregel houdt in dat financiële instrumenten worden gekocht die de gevolgen van een schok zodanig mitigeren dat de dekkinggraad na het optreden van een schok nog binnen 10 jaar hersteld kan worden tot het vereiste niveau. Het pijngrensbeleid is aldus een soort ‘verzekering’ om extreme situaties te kunnen opvangen, waardoor minder snel gekort hoeft te worden. Het pijngrensbeleid kost geld. Het bestuur heeft daarom per kalenderjaar een maximum gesteld aan het bedrag dat aan het pijngrensbeleid besteed mag worden van 1,5 procentpunt van de dekkinggraad per het einde van het voorgaande kalenderjaar. Dat laatste betekent ook dat de bescherming tegen dergelijke dalingen niet gegarandeerd is. Het pijngrensbeleid heeft in de zomerperiode de dekkinggraad gedeeltelijk kunnen beschermen tegen een scherpe rentedaling. Over het gehele jaar 2019 gezien heeft het pijngrensbeleid na aftrek van kosten circa 4,5% bescherming geboden ten opzichte van de dekkinggraad eind 2018.

Doelstelling 2: Het waardevast houden van ingegane pensioenen en (premielvrije) pensioenaanspraken.

In 2019 heeft het bestuur een toeslag van 0,2% kunnen verlenen op de ingegane pensioenen en (premielvrije) pensioenaanspraken. Het pensioenfonds streeft ernaar om de pensioenen jaarlijks mee te laten stijgen met de prijsinflatie. Over 2018 berekende het CBS de prijsindexcijfer¹² op 1,6%. De beleidsdekkinggraad van het pensioenfonds bedroeg op 31 december 2018 112,0% en was daarmee onvoldoende om volledige toeslag te verlenen.

Doelstelling 3: Het eigen pensioenbewustzijn en –verantwoordelijkheid vergroten door klantgericht en transparant te communiceren.

Het bestuur heeft in het kader van het vergroten van het eigen pensioenbewustzijn van de deelnemers verder aandacht besteed aan de segmentatie in doelgroepen. In 2019 zijn er gesegmenteerde digitale nieuwsbrieven verstuurd naar de actieve deelnemers, gepensioneerden en gewezen deelnemers. Daarnaast heeft het bestuur de campagne pensioenmythes uitgevoerd. Het hoofddoel van deze campagne was om het pensioenbewustzijn te vergroten. Verder heeft een deelnemerspanel ook in 2019 de diverse communicatiemiddelen beoordeeld. Het bestuur streeft ernaar om bij alle communicatie zo veel mogelijk rekening te houden met de doelgroep.

Doelstelling 4: Het zorgdragen voor een adequate uitvoering van de pensioenregeling.

Naast continue monitoring aan de hand van kwartaalrapportages vindt frequent overleg plaats met de uitvoeringsorganisatie TKP. In de uitvoering heeft het bestuur in 2019 eenmaal melding gemaakt van een incident. Het betrof het niet functioneren van een systeem dat rechtspersonen en organisaties toetst aan sanctielijsten. Dit systeem heeft tijdelijk niet voldoende gefunctioneerd. Na de identificatie van het probleem heeft de screening alsnog plaatsgevonden en zijn er meerdere beheersmaatregelen genomen om te voorkomen dat het incident nogmaals op kan treden. TKP heeft medio 2019 te kennen gegeven de samenwerking met het pensioenfonds te willen beëindigen vanwege een koerswijziging bij TKP. Het bestuur heeft een selectietraject gestart voor de selectie van een nieuwe uitvoerder.

¹² Het prijsindexcijfer dat wordt gebruikt bij de bepaling van toeslagverlening is het rekenkundig gemiddelde van de CPI voor de maanden augustus, september en oktober van het voorgaande jaar ten opzichte van het rekenkundig gemiddelde van de CPI voor dezelfde maanden van het jaar daarvoor.

3 Financiële positie en beleid in 2019

3.1 Financiële positie

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad is een belangrijke maatstaf voor de financiële positie van een pensioenfonds. Het geeft het pensioenvermogen als percentage van de contante waarde van de pensioenverplichtingen in de toekomst weer. De dekkingsgraad kan wijzigen door diverse factoren, zoals de ontwikkeling van de waarde van de beleggingen, actuariële ontwikkelingen, veranderende regelgeving en de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur. Een financiële gezonde positie heeft het pensioenfonds indien de dekkingsgraad boven de vereiste dekkingsgraad van 122,1% ligt. Bij de vereiste dekkingsgraad is het pensioenvermogen even groot als de pensioenverplichtingen plus de verplichte risicobuffer. Deze verplichte risicobuffer heet ook wel het vereist eigen vermogen (VEV).

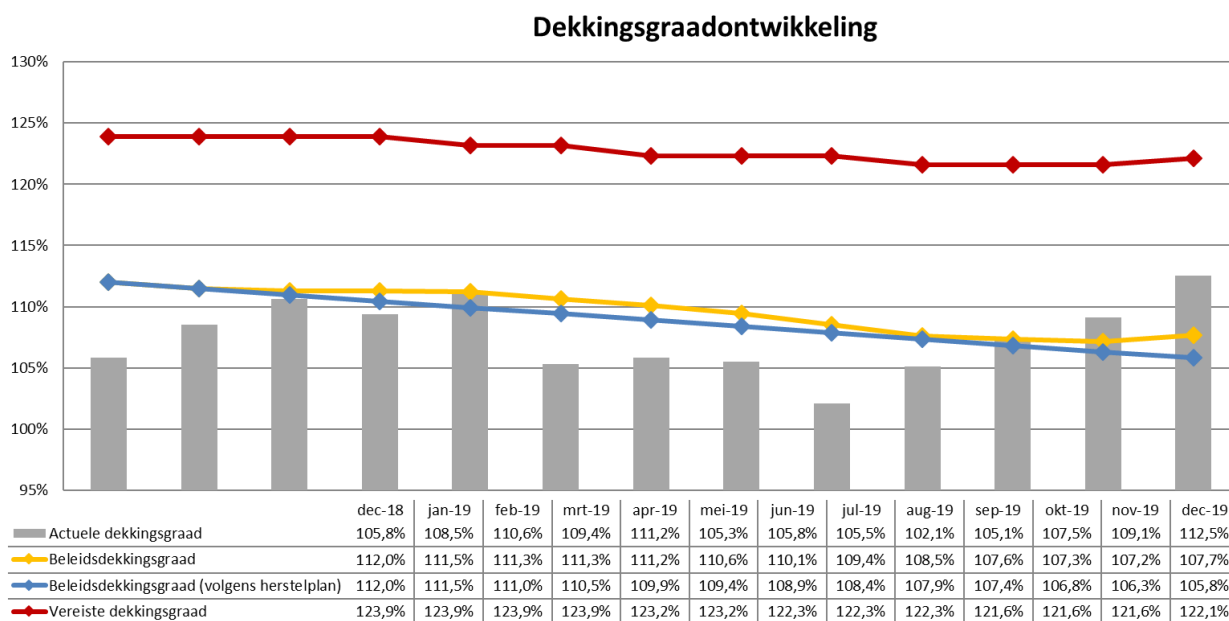
Actuele dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad per ultimo 2019 was 112,5%. Dit houdt in dat naar verwachting aan de huidige verplichtingen kan worden voldaan, maar de komende jaren is er waarschijnlijk onvoldoende ruimte voor volledig koopkrachtbehoud en ook de buffer om schokken op te vangen is ontoereikend.

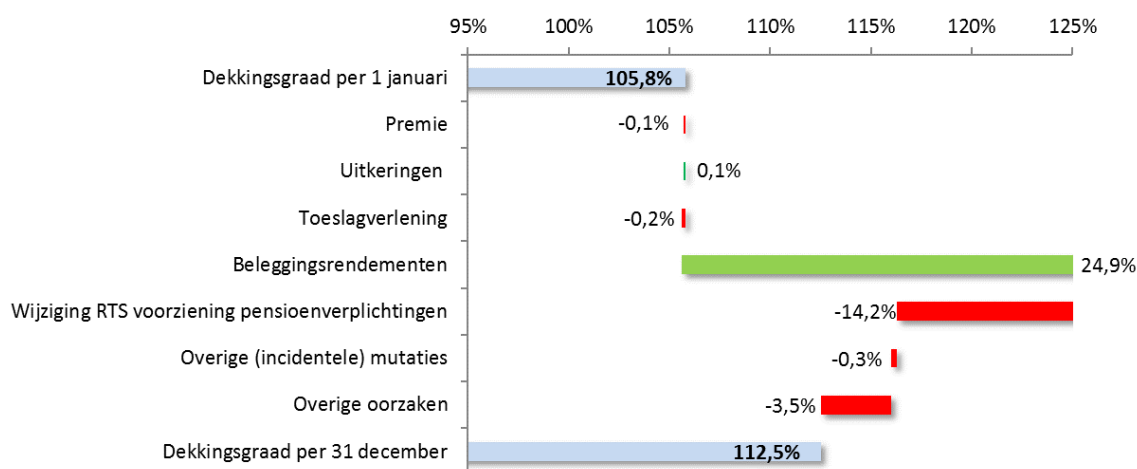
Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als het voortschrijdend gemiddelde van de actuele dekkingsgraden over 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad per ultimo 2019 was 107,7%.

De ontwikkeling van de dekkingsgraden van het pensioenfonds gedurende het jaar is hieronder weergegeven.

De verandering in de dekkingsgraad gedurende 2019 werd door de volgende effecten veroorzaakt:

Effect toeslagverlening

De toeslag die is verleend per 1 januari 2019 van 0,2% is meegerekend in de technische voorziening per 31 december 2019. De toeslagverlening per 1 januari 2020 is 0,0%.

Effect beleggingen

Het beleggingsresultaat ultimo 2019 was positief en heeft een positief effect op de dekkingsgraad van 24,9%-punt. Het beleggingsresultaat is positief beïnvloed door de renteafdekking tegen de dalende rente in 2019 en het pijngrensbeleid.

Effect rentetermijnstructuur

Het verschil tussen de rentetermijnstructuur zoals die gold aan het eind van het jaar 2018 en de rentetermijnstructuur ultimo 2019 heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen in 2019. Deze mutatie had een negatief effect op de dekkingsgraad van 14,2%-punt, veroorzaakt door de rentedaling in 2019.

Effect overige (incidentele) mutaties

Onder deze post worden ook de wijzigingen van de ziekenvoorziening en de extracomptabele voorziening voor onvoorwaardelijke stijging van de pensioengrondslag van arbeidsongeschikte deelnemers verantwoord, voor zover dit geen nieuwe arbeidsongeschikte deelnemers betreffen (dit wordt namelijk verantwoord onder het resultaat op arbeidsongeschiktheid). Het resultaat over 2019 is negatief.

In 2019 heeft het kabinet besloten om de AOW-leeftijd minder snel te laten stijgen. De vrijstelling van premiebetaling bij arbeidsongeschiktheid en uitkering van het arbeidsongeschiktheidspensioen is allebei verbonden aan de AOW-leeftijd. Voor enkele deelnemers is de AOW-leeftijd gedaald, waardoor een beperkt positief resultaat resulteert.

Effect overige oorzaken

Dit betreffen de kans systemen (sterfte en arbeidsongeschiktheid) van -0,5% en kruiseffecten van -3,0%. Kruiseffecten ontstaan doordat de procentuele effecten worden berekend ten opzichte van de dekkingsgraad per 1 januari van het jaar. De onderlinge beïnvloeding van deze effecten op de dekkingsgraad, die gedurende het jaar allemaal optreden, worden bij deze berekening niet meegenomen. Zo wordt bijvoorbeeld bij de berekening van het effect van de beleggingsrendementen niet meegenomen dat de rentetermijnstructuur een drukkende invloed heeft op de dekkingsgraad. Aldus ontstaat er een verschil tussen de dekkingsgraad per 31 december en het saldo van alle procentuele effecten samen. Dit verschil wordt volgens de systematiek van DNB verantwoord onder kruiseffecten.

3.2 Status herstelplan

Sinds 2015 voldoet het pensioenfonds niet aan de buffervereisten (VEV) waardoor er een herstelplan bij DNB moest worden ingediend. De beleidsdekkingsgraad (ultimo 2019 107,7%) ligt beneden het niveau van het vereist eigen vermogen (122,1%), zodat het pensioenfonds nog steeds in een herstelsituatie verkeert. In het eerste kwartaal van 2020 is daarom opnieuw een herstelplan opgesteld en bij DNB ingediend. Uit de herstelplannen komt naar voren dat het pensioenfonds binnen 10 jaar een dekkingsgraad kan bereiken die zich boven het niveau van de vereiste dekkingsgraad bevindt zonder dat er aanvullende maatregelen benodigd zijn. Het herstel wordt voornamelijk gerealiseerd door het verwachte beleggingsrendement. Zolang het pensioenfonds in herstel is zal het pensioenfonds het herstelplan jaarlijks actualiseren.

3.3 Haalbaarheidstoets en herstelkracht

Mede om toeslagen te kunnen financieren is het pensioenfonds bereid risico te lopen. Het pensioenfonds meet het lange termijn risico in termen van het pensioenresultaat.

De haalbaarheidstoets geeft aan in hoeverre een waardevast pensioen kan worden bereikt. Onder een door DNB aangeleverde set van 2.000 scenario's wordt per geboortear jaar over 60 jaar berekend wat het totaal uitgekeerde pensioen is als percentage van het pensioen dat zou zijn uitgekeerd als er nooit zou zijn gekort (ook niet op de opbouw) en altijd zou zijn geïndexeerd met de prijsinflatie.

Het pensioenresultaat is de mediaan ("middelste waarde") van de 2.000 uitkomsten. Daarnaast wordt het resultaat in het slechtweerscenario berekend, dat is het 5e percentiel (d.w.z. dat het resultaat in 5% van de gevallen nog slechter is). Het verschil tussen de mediaan en het 5e percentiel is een maat voor het risico op lange termijn.

Het pensioenfonds hanteert daarbij de volgende grenzen voor het pensioenresultaat:

- ▶ de mediaan van het pensioenresultaat moet hoger zijn dan 80%. Dat geldt zowel uitgaande van het actuele eigen vermogen als uitgaande van het vereist eigen vermogen;
- ▶ het pensioenresultaat in een slechtweerscenario mag niet meer dan 45% afwijken van het pensioenresultaat in de mediaan.

Het pensioenfonds voert jaarlijks een haalbaarheidstoets uit. De resultaten van de haalbaarheidstoets worden getoetst aan de geformuleerde grenzen en jaarlijks gedeeld met sociale partners en het verantwoordingsorgaan. De uitkomsten van de haalbaarheidstoets worden jaarlijks uiterlijk 30 juni gerapporteerd aan DNB.

In 2019 bevond het pensioenresultaat zich binnen de grenzen van de risicohouding.

Toetsing Pensioenresultaat	Risicohouding (lange termijn)	2019	2018	Voldaan?
	Grens	Resultaat	Resultaat	
<u>Vanuit feitelijke financiële positie</u>				
Mediaan	>80%	92%	92%	Ja
5 ^e percentiel		63%	60%	
Relatieve afwijking t.o.v. mediaan	<45%	32%	34%	Ja

3.4 Toeslagbeleid

Het bestuur streeft naar waardevastheid van de pensioenen door middel van het verlenen van een jaarlijkse toeslag (indexatie).

Toeslagverlening is voorwaardelijk: het bestuur beslist jaarlijks of en - zo ja - hoeveel toeslag wordt verleend op de pensioenrechten en pensioenaanspraken. De toeslagverlening wordt uit het beleggingsrendement gefinancierd.

Maatstaf voor een eventuele toeslagverlening is de gemiddelde stijging van de consumentenprijsindex (CPI) alle bestedingen over de maanden augustus, september en oktober van het voorafgaande jaar zoals gepubliceerd door het CBS.

Voor het toeslagbeleid gelden de volgende regels:

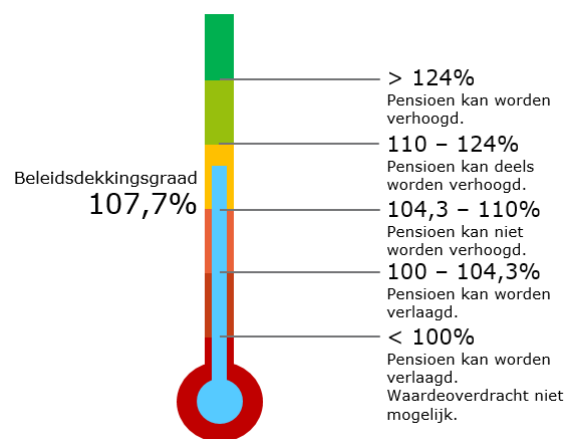
- ▶ indien sprake is van een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager wordt geen toeslag verleend;
- ▶ bij een beleidsdekkingsgraad boven de 110% en onder de 123,6%¹³ (TBI) kan een gedeeltelijke toeslag worden verleend;
- ▶ bij een beleidsdekkingsgraad boven circa 123,6% (TBI) kan een volledige toeslag worden verleend.

3.4.1 Niet-verleende toeslagen

Ultimo 2019 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 107,7%. Aangezien deze dekkingsgraad lager was dan 110% was er per 1 januari 2020 geen ruimte voor een (gedeeltelijke) toeslagverlening. Op basis van de maatstaf zou de volledige toeslag per 1 januari 2020 1,7% hebben bedragen.

Pensioengerechtigden en gewezen deelnemers

Per 1 januari 2020 bedraagt de totale cumulatieve niet-verleende toeslag maximaal 15,8%. De niet-verleende toeslagen worden op individueel niveau bijgehouden.

Jaar	Volledige toeslagverlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Toeslag achterstand
2009	2,9%	0,0%	2,9%	2,9%
2010	0,0%	0,0%	0,0%	2,9%
2011	0,8%	0,0%	0,8%	3,7%
2012	2,5%	0,0%	2,5%	6,3%
2013	2,0%	0,0%	2,0%	8,4%
2014	1,0%	0,0%	1,0%	9,5%
2015	0,5%	0,0%	0,5%	10,1%
2016	0,4%	0,0%	0,4%	10,5%
2017	0,2%	0,0%	0,2%	10,7%
2018	1,4%	0,0%	1,4%	12,3%
2019	1,6%	0,2%	1,4%	13,9%
2020	1,7%	0,0%	1,7%	15,8%

¹³ Dit getal is de Toekomst Bestendig Indexeren (TBI) dekkingsgraad per 01-01-2020. Per 01-01-2019 bedroeg de TBI dekkingsgraad 122,3%. Deze grens wordt jaarlijks herijkt.

Actieve deelnemers

Per 1 januari 2020 bedraagt de totale cumulatieve niet-verleende toeslag 4,8%. De niet-verleende toeslagen worden op individueel niveau bijgehouden. Tot en met het jaar 2015 is er bij actieven geen sprake van gemiste toeslagen, met uitzondering van de toeslagen op de tot 2006 opgebouwde rechten uit de Regeling Vervroegde Uittreding (RVU). Deze komen overeen met de niet-verleende toeslagen voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Per 1 januari 2016 is er een toeslag verleend van 1,53% aan actieve deelnemers. De loonindex bedroeg 2,00%. De feitelijke toeslag was daarmee lager dan de loonindex maar hoger dan de prijsindex. Reglementair is bepaald dat in dat geval geen indexatieachterstand ontstaat.

Jaar	Volledige toeslagverlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Toeslag achterstand
2017	0,2%	0,0%	0,2%	0,2%
2018	1,4%	0,0%	1,4%	1,6%
2019	1,6%	0,2%	1,4%	3,0%
2020	1,7%	0,0%	1,7%	4,8%

Volgorde inhaaltoeslagen

Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan de toekomstbestendige indexatie (TBI) dekkingsgraad van 123,6% kunnen de niet-verleende toeslagen alsnog worden toegekend door het bestuur.

Voor het toekennen van inhaaltoeslagen wordt de pro-rata methode toegepast.¹⁴ Met deze methode wordt het geld over iedereen verdeeld en haalt iedereen in gelijke procentuele stappen zijn of haar achterstand in. Achterstand blijft bestaan totdat het niet-verleende toeslag volledig is ingehaald.

3.5 Kostentransparantie

Het bestuur vindt een transparante verantwoording en heldere communicatie over de gemaakte kosten van belang. We hanteren daarvoor de “Aanbevelingen Uitvoeringskosten” opgesteld door de Pensioenfederatie. We maken onderscheid in 3 kostensoorten: pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten.

Voor iedere kostensoort wordt een kostenratio vermeld: € per deelnemer of % van het gemiddeld belegd vermogen.

- ▶ De hoogte van de diverse kosten in euro's (de teller van de kostenratio) wordt in de navolgende paragrafen vermeld.
- ▶ Het aantal deelnemers (de noemer van de kostenratio) is voor 2019 3.193 (dat is exclusief de gewezen deelnemers). Voor 2018 was dat aantal 3.414.
- ▶ Het gemiddeld belegd vermogen (de teller van de kostenratio) is voor 2019 ongeveer € 1,71 miljard. Voor 2018 was het gemiddeld belegd vermogen ongeveer € 1,57 miljard.

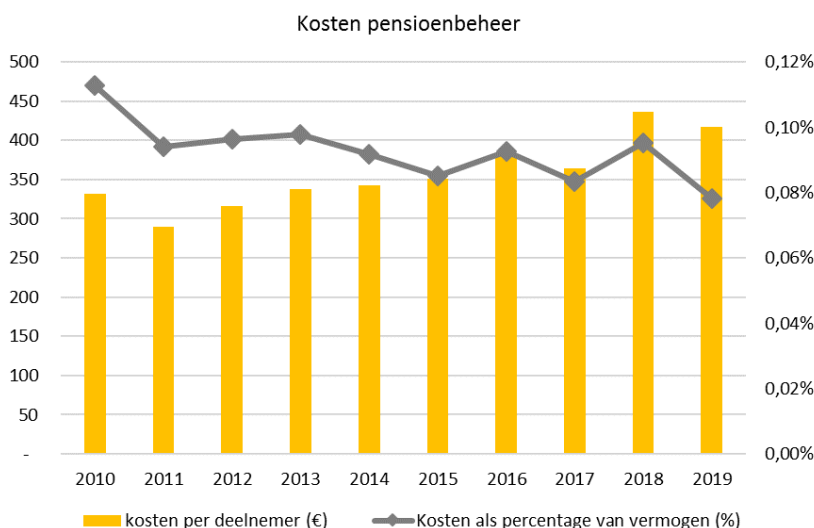
Kostenratio per kostensoort	2019	2018
Kostenratio pensioenbeheer (€ per deelnemer)	418	436
Kostenratio pensioenbeheer (% van het gemiddeld belegd vermogen)	0,08%	0,10%
Kostenratio vermogensbeheer (% van het gemiddeld belegd vermogen)	0,21%	0,21%
Kostenratio transactiekosten (% van het gemiddeld belegd vermogen)	0,24%	0,09%

¹⁴ De pro-rata methode heeft per april 2017 de LIFO methode met terugwerkende kracht vervangen.

Toelichting:

- ▶ Onder “kosten pensioenbeheer” vallen de kosten van de dienstverlening zoals uitgevoerd door onze pensioenuitvoerder TKP. Verder de kosten van contributies en bijdragen, bestuurskosten, communicatiekosten, accountantskosten en actuariskosten. De kosten pensioenbeheer worden gerapporteerd in euro’s per deelnemer, waarbij het aantal deelnemers de som is van het aantal actieve deelnemers en gepensioneerden (dus exclusief de gewezen deelnemers). Daarnaast worden de kosten pensioenbeheer gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.
- ▶ Onder “kosten vermogensbeheer” vallen de vergoeding voor de dienstverlening door de vermogensbeheerders, de beheervergoeding en de rendement-gerelateerde vergoeding van de vermogensbeheerders. Overige kosten vermogensbeheer zijn onder andere accountantskosten, bewaarvergoedingen, administratiekosten en juridische kosten. De kosten vermogensbeheer worden gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.
- ▶ Onder “transactiekosten” vallen de toe- en uittredingsvergoedingen van de beleggingsfondsen, de kosten van extern beheerde portefeuilles en de derivatentransacties. Omdat de werkelijke transactiekosten meestal niet exact bekend zijn, zijn deze deels geschat in overleg met de betreffende vermogensbeheerder. De (geschatte) transactiekosten worden gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

De realisaties voor de verschillende kostenratio's in 2019 staan in de tabel en worden hieronder verder toegelicht. Om te kunnen beoordelen of deze ratio's al dan niet "aan de maat" zijn, kijkt het bestuur onder andere naar een benchmarkstudie die is uitgevoerd door het bedrijf LCP Netherlands. In het rapport "LCP kostenbenchmark 2019" worden de kosten en kostenratio's van circa 200 pensioenfonds in de periode 2016 - 2018 gerapporteerd. Een deel van deze 200 fondsen zijn vergelijkbaar met ons pensioenfonds en worden aangeduid als "peergroup".

A. Kosten pensioenbeheer

Een uitsplitsing van de kosten staat in de onderstaande tabel. Een deel van de kosten wordt toegerekend aan vermogensbeheer. De omvang van de daarvan is deels gebaseerd op een inschatting. Voor 2019 komt de “toewijzing aan vermogensbeheer” uit op een percentage van circa 32%. Voor 2018 bedroeg dit percentage circa 31%.

Categorie (bedragen x € 1.000)	Pensioenbeheer kosten 2019	Pensioenbeheer kosten 2018	Vershil
Bestuurskosten	838	835	+3
Kosten verantwoordingsorgaan en Raad van toezicht	63	37	+25
Administratiekosten	651	751	-101
Accountantskosten	47	46	+1
Kosten actuaris (certificering jaarwerk)	29	40	-11
Adviezen, contributies en bijdragen	327	427	-98
Overige	16	23	-6
Uitvoeringskosten	1.971	2.159	
Toewijzing aan vermogensbeheer	637	669	
Kosten pensioenbeheer	1.334	1.490	-155

Toelichting:

► Kosten verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht

De raad van toezicht is per oktober 2018 ingesteld. De kosten daarvan zijn op jaarbasis hoger dan de kosten van de daaraan voorgaande visitatiecommissie. In 2019 werden de kosten gemaakt voor een geheel jaar en zijn derhalve hoger dan in 2018.

► Administratiekosten

De administratiekosten worden betaald aan de pensioenuitvoerder TKP. De kosten zijn voor het jaar 2019 gedaald met ruim 13%. In 2018 is het project Pensioenleeftijd 68 uitgevoerd. Dit project heeft in 2018 eenmalig tot verhoogde kosten geleid.

► Adviezen, contributies en bijdragen

De kosten voor adviezen, contributies en bijdragen zijn in 2019 circa 23% lager uitgevallen dan in 2018. De advieskosten zijn sterk afhankelijk van de projecten die het pensioenfonds uitvoert. In 2018 is er een ALM-studie uitgevoerd en zijn er diverse onderzoeken naar de grondslagen van de technische voorziening pensioenverplichtingen gedaan. In 2019 zijn er geen bijzondere onderzoeken uitgevoerd. Het pensioenfonds heeft in 2019 ORTEC ingeschakeld voor de periodieke rapportage van de integrale risico's van het pensioenfonds.

Peergroup

De peergroup voor de kosten pensioenbeheer bestaat uit circa 70 fondsen met 1.000 tot 5.000 deelnemers. In de tabel is te zien dat de kosten pensioenbeheer bij het pensioenfonds gerekend in euro per deelnemer iets hoger is dan bij qua omvang vergelijkbare fondsen.

Kosten pensioenbeheer

Jaar	Pensioenfonds Gasunie	Peergroup (mediaan)	Pensioenfonds Gasunie	Peergroup (mediaan)
2016	€ 381 / deelnemer			
2017	€ 363 / deelnemer		0,08%	
2018	€ 436 / deelnemer	€ 386 / deelnemer*	0,10%	0,08%*
2019	€ 418 / deelnemer		0,08%	

* Gemiddelde van 2016-2018

Oordeel bestuur

Het bestuur streeft bij het pensioenbeheer naar een acceptabele verhouding tussen enerzijds de geleverde kwaliteit en anderzijds de kosten. Hierbij weegt vanwege doelstelling 4 de kwaliteit zwaarder dan de kosten.

In vergelijking met andere fondsen zijn de kosten in euro per deelnemer iets hoger dan gemiddeld. Dit wordt naar de mening van het bestuur deels veroorzaakt door de omstandigheid dat het pensioenfonds relatief weinig deelnemers heeft gerekend naar de omvang van het beheerde vermogen; er is dus sprake van relatief hoge pensioenrechten en -uitkeringen voor relatief weinig deelnemers. Verder vindt het bestuur de kostenratio van 0,08% van het belegd vermogen alleszins acceptabel.

B. Kosten vermogensbeheer

De kosten voor het vermogensbeheer staan in de volgende tabel.

Categorie	Gem. vermogen 2019 (€ mln.)	Kosten vermogensbeheer jaarrekening 2019 (€ 1.000)	Overige vermogens- beheerkosten 2019 (€ 1.000)	Totale kosten (€ 1.000)	Totale kosten in % gem. vermogen
Extern beheerd vermogen					
Aandelen	811	397	224	621	0,08%
Vastrentende waarden ¹⁵	604	695	562	1.257	0,21%
Grondstoffen	115	43	0	43	0,04%
Vastgoed beleggingen	171	88	421	509	0,30%
Intern beheerd vermogen	5	0	0	0	
Overige diensten					
Pijngrensbeleid		150	25	175	
Valuta/collateralbeheer		56	0	56	
Administratie en rapportage		224	4	228	
Totaal excl. toewijzing	1.706	1.653	1.236	2.889	0,17%
Toewijzing kosten pensioenbeheer		637		637	0,04%
Totaal vermogensbeheer	1.706	2.290	1.236	3.526	0,21%

Toelichting:

- ▶ Onder “Kosten vermogensbeheer” vallen de beheervergoeding van de externe vermogensbeheerder, advieskosten alsmede bewaar- en administratiekosten. Voor 2019 betreft het een bedrag van € 1,653 miljoen.
- ▶ Onder “Overige vermogensbeheerkosten” vallen de kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn dus niet inbegrepen in de kosten van de vermogensbeheerders zoals opgenomen in de jaarrekening en bedragen voor 2019 € 1,236 miljoen. Het aandeel geschatte kosten is beperkt, dit betreft voornamelijk kosten in de onderliggende beleggingsstructuren.
- ▶ Voorts is een bedrag van € 0,637 miljoen vanuit de kosten pensioenbeheer toegewezen aan het vermogensbeheer (zie de vorige paragraaf).
- ▶ Het intern vermogensbeheer betreft onder andere cashmanagement, de allocatie van middelen over de externe vermogensbeheerders en de monitoring van de uitvoering van het vermogensbeheer.

De totale kosten vermogensbeheer voor 2019 komen daarmee uit op € 3,526 miljoen; dat is ongeveer 9% hoger dan in 2018. Deze stijging wordt veroorzaakt door de stijging van de waarde van de beleggingen van het pensioenfonds. De beheerskosten zijn namelijk grotendeels een percentage van de waarde van beheerde portefeuille. Daarnaast heeft het pensioenfonds in 2019 participaties aangekocht in het hypotheekfonds van DMFCO. Het opzetten van de portefeuille voor Pensioenfonds Gasunie brengt eenmalige opstartkosten met zich mee.

De kosten voor het vermogensbeheer 2019, uitgedrukt als percentage van het beheerd vermogen, zijn met 0,21% gelijk aan die in 2018. Dat percentage is relatief laag als gevolg van het zogeheten “passieve beleggingsbeleid”. Hierbij krijgt de

¹⁵ In het gemiddeld vermogen van vastrentende waarden is ook de waarde van de pijngrensoverlays meegenomen. De kosten voor het beheren van dit mandaat en de transactiekosten die hier mee gemoeid zijn, worden in dit hoofdstuk apart weergegeven onder de categorie “pijngrensoverlay”.

vermogensbeheerder de opdracht een bepaalde index te volgen binnen een zekere marge. Er is geen sprake van een prestatie-gerelateerde beloning. Deze beleggingsstijl brengt minder kosten met zich mee dan een "actief beleggingsbeleid".

Peergroup

De peergroup voor vermogensbeheer bestaat uit circa 50 fondsen met een beheerd vermogen tussen € 750 miljoen en € 2 miljard. In de tabel is te zien dat de kosten vermogensbeheer bij het pensioenfonds lager zijn dan die van de peergroup. Het is aannemelijk te veronderstellen dat de lagere kosten het gevolg zijn van de gekozen passieve beleggingsstijl.

Kosten vermogensbeheer

Jaar	Pensioenfonds Gasunie	Peergroup (mediaan)
2016	0,19%	
2017	0,19%	
2018	0,21%	0,36%*
2019	0,21%	

* Gemiddelde van 2016-2018

Oordeel bestuur

Het bestuur is van mening dat de kosten van vermogensbeheer en de kostenratio met 0,21% gunstig afsteken bij die van vergelijkbare fondsen. Dit is voornamelijk het gevolg van de gekozen beleggingsstijl. Verder worden de uitbestedingen aan de vermogensbeheerders geregeld op de hand genomen.

C. Transactiekosten

De transactiekosten staan in de volgende tabel.

Categorie	Gem. vermogen 2019 (€ mln.)	Transactiekosten jaarrekening 2019 (€ 1.000)	Overige transactiekosten 2019 (€ 1.000)	Kosten in % gem. vermogen
Extern beheerd vermogen				
Aandelen	811	0	108	0,01%
Vastrentende waarden	604	0	533	0,09%
Grondstoffen	115	0	288	0,25%
Vastgoed beleggingen	171	57	15	0,04%
Intern beheerd vermogen	5	0	0	
Overige diensten				
Pijngrensoverlay			2.931	
Valuta/collateralbeheer		0	149	
Totaal beheerd vermogen	1.706	57	4.024	0,24%

Toelichting:

- ▶ Onder "Transactiekosten jaarrekening" vallen de aankoopkosten bij de aankoop van participaties in het Syntrus Achmea Real Estate Fund.
- ▶ Onder "Overige transactiekosten" vallen de kosten die door de vermogensbeheerders rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze categorie omvat ook de kosten voor transacties die binnen de beleggingsfondsen plaatsvinden. Omdat de werkelijke transactiekosten niet altijd exact bekend zijn, zijn deze deels geschat in overleg met

betreffende vermogensbeheerder.

Bij het beheer van de commodity portefeuille worden derivaten ingezet. Kosten die gemaakt worden in de vorm van een opslag bij een derivatentransactie worden ook als transactiekosten gerekend. Dit verklaart de relatief hoge kostenratio bij de grondstoffen.

- De transactiekosten bij de uitvoering van het pijngrensbeleid zijn apart weergegeven. De kosten zijn significant hoger dan in 2018. Door een dalende dekkinggraad is er door middel van pijngrensposities meer bescherming aangekocht en hebben er zodoende meer transactierondes plaatsgevonden.

De transactiekosten zijn in 2019 uitgekomen op 0,24% van het beheerd vermogen. Dat is flink hoger dan de 0,09% in 2018. De oorzaak van deze stijging is de uitvoering van het pijngrensbeleid dat in 2019 heeft geleid tot een toename van de transactiekosten.

Peergroup

De peergroup voor vermogensbeheer bestaat uit circa 50 fondsen met een beheerd vermogen tussen € 750 miljoen en € 2 miljard. In de tabel is te zien dat de kosten transactiekosten bij het pensioenfonds in de periode 2016 - 2018 gelijk waren aan de gemiddelde transactiekosten van de peergroup. In 2019 waren de kosten van het pensioenfonds hoger dan het gemiddelde van de peergroup.

Transactiekosten

Jaar	Pensioenfonds Gasunie	Peergroup (mediaan)
2016	0,09%	
2017	0,09%	
2018	0,09%	0,08%*
2019	0,24%	

* Gemiddelde van 2016-2018

Oordeel bestuur

De transactiekosten zijn in 2019 gestegen als gevolg van de uitvoering van het pijngrensbeleid. Aangezien de opbrengst daarvan in 2019 vele malen hoger is geweest dan de gemaakte kosten acht het bestuur deze stijging acceptabel.

3.6 Besturing en toezicht

3.6.1 Code Pensioenfondsen

Bij het inrichten van de governance, het dagelijks functioneren en de daaruit voortvloeiende besluitvorming, leeft het bestuur de intenties van de Code Pensioenfondsen na. Hierbij worden de ontwikkelingen omtrent de Code Pensioenfondsen nauw gevolgd.

Diversiteit

Vanuit het oogpunt van diversiteit streeft het bestuur naar een samenstelling waarbij minimaal één vrouw en minimaal één jongere (< 40 jaar) deel uitmaakt van het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht.

Gedurende het verslagjaar zijn er bestuurswisselingen geweest. Aan Gasunie is verzocht om nieuwe bestuursleden voor te dragen. Na deze wijzigingen bestaat het bestuur uit twee vrouwen en zes mannen. Twee bestuursleden zijn dan jonger dan 40 jaar. De samenstelling van het bestuur voldoet daarmee aan de gewenste mate van diversiteit.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit drie mannen, waarvan niemand jonger is dan 40 jaar. Bij toekomstige vacatures in dit orgaan, met uitzondering van herbenoemingen, zal dan ook in de profielschets worden aangegeven dat de voorkeur uit gaat naar een vrouw en/of een jongere.

De raad van toezicht bestaat uit één vrouw en twee mannen. Geen van de leden is jonger dan 40 jaar. Uit de samenstelling van de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan blijkt dat het streven niet geheel is gehaald. Het bestuur benadrukt dat bij de vacante posities het diversiteitsbeleid actief wordt uitgedragen.

In 2020 zal het diversiteitsbeleid weer geëvalueerd worden. Het opstellen van een stappenplan kan dan een onderdeel vormen van de verbeterpunten.

3.6.2 Zelfevaluatie en geschiktheidstoets

In juni 2019 heeft het bestuur onder leiding van een extern bureau een zelfevaluatie uitgevoerd. In algemene zin heeft dit bureau geconcludeerd dat het bestuur transparant en open met elkaar communiceert, de kwaliteiten van elkaar herkent en indien nodig voldoende kritisch kan zijn. Het bestuur kan zich vinden in deze conclusie en benadrukt dat deze elementen van belang zijn voor een slagvaardig bestuur.

Tijdens deze zelfevaluatie heeft het bestuur aandacht besteed aan de opvolging van de aandachtspunten uit de zelfevaluatie van 2018. Aan de hand hiervan zijn deze aandachtspunten daar waar nodig aangescherpt. Verder is op basis van ingebrachte casussen beoordeeld hoe het besluitvormingsproces geoptimaliseerd kan worden en eventuele denkfouten voorkomen kunnen worden. Ook hiervoor zijn er concrete acties vastgesteld zoals het sturen op een gewenste wijze van behandeling in de bestuursvergaderingen en het reserveren van voldoende tijd om mogelijke verborgen aannames te kunnen vast te stellen.

Eind 2019 is door het monitoren van de gevolgde opleidingen opvolging gegeven aan het opleidingsbeleid. Voor het jaar 2020 hebben de bestuursleden de individuele opleidingsplannen geactualiseerd. Naast de opleidingen uit de individuele opleidingsplannen krijgen de bestuursleden voor de bestuursvergaderingen regelmatig permanente educatie over complexe financiële instrumenten.

3.6.3 Compliance en gedragscode

Het pensioenfonds maakt gebruik van een externe compliance officer voor de uitoefening van het toezicht op de naleving van compliance gerelateerde regelgeving. Begin 2020 hebben alle verbonden personen en insiders van het pensioenfonds de verklaring naleving gedragscode ondertekend. Daarnaast heeft de jaarlijkse inventarisatie van de nevenfuncties van de verbonden personen, relatiegeschenken, uitnodigingen, financiële belangen in zakelijke relaties, persoonlijke transacties en overige situaties van belangenverstrengeling plaatsgevonden. De compliance officer heeft deze gegevens aangeleverd in een compliance rapportage.

Er zijn door de compliance officer in de aangeleverde verklaringen geen afwijkende zaken vastgesteld met betrekking tot de naleving van de gedragscode.

Het pensioenfonds hanteert een gedragscode. De gedragscode is van toepassing op alle aan het pensioenfonds verbonden personen en insiders. Begin 2020 heeft de Pensioenfederatie de Modelgedragscode geactualiseerd. Het pensioenfonds beoordeelt of de gedragscode van het pensioenfonds aangescherpt moet worden.

4 Integraal risicomanagement

Integraal risicomanagement is een belangrijke factor om de doelstellingen van het pensioenfonds te verwezenlijken. Het bewust omgaan met risico's en deze beheersen op basis van de vastgestelde risicohouding en risicobereidheid is onderdeel van de pensioenfondsprocessen.

Dit hoofdstuk beschrijft eerst de governance van het risicomanagement bij het pensioenfonds. Daarna volgt een algemene beschrijving van het risicomanagement systeem van het pensioenfonds, gevolgd door een beschrijving van de belangrijkste strategische risico's. Afgesloten wordt met een risicobeeld van het pensioenfonds en een beschrijving van de ontwikkelingen in het afgelopen jaar.

4.1 Governance

Risicomanagement maakt integraal onderdeel uit van de besluitvorming van het bestuur. Het bestuur is verantwoordelijk voor het vaststellen, uitvoeren en monitoren van het risicobeleid. Hierbij wordt het bestuur ondersteund door externe adviseurs en het bestuursbureau. Het pensioenfonds hanteert voor de verdeling van de verantwoordelijkheden van risicobeheersing als basis het '3 lines of defense' model. Daarnaast kent het pensioenfonds een vierde 'line of defense' in de vorm van de raad van toezicht. De vijfde 'line of defense' wordt gevormd door de toezichthouder, accountant en certificerend actuaaris. Hieronder worden deze verschillende beschermingslagen beschreven.

De eerste lijn

Adviserend en beleidsvoorbereidend aan het bestuur zijn de beleggingsadviescommissie, de pensioen- en communicatiecommissie en de risk- en compliance commissie. Binnen deze commissies komen beleidsvoorstellen en adviezen tot stand, die vervolgens ter besluitvorming worden voorgelegd aan het bestuur. De commissies nemen derhalve in beginsel zelf geen besluiten, besluiten worden door het bestuur genomen. Het bestuur en de onderliggende commissies vormen samen met het bestuursbureau de beleidsvormende en uitvoerende (1^e-lijns) rol binnen het pensioenfonds. Gezamenlijk dragen zij zorg voor de bepaling en uitvoering van afgewogen beleid in het belang van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. De overall borging van het Integraal Risico Management (IRM) -proces is belegd bij de risk- en compliance commissie.

De tweede lijn

Het pensioenfonds kent 2^e-lijns rollen in de vorm van de sleutelfunctiehouder risicobeheer en de actuariële sleutelfunctiehouder. Deze sleutelfuncties worden nader toegelicht in de volgende paragraaf.

De werkzaamheden op het gebied van risicobeheer worden uitgevoerd door de onafhankelijk risicomanager. Hij rapporteert daarover met de sleutelfunctiehouder, die eindverantwoordelijk is. De onafhankelijk risicomanager heeft een controlerende en spiegelende (2^e-lijns) rol richting de commissies en het bestuur op o.a. financiële en niet-financiële risico's, strategisch beleggingsbeleid in relatie tot de risicohouding en naleving van de beleggingscyclus. Hij rapporteert onafhankelijk van de commissies – door middel van een risico opinie in de voorlegger – aan het bestuur. Hij ziet vanuit zijn rol toe op het naleven van het IRM-beleid en de prudent person regel bij de totstandkoming van adviezen. Daarnaast levert hij tijdens vergaderingen van de commissies en bij de voorbereiding door het bestuursbureau proactief zijn inbreng door de leden van de commissies en van het bestuursbureau te wijzen op het risicomanagementbeleid en omissies in afwegingen van financiële en niet-financiële risico's.

De derde lijn

De 3^e-lijnsfunctie wordt ingevuld door van de sleutelfunctie interne audit en wordt uitgevoerd door de afdeling interne audit van N.V. Nederlandse Gasunie. De taken en de wijze van invulling van de sleutelfuncties worden in de volgende paragraaf nader beschreven.

De vierde lijn

Het bestuur heeft een raad van toezicht (RvT) ingesteld. De leden zijn onafhankelijk en laten dit tot uiting komen in het toezicht. De raad van toezicht houdt onder meer toezicht op:

- ▶ het beleid van het bestuur,
- ▶ de algemene gang van zaken in het pensioenfonds,
- ▶ adequate risicobeheersing,
- ▶ evenwichtige belangenafweging door het bestuur.

Daarnaast fungeert de raad van toezicht als gesprekspartner van het bestuur en staat het bestuur met raad ter zijde.

De vijfde lijn

De vijfde lijn wordt gevormd door externe toezichthouders. De toezichthouder (De Nederlandsche Bank) controleert het gevoerde beleid en de uitvoering daarvan. De accountant controleert het jaarverslag. De certificerend actuaire controleert of het pensioenfonds heeft voldaan aan de eisen van het financieel toetsingskader uit de Pensioenwet.

4.1.1 Inrichting sleutelfuncties

Inleiding

Op grond van de Europese richtlijn voor pensioenfondsen IORP II moet het pensioenfonds voldoen aan bepaalde regels voor de governance en het risicomanagement van het pensioenfonds. Eén van de organisatorische gevolgen is dat er drie zogeheten sleutelfuncties bestaan. Dat zijn de volgende:

- ▶ sleutelfunctie risicomanagement (2e lijn);
- ▶ actuariële sleutelfunctie (2e lijn);
- ▶ sleutelfunctie interne audit (3e lijn).

Sleutelfuncties worden vervuld door een 'sleutelfunctiehouder'. Hiervoor geldt het volgende:

- ▶ Een sleutelfunctiehouder wordt benoemd door het bestuur na goedkeuring door DNB.
- ▶ De sleutelfunctiehouder is eindverantwoordelijk voor de taken behorend tot de functie. De functiehouder mag de uitvoering overlaten aan andere personen.
- ▶ De sleutelfunctiehouder rapporteert schriftelijk aan het bestuur en aan de RvT.
- ▶ Indien het bestuur aanbevelingen niet (tijdig) opvolgt escaleert de sleutelfunctiehouder naar de RvT en eventueel naar DNB.

Het pensioenfonds heeft de sleutelfuncties als volgt ingericht.

Sleutelfunctie risicomanagement

- ▶ Taakgebied:
 - Beoordeelt, monitort en rapporteert over het risicobeheer.
 - Initieert en adviseert over de vormgeving van het risicobeheer.
- ▶ Sleutelfunctiehouder: een bestuurslid met deskundigheid op het gebied van risicomanagement.
- ▶ Uitvoering van de sleutelfunctie: de onafhankelijk risicomanager.

Actuariële sleutelfunctie

- ▶ Taakgebied:
 - Houdt toezicht op de berekening van de technische voorzieningen.
 - Beoordeelt de betrouwbaarheid en adequaatheid van de berekening van de technische voorzieningen.
 - Beoordeelt het premiebeleid, het beleid bij collectieve waardeoverdrachten, het herverzekeringsbeleid, conversiefactoren of inkooptarieven bij het toekennen van (nieuwe) pensioenrechten of -aanspraken.
- ▶ Sleutelfunctiehouder en uitvoering van de sleutelfunctie: de certificerend actuaire.

Sleutelfunctie interne audit

- ▶ Taakgebied:
 - Evalueert periodiek of de interne controlemechanismen adequaat en doeltreffend zijn.
 - Evalueert de algehele bedrijfsvoering.
 - Draagt ertoe bij dat inefficiënties en ‘blinde vlekken’ worden onderkend en opgelost.
 - Vormt het sluitstuk van alle waarborgen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering.
- ▶ Sleutelfunctiehouder: een bestuurslid met deskundigheid op het gebied van interne audit
- ▶ Uitvoering van de sleutelfunctie: de afdeling interne audit van N.V. Nederlandse Gasunie.

Eind 2019 heeft DNB het pensioenfonds laten weten akkoord te gaan met bovenstaande inrichting van de sleutelfuncties. Ook heeft DNB ingestemd met de benoeming van de certificerend actuaire als sleutelfunctiehouder actuariële functie. Het pensioenfonds zal in 2020 de kandidaat sleutelfunctiehouders risicomanagement en interne audit ter toetsing bij DNB aanmelden.

4.2 Risico Management Systeem

In de afgelopen jaren heeft het pensioenfonds de strategische risicomanagementcyclus verder verbeterd. In 2019 heeft het pensioenfonds hiertoe haar risicomanagementbeleid en de daarbij behorende risicotolerantie en beheersmaatregelen geactualiseerd. De basis van deze strategische managementcyclus ligt in de volgende vier stappen:

Risicohouding

Eind 2017 zijn de individuele risicohoudingen van de bestuursleden besproken en bediscussieerd. Begin 2018 zijn deze individuele risicohoudingen samengebracht en heeft het bestuur gezamenlijk een risicohouding vastgesteld. Deze gezamenlijke risicohouding is gebalanceerd: in het bestuur worden er open discussies gevoerd, het bestuur staat open voor innovatie en vernieuwing en is bereid risico te nemen indien daar een passende beloning tegenover staat, behalve op het punt van integriteit.

Risicotolerantiegrenzen

Voor elk risico heeft het pensioenfonds de risicotolerantiegrenzen vastgesteld. Voor zover mogelijk zijn deze tolerantiegrenzen meetbaar (SMART) gemaakt. De borging van deze risicotolerantiegrenzen in beleid is in 2019 afgerond.

Vastlegging en monitoring

Het pensioenfonds is in 2019 overgegaan naar een integrale risicomonitor waarin zowel de financiële als de niet-financiële risico's terugkomen. In samenwerking met een externe adviseur worden de in het risicomanagementbeleid vastgestelde strategische risico's op kwartaalbasis gerapporteerd aan het bestuur. Deze rapportage heeft specifiek aandacht voor de relatie tussen de risico's en de strategische doelstellingen. Daarbij vindt een toetsing plaats aan de risicotolerantiegrenzen van het pensioenfonds en wordt de werking van de beheersmaatregelen beoordeeld. Ook worden actualiteiten meegenomen die invloed kunnen hebben op de doelstellingen.

4.3 Concrete risico's

4.3.1 Strategische risico's

Het bestuur heeft tien strategische risico's geïdentificeerd. Om deze strategische risico's verder inzichtelijk te maken zijn de risico's geclassificeerd op basis van een heat map, waarbij geldt:

- ▶ Groen = laag risico
- ▶ Geel = gemiddeld risico
- ▶ Rood = hoog risico.

In de heat map zijn de netto-
risico's weergegeven, dus na
toepassing van de
beheersmaatregelen.

Strategisch risico

- 1 Marktrisico
- 2 Renterisico
- 3 Veranderingen in het pensioenstelsel
- 4 Structureel te lage pensioenpremie
- 5 Inflatierisico
- 6 Liquiditeitsrisico
- 7 Niet in staat om op het gewenst niveau te communiceren, uitlegbaarheid.
- 8 Onvoldoende inzicht in processen en kwaliteit bij uitvoerders (uitbestedingsrisico)
- 9 IT-risico bij de pensioenuitvoerder (cyber, datalekken, fraude en persoonsgegevens)
- 10 Onvoldoende kennis en kunde om veranderingen effectief te initiëren en te realiseren

4.4 Risicotolerantiegrenzen en beheersmaatregelen

4.4.1 Inleiding

De risicobereidheid voor de strategische risico's is gekwantificeerd door het bepalen van risicotolerantiegrenzen. Als het netto risico, dat is het risico dat overblijft nadat beheersmaatregelen zijn toegepast, binnen deze grenzen blijft wordt het geaccepteerd. Als het netto risico buiten deze grenzen komt, moeten (aanvullende) beheersmaatregelen worden getroffen.

In 2019 is het netto risico voor alle strategische risico's binnen de daarvoor gestelde risicotolerantiegrenzen gebleven. Er was daarom geen acute noodzaak om aanvullende beheersmaatregelen te nemen. Uiteraard volgt het bestuur de ontwikkelingen op deze strategische risicogebieden. Er wordt doorlopend getoetst of de beheersmaatregelen nog (goed) werken en/of verbeterd kunnen worden. Zo wordt bereikt dat de beheersmaatregelen tijdig worden aangepast en aangescherpt op basis van de actuele stand van zaken op het betreffende risicogebied.

In de navolgende paragraaf worden de vijf strategische risico's beschreven die als een gemiddeld risico zijn gekwalificeerd. Daarbij worden de risicotolerantiegrenzen en de belangrijkste beheersmaatregelen toegelicht.

4.4.2 Toelichting per strategisch risico

1 Marktrisico

Dit is het risico dat de beurskoersen dalen waardoor het beleggingsresultaat van het pensioenfonds daalt.

Dit risico kan worden verdeeld in drie onderdelen:

- ▶ Prijsvolatiliteit: het risico van winst of verlies als gevolg van wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten.
- ▶ Marktliquiditeit: het risico dat aanwezige activa onvoldoende snel dan wel niet tegen acceptabele prijzen kunnen worden omgezet in liquide middelen.
- ▶ Concentratie en correlatie: het risico dat, als gevolg van ontoereikende diversificatie binnen de portefeuille, marktontwikkelingen leiden tot een waardedaling van de portefeuille.

Risicotolerantiegrenzen:

- ▶ Voor alle onderdelen:
 - Gewichten van de verschillende onderdelen van de assetportefeuille dienen binnen de grenzen van de strategische asset allocatie te blijven.
- ▶ Prijsvolatiliteit:
 - De performance per categorie mag niet te veel afwijken van de benchmark voor die categorie (maximale tracking error).
 - Bij een 1% parallelle renteschok en/of 30% aandelenschok mag dekkingsgraad niet dalen onder de kritische dekkingsgraad, onder de voorwaarden zoals vastgelegd in het pijngrensbeleid.¹⁶

Beheersmaatregelen:

- ▶ De beleggingen in aandelen vinden wereldwijd plaats. De spreiding binnen de portefeuille (diversificatie) dempt het prijsrisico.
- ▶ Uitvoeren van een periodieke ALM-studie om vast te stellen of de gekozen portefeuille met zakelijke waarden voldoet aan de gewenste risico versus rendementsafweging.

¹⁶ Als beide marktbevingen gelijktijdig optreden wordt er gesproken over een zogenaamde combischok. Ook in dat geval mag de dekkingsgraad van het fonds niet dalen onder de kritische dekkingsgraad, onder de voorwaarden zoals vastgelegd in het pijngrensbeleid.

- ▶ Het grootste deel van de portefeuille is wel liquide, slechts een klein deel van portefeuille (niet-beursgenoteerd vastgoed, ≤10% van de totale portefeuille) is weinig liquide.
- ▶ Bij een aandelenschok van 30% mag de dekkingsgraad niet dalen onder de kritische dekkingsgraad, onder de voorwaarden als vastgelegd in het pijngrensbeleid.

2 Renterisico

Dit is het risico dat veranderingen in de marktrente gevolgen hebben voor de waardering van de toekomstige verplichtingen van het pensioenfonds en op de koersen van beleggingen.

Het bestuur dient de toekomstige verplichtingen conform de Pensioenwet te waarderen op basis van de rekenrente zoals deze wordt gepubliceerd door de toezichhouder (DNB). De rekenrente is daarbij gebaseerd op de marktrente. Hierdoor wordt een renterisico voor het pensioenfonds geïntroduceerd, waarbij een dalende rekenrente de verplichtingen in waarde laat stijgen, hetgeen ongunstig is voor de dekkingsgraad van het pensioenfonds, en omgekeerd. Verder is het zo dat bezittingen in de vorm van vastrentende waarden bij een stijging van de rente eveneens in waarde dalen en omgekeerd. De dekkingsgraad is derhalve gevoelig voor renteschommelingen. Het bestuur beschouwt het matchen van het renterisico als zeer belangrijk voor het nakomen van de nominale uitkeringen.

Risicotolerantiegrens:

Bij een stijging of daling van de marktrente moet de renteafdekking zodanig stijgen of dalen dat de pensioenverplichtingen op basis van de marktwaarde voor de eerste 20 jaar bij een gemiddelde rente van 3% volledig worden gemaakt.

Beheersmaatregelen:

- ▶ Het renterisico wordt afgedekt met beleggingen in vastrentende waarden en derivaten. Dit gebeurt volgens een rentestaffel. Die zorgt ervoor dat bij een hogere marktrente meer renterisico wordt afgedekt en bij een lagere rente minder renterisico wordt afgedekt.
- ▶ Bij de periodieke ALM-studie wordt de strategische beleggingsmix afgestemd op de rentegevoeligheid van de verplichtingen.
- ▶ Bij een parallelle renteschok van 1% mag de dekkingsgraad niet dalen onder de kritische dekkingsgraad, onder de voorwaarden als vastgelegd in het pijngrensbeleid.

3 Veranderingen in het pensioenstelsel

Dit is het risico dat de werkwijze van het pensioenfonds (waaronder begrepen processen en producten) wordt beïnvloed dan wel niet meer houdbaar is als gevolg van veranderingen in de wet- en regelgeving.

Risicotolerantiegrens:

Als het pensioenfonds niet tijdig aan de veranderde regels kan voldoen waardoor een goede pensioenuitvoering niet langer kan worden gewaarborgd.

Beheersingsmaatregelen:

- ▶ Het bestuur zorgt dat het goed geïnformeerd blijft over mogelijke veranderingen in het pensioenstelsel;
- ▶ Periodiek voert het bestuur een SWOT-analyse (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats) uit. De laatste SWOT-analyse is medio 2018 uitgevoerd.

5 Inflatierisico

Dit is het risico dat het pensioenfonds onvoldoende in staat is om (toenemende) verplichtingen als gevolg van (verwachte aanpassing aan) inflatie te financieren zonder belanghebbenden te benadelen.

Risicotolerantiegrenzen:

Het pensioenfonds beperkt het inflatierisico door spreiding binnen de strategische asset allocatie in haar beleggingsbeleid. Het pensioenfonds accepteert het resterende inflatierisico.

Beheersmaatregelen:

- ▶ Indexatie is voorwaardelijk, er is geen recht op indexatie. Wel heeft het bestuur de ambitie om pensioenen waardevast te houden.
- ▶ Gewichten van de inflatie dempende activa (vastgoed, commodities) dienen binnen de grenzen van de strategische asset allocatie te blijven.

9 IT-risico bij het pensioenfonds en de pensioenuitvoerder

Het pensioenfonds heeft geen eigen IT-systemen. Dit is uitbesteed aan externe dienstverleners.

Het IT-risico bij deze dienstverleners kan worden verdeeld in vier categorieën:

- ▶ Autorisatiemanagement en logische toegangsbeveiliging: het risico als gevolg van:
 - het niet volledig of niet accuraat zijn van informatie/informatiesystemen;
 - het niet toegankelijk zijn van informatie voor geautoriseerde gebruikers;
 - het toegankelijk zijn van informatie voor niet geautoriseerde gebruikers.
- ▶ Business en IT continuity management: het risico dat de continuïteit van de (kritische) bedrijfsprocessen/de gehele instelling in gevaar komt als gevolg van het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur (waaronder applicaties en systemen).
- ▶ IT Changemanagement: het risico als gevolg van:
 - ontoereikend beheer van de ICT-omgeving en/of -processen en/of;
 - het onvoldoende (tijdig) kunnen anticiperen op ontwikkelingen in de business, op technische innovaties of op overige externe factoren.
- ▶ IT Incidentmanagement: risico dat een IT-incident niet of niet tijdig wordt onderkend, leidend tot een gebeurtenis waarbij de bedrijfsvoering van het pensioenfonds in gevaar komt.

Risicotolerantiegrenzen:

Voor alle categorieën geldt het volgende:

- ▶ Het pensioenfonds accepteert de kans dat een incident mogelijk is gedurende het komende jaar. Het pensioenfonds is zich er van bewust dat nooit volledig uit te sluiten valt dat zich een incident voordoet, maar de impact van een incident dient altijd beperkt te zijn.
- ▶ Een enkel negatief effect is acceptabel, zolang het pensioenfonds zelf voldoende vertrouwen heeft in het eigen beleid en/of in staat is dit aan te passen. Structureel negatieve effecten zijn niet acceptabel, omdat dit zou betekenen dat het pensioenfonds niet langer voldoet aan de geldende wet- en regelgeving.

Beheersingsmaatregelen:

In de overeenkomsten met dienstverleners worden de volgende afspraken gemaakt:

- ▶ Autorisatiemanagement en logische toegangsbeveiliging: awareness voor phishing, social engineering en social surfing.
- ▶ Business en IT continuity management: een business continuity plan met voldoende aandacht voor ICT-security, beleid op het gebied van disaster recovery, uitwijklocatie(s) en back-up- en recoverysystemen.
- ▶ IT Changemanagement: changemanagementbeleid waarbij vaste procedures gelden, periodieke controles worden uitgevoerd en updates tijdig worden geïmplementeerd.
- ▶ IT Incidentmanagement: incidentmanagementbeleid met procedures om incidenten te ontdekken, te classificeren en de (mogelijke) impact te bepalen, waarna effectieve beheersmaatregelen worden geselecteerd en geïmplementeerd.

Coronavirus:

Het bestuur ziet dat het coronavirus voor ieder bedrijf uitdagingen met zich meebrengt voor de continuïteit van de dienstverlening. Om de risico's voor het fonds te beperken is het contact met uitbestedingspartijen geïntensiveerd. Daarbij wordt beoordeeld of de genomen beheersmaatregelen vallen binnen de risicohouding en risicobereidheid van het fonds.

4.5 Risicobeeld pensioenfonds

4.5.1 Ontwikkeling VEV en vereiste dekkingsgraad

Een indicatie van het risicobeeld is het Vereist Eigen Vermogen (VEV) en de bijhorende vereiste dekkingsgraad. De vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische portefeuille per ultimo 2019 is 122,1%. Dat is hoger dan de beleidsdekkingsgraad van 107,7% op dat moment.

Indien het pensioenfonds naar verwachting binnen 10 jaar herstelt naar het VEV is een korting op de opgebouwde aanspraken en ingegane rechten niet nodig. De dekkingsgraad, van waaruit het pensioenfonds nog net kan herstellen om binnen 10 jaar op het VEV uit te komen, wordt de kritische dekkingsgraad genoemd. Deze is per 31 december 2019 87,9% en daar zat het pensioenfonds op dat moment ruim boven.

Om de risico's van effecten ('schokken') van onverwachte gebeurtenissen op de dekkingsgraad te meten en monitoren maakt het pensioenfonds gebruik van de standaardtoets. Deze standaardtoets is gebaseerd op de door DNB gedefinieerde negatieve gebeurtenis die zich met een kans van 2,5% geïsoleerd zou voordoen. Het bestuur heeft eind 2019 wederom vastgesteld dat de standaardtoets geschikt is om deze risico's voor het pensioenfonds vast te stellen.

4.5.2 Impact markt- en renterisico op de dekkingsgraad per eind 2019 (gevoeligheidsanalyse)

De volgende tabel geeft de dekkingsgraad weer op 31 december 2019: het vakje middenin met 112,5%. De andere vakjes geven de dekkingsgraad weer indien de aandelenkoersen zouden wijzigen (horizontaal) en/of de rente zou wijzigen (verticale schaal). Als de koersen en/of de rente stijgen is dat gunstig voor de dekkingsgraad (groene vakjes). Andersom is ongunstig voor de dekkingsgraad (oranje en rode vakjes).

Het groene gebied geeft aan dat er naar verwachting toekomstbestendig geïndexeerd zal kunnen worden.

Het rode gebied geeft aan dat er in die omstandigheden gekort zal moeten gaan worden. Dat is het geval indien de dekkingsgraad uitkomt onder de kritische dekkingsgraad (87,9% per eind 2019).

Voor deze tabel is verondersteld dat het pijngrensbeleid in werking is. Het pijngrensbeleid heeft als doel de gevolgen van een ernstige schok (aandelschok van -30% en/of renteschok van -1,0%) af te zwakken zodanig dat de dekkingsgraad daarna nog steeds hoger is dan de kritische dekkingsgraad. Uit de tabel is te zien dat de dekkingsgraad - uitgaande van 112,5% als startpunt - door genoemde schokken zal dalen tot 90,6%, hetgeen hoger is dan de kritische dekkingsgraad van 87,9%.

Gecombineerd effect van rente- en aandelenrisico (met pijngrensbeleid)																
Parallele renteschok	-1,25%	89,0%	90,7%	92,4%	94,3%	96,3%	98,4%	100,6%	102,8%	105,0%	107,2%	109,4%	111,6%	113,9%	116,1%	118,3%
	-1,00%	88,8%	90,5%	92,3%	94,3%	96,4%	98,6%	100,9%	103,2%	105,5%	107,8%	110,1%	112,4%	114,7%	117,1%	119,4%
	-0,75%	89,0%	90,8%	92,7%	94,7%	96,9%	99,2%	101,6%	104,0%	106,4%	108,8%	111,3%	113,7%	116,1%	118,5%	120,9%
	-0,50%	90,2%	92,1%	94,1%	96,2%	98,5%	100,9%	103,4%	105,9%	108,4%	110,9%	113,5%	116,0%	118,5%	121,1%	123,6%
	-0,25%	92,5%	94,5%	96,6%	98,8%	101,2%	103,7%	106,3%	108,9%	111,5%	114,2%	116,8%	119,4%	122,1%	124,7%	127,4%
	0,00%	95,4%	97,5%	99,6%	102,0%	104,5%	107,1%	109,8%	112,5%	115,2%	118,0%	120,7%	123,5%	126,3%	129,0%	131,8%
	0,25%	98,5%	100,6%	102,9%	105,3%	107,9%	110,7%	113,5%	116,3%	119,2%	122,0%	124,9%	127,8%	130,6%	133,5%	136,4%
	0,50%	101,7%	103,9%	106,2%	108,8%	111,5%	114,3%	117,2%	120,2%	123,2%	126,2%	129,2%	132,1%	135,1%	138,1%	141,1%
	0,75%	104,9%	107,2%	109,7%	112,3%	115,1%	118,1%	121,1%	124,2%	127,3%	130,4%	133,5%	136,7%	139,8%	142,9%	146,0%
	1,00%	108,3%	110,7%	113,2%	116,0%	118,9%	122,0%	125,1%	128,3%	131,6%	134,8%	138,0%	141,3%	144,5%	147,8%	151,0%
		-35%	-30%	-25%	-20%	-15%	-10%	-5%	0%	5%	10%	15%	20%	25%	30%	35%
Aandelschok																

4.5.3 Werking van het risicomanagement in 2019

Het risicomanagement heeft in 2019 op diverse momenten invloed gehad op de besluiten die zijn genomen. Onder andere de volgende kunnen worden genoemd:

- ▶ Het vernieuwde en meer uitgebreide risicodashboard zorgt voor meer inhoudelijke discussies in het bestuur over financiële en niet-financiële risico's.
- ▶ Bij de nieuwe uitbesteding van bedrijfsobligaties (credits) is op basis van risicomanagement overwegingen de reikwijdte van het mandaat van de nieuwe manager in relatie tot de passieve beleggingsstrategie van het pensioenfonds duidelijk onderbouwd. Voor kredietobligaties geldt een passieve strategie, waarbij de imperfecties van passief beleggen in kredietobligaties worden vermeden door (1) het incasseren van premies bij nieuwe uitgiftes en (2) het niet direct verplicht verkopen van obligaties bij een downgrade onder de minimum vereiste rating.
- ▶ Het bestuur heeft een extra vergadering gewijd aan het werken met scenario's. Dit heeft ertoe bijgedragen dat het bestuur een afgewogen besluitvorming heeft kunnen nemen over de aanpassing van de minimale afdekking volgens de dynamische rentestaffel. Dit is één van de beheersmaatregelen die de impact verkleint bij het optreden van renterisico. Het bestuur acht de kans aanwezig dat de 20-jaarsrente voor een periode van 2 tot 3 jaar negatief is. Volgens de oude rentestaffel zou het renterisico bij een negatieve 20-jaarsrente niet zijn afgedekt. Het pensioenfonds is niet bereid om dit risico te lopen. Daarom heeft het bestuur besloten om de strategische renteafdekking voor de lagere staffels (<1,5%) te fixeren op minimaal 30%.
- ▶ Gedurende 2019 heeft zich een parallelle renteschok voorgedaan van meer dan 1%. In het risicobeleid staat beschreven dat de dekkingsgraad dan in beginsel niet onder de kritische dekkingsgraad mag dalen. Eind augustus, op het dieptepunt van de rentestanden in 2019, was de actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds 102,1%. Deze dekkingsgraad lag boven de kritische dekkingsgraad. De werking van het pijngrensbeleid heeft hieraan positief bijgedragen. Het bestuur heeft geconcludeerd dat deze beheersmaatregel heeft gewerkt zoals de verwachting was.

Er zijn echter nog verbeteringen mogelijk. Als gevolg van een niet-werkende softwareapplicatie heeft de pensioenuitvoerder TKP in 2019 gedurende een periode van ruim negen maanden onvoldoende screening uitgevoerd op de naleving van sanctiewetgeving. De screening is met terugwerkende kracht alsnog uitgevoerd waarbij geen verdachte transacties bij het pensioenfonds aan het licht zijn gekomen. TKP heeft inmiddels maatregelen genomen om herhaling te voorkomen. Het pensioenfonds besteedt in de reguliere overleggen met TKP aandacht aan deze maatregelen. In maart 2020 heeft het pensioenfonds een incidentmelding bij DNB gedaan over een storing in software die CACEIS gebruikt. De storing leidde ertoe dat een aantal belangrijke interne processen bij CACEIS tijdelijk niet of niet goed konden worden uitgevoerd. Het ging om het collateral management, de valuta afdekking en de compliance monitoring. Het pensioenfonds overlegt met CACEIS over de maatregelen die CACEIS zal nemen.

4.5.4 Ontwikkelingen risicomanagement

In 2019 zijn diverse maatregelen genomen om de effectiviteit van het risicomanagement te verbeteren. In de eerste plaats is het integraal risicomanagementbeleid verder uitgewerkt. Daarbij zijn de risicotolerantiegrenzen zoveel mogelijk meetbaar gemaakt en is er een rapportage opgesteld waarmee de risico's periodiek kunnen worden geëvalueerd. Ook zijn het privacy beleid het ICT-beleid en het uitbestedingsbeleid uitgebreid en aangescherpt.

In 2019 heeft het pensioenfonds gebruik gemaakt van de uitkomsten van de uitgevoerde ALM in 2018. Bij deze ALM is rekening gehouden met de risicohouding uit de ABTN van 2018. Het pensioenfonds heeft haar risicohouding in 2019 niet gewijzigd.

Daarnaast heeft het bestuur in 2019 een systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uitgevoerd onder begeleiding van de Compliance Officer. Aan de hand van actualiteiten zijn de integriteitsrisico's voor het pensioenfonds besproken. Er zijn tijdens deze analyse vier nieuwe risico's geïdentificeerd in twee verschillende thema's. Het gaat hierbij om de thema's belangenverstrengeling

en privacy & datalekken. Het bestuur heeft besloten om de documentatie omtrent nevenfuncties uit te breiden om zo een duidelijker beeld te creëren over mogelijke situaties van belangenverstrengeling.

Eind 2019 is er door de interne auditafdeling van Gasunie in samenwerking met een externe specialist een audit uitgevoerd. De audit heeft de volgende onderwerpen behandeld:

- ▶ Uitbesteding van diensten:
 - de uitbestede diensten van het Pensioenfonds in zijn algemeen, en
 - de ICT-risico's in uitbestede diensten gericht op de algemene ICT-beheersingsmaatregelen, ICT-securitymaatregelen en AVG vereisten.
- ▶ Invulling geven aan wijzigingen in regelgeving.

Het auditrapport is begin 2020 besproken in het bestuur. De uitkomsten worden in 2020 opgepakt door de betreffende commissies. Het bestuur vindt dat de inrichting van de bedrijfsprocessen gericht op het uitbestedingsbeleid met bijbehorende ICT-aspecten en invullen van wijzigingen in regelgeving voldoende is en een goede basis vormt voor de uitvoering. Het rapport bevat één bevinding (een afwijking van de beoordelingscriteria) en dat betreft de vastlegging van de afspraken over de door het pensioenfonds aan Gasunie uitbestede processen. Daarnaast bevat het rapport een aantal observaties. Dit zijn punten van aandacht of ter overweging voor het bestuur.

Op het gebied van niet-financiële risico's ziet het bestuur mogelijkheden om de monitoring te verbeteren. De GRCC heeft eind 2019 de monitoring van de niet-financiële risico's geëvalueerd, zoals bijvoorbeeld de uitbestedingsrisico's. Dit heeft geleid tot een voorstel voor een meer systematische beoordeling van de niet-financiële risico's. Eind 2019 is hiermee een start mee gemaakt door middel van het verbeteren van de Integrale Risico Monitor. De ambitie is om in 2020 een nog beter beeld te krijgen van de effectiviteit van de beheersmaatregelen op de niet-financiële risico's.

Verder zal het pensioenfonds in 2020 een start te maken met de Eigen Risico Beoordeling (ERB). De ERB is een analyse van de risico's en de effectiviteit van de risicobeheersing bij een pensioenfonds. Deze analyse is verplicht voorgeschreven vanuit IORP II en moet minstens een keer per drie jaar worden uitgevoerd.

4.5.5 Risico's als gevolg van de coronacrisis

Begin 2020 is de wereldwijde coronacrisis uitgebroken. Deze crisis heeft grote effecten op de financiële markten. De aandelenkoersen zijn flink gedaald door de onzekerheid rondom het virus. Ook de rente blijft aanhoudend laag. Het pensioenfonds merkt hiervan de financiële gevolgen. De dekkingsgraad is fors gedaald, maar niet zodanig dat er naar het oordeel van het bestuur zorgen zijn over de continuïteit van het pensioenfonds. Het pijngrensbeleid heeft gewerkt zoals verwacht en heeft het negatieve effect enigszins gemitigeerd.

Het pensioenfonds monitort deze ontwikkelingen en neemt waar nodig actie. Eventuele bijsturing vindt plaats binnen het bestaande beleggingsbeleid en binnen het bestaande pijngrensbeleid. Risico's met betrekking tot de uitvoering van het beleggingsbeleid zijn de volatiliteit van de markt en de minder grote liquiditeit in de markt. Dit heeft niet geleid tot risico's buiten tolerantiegrenzen. Ook bestaat het risico dat het pensioenfonds onvoldoende onderpand ontvangt bij een waardestijging van de derivaten. Dit wordt op dagbasis gemonitord door CACEIS.

Om ervoor te zorgen dat de normale gang van zaken, zoals de maandelijkse betaling van de pensioenen, ongehinderd kunnen doorgaan heeft het pensioenfonds maatregelen genomen; zo zijn bijvoorbeeld back-up plannen opgesteld voor de meest kritische processen bij het bestuur en het bestuursbureau en houdt het pensioenfonds regelmatig contact met de uitbestedingspartijen.

5 Beleggingen

5.1 Resultaten beleggingen

Performance

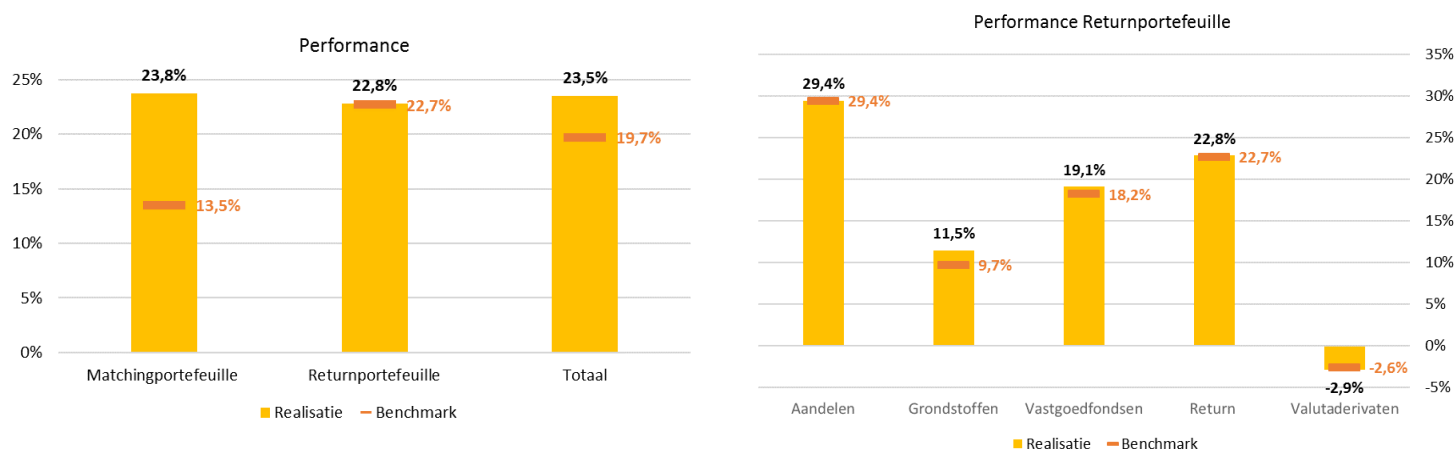
In 2019 bedroeg het behaalde totaalrendement op de beleggingen 23,5%. Het gerealiseerde rendement op de beleggingsportefeuille in 2019 was 3,8% hoger dan het rendement van de benchmark index.

Tabel performance

	In % per categorie 2019		In % per categorie 2018	
	Realisatie	Benchmark	Realisatie	Benchmark
Matchingportefeuille	23,8	13,5	2,7	2,8
Returnportefeuille				
Aandelen	29,4	29,4	-4,4	-4,6
Grondstoffen	11,5	9,7	-8,6	-6,8
Vastgoedfondsen	19,1	18,2	3,8	4,0
Return (excl. derivaten)	25,8	25,4	-3,7	-3,0
Valutaderivaten	-2,9	-2,6	-2,7	-3,2
Return (incl. derivaten)	22,8	22,7	-6,4	-6,2
Totaal	23,5	19,7	-3,3	-3,0

Er zijn verschillende oorzaken voor de relatieve out-performance van 3,8% op de totale beleggingsportefeuille. De categorieën in de returnportefeuille presteerden over het algemeen gelijk aan of iets beter dan de benchmark.

De positieve afwijking zit voornamelijk in de matchingportefeuille. De matchingportefeuille presteerde duidelijk beter dan de benchmark. Dit komt doordat het pijngrensbeleid niet wordt meegenomen in de benchmark. Het pijngrensbeleid heeft met name in augustus 2019 een positief effect gehad, toen de rente sterk daalde.

5.2 Beleggingsbeleid

Het strategische beleggingsbeleid gedurende 2019 is op hoofdlijnen gelijk gebleven aan het beleid in 2018. Het pensioenfonds hanteert een passieve beleggingsstijl. Het grootste deel van de portefeuille wordt belegd in producten die een benchmark zo goed mogelijk volgen. De Strategische Asset Allocatie (SAA) is daarmee de belangrijkste keuze ten aanzien van het rendement en het risico van het pensioenfonds. De afweging tussen rendement en risico wordt gemaakt in een ALM-studie. In 2018 heeft het pensioenfonds een uitgebreide ALM-studie uitgevoerd. Geconcludeerd is dat de bestaande SAA de best passende is voor het pensioenfonds.

De SAA is opgesplitst in twee hoofdportefeuilles: de returnportefeuille en de matchingportefeuille.

Ongeveer twee derde van de portefeuille wordt ingezet voor het halen van rendement. Dit gedeelte van de portefeuille noemen we de returnportefeuille. Deze portefeuille is erop gericht om voldoende rendement te realiseren om te kunnen herstellen en om op termijn de (toekomstige) pensioenen te kunnen laten stijgen met de inflatie. Het resterende deel van de beleggingen wordt gebruikt om de huidige hoogte van de (toekomstige) pensioenen met een grote mate van zekerheid te kunnen vasthouden. Dit gedeelte van de portefeuille noemen we de matchingportefeuille.

Het pensioenfonds is gevoelig voor een renteverandering. De verplichtingen van het pensioenfonds zijn alle naar verwachting uit te keren pensioenen in de nabije en de verre toekomst. Deze verplichtingen worden daarbij naar het heden teruggerekend op basis van de huidige rente. Bij een lagere rente nemen de verplichtingen toe. Beleggingen in de matchingportefeuille stijgen ook in waarde bij een dalende rente en 'matchen' daarmee de verplichtingen.

Het rente afdekpercentage geeft aan voor welk percentage het renterisico van de verplichtingen afgedekt is. Het pensioenfonds hanteert hiervoor een staffel. Het uitgangspunt hierbij is: bij een lage rente minder afdekken, bij een hoge rente meer afdekken. De achterliggende gedachte is dat bij een zeer lage rente minder risico hoeft te worden afgedekt. De rente heeft dan immers een groter potentieel om te stijgen dan om te dalen. De rentestand bevindt zich sinds medio 2019 op een zeer laag niveau. Het bestuur heeft hier in 2019 uitgebreid over gesproken en scenario-analyses uitgevoerd. Een rente van 1% tot 2% onder nul, gedurende een periode van 1 tot 2 jaar houdt het bestuur voor mogelijk. Op basis hiervan is besloten de rentestaffel te wijzigen, zodanig dat het rente afdekpercentage minimaal 30% is. Voorheen was de afdekking in de laagste staffel 0%. Gedurende 2019 is het afdekpercentage gedaald van circa 30% naar circa 10%. Eind 2019 is het afdekpercentage conform de gewijzigde staffel naar 30% gebracht.

Het renterisico kan via verschillende soorten beleggingen verlaagd worden. Het pensioenfonds gebruikt hiervoor (staats)obligaties, hypotheek en rentederivaten. Het verlagen van één risico (in dit geval het renterisico) resulteert echter vaak in andere risico's. Het beleggen in staatsobligaties betekent dat deze gevoelig is voor een andere rente dan de verplichtingen (staatsobligatie rente ten opzichte van de rekenrente die pensioenfonds moeten hanteren voor de waardering van de pensioenverplichtingen). Hierdoor ontstaat een spread risico. Bij het beleggen in renteswaps wordt de rekenrente beter benaderd, daartegenover staat dat er tegenpartijrisico en liquiditeitsrisico ontstaat. Ook ontstaat er een hefboomeffect. Met een hefboomeffect kan het pensioenfonds versneld profiteren van bepaalde koersbewegingen. De waarde van de renteswap verandert met een hoger percentage dan de onderliggende waarde.

Het pensioenfonds staat niet alleen bloot aan het renterisico. In hoofdstuk 4 wordt in meer detail aandacht gegeven aan de risico's en de monitoring van de risico's. Het beleggingsbeleid is zodanig ingericht dat het totale risico acceptabel blijft bij een zo hoog mogelijk rendement. Een belangrijke genomen maatregel om dit te realiseren is het spreiden van het risico in de beleggingen. Het pensioenfonds belegt daarom in verschillende soorten beleggingscategorieën zoals aandelen, grondstoffen, vastgoed, obligaties en hypotheek die ieder voor zich anders reageren op marktontwikkelingen. Ook binnen een beleggingscategorie wordt gespreid belegd. Zo geldt bij aandelen dat er wereldwijd belegd wordt (regiospreiding) en ook in bedrijven in verschillende sectoren (banken, chemie, ICT, etc.).

Op het gebied van regelgeving heeft het pensioenfonds in 2019 aandacht besteed aan EMIR. De afkorting EMIR staat voor European Market Infrastructure Regulation en deze Europese verordening bevat onder meer regels voor het afwikkelen van derivaten door een centrale tegenpartij. Bij deze afwikkeling zijn clearing members betrokken. Clearing members zijn partijen die fungeren als intermediair tussen het pensioenfonds en de centrale tegenpartij. Ter voorbereiding van het proces van centrale afwikkeling zijn al eerder door het pensioenfonds contracten afgesloten met twee clearing members. Pensioenfondsen zijn momenteel nog vrijgesteld van de verplichting tot centrale afwikkeling en kunnen ook kiezen voor een bilaterale afwikkeling. Het bestuur kiest voorlopig vanuit een economisch perspectief voor bilaterale afwikkeling. Het pensioenfonds monitort de ontwikkelingen, indien het economisch aantrekkelijk is kan het pensioenfonds snel overstappen op centrale afwikkeling.

5.3 Pijngrensbeleid

Het pensioenfonds erkent dat er ook extreme schokken kunnen optreden. Om de negatieve impact van de extreme situaties te beperken heeft het bestuur een pijngrens gedefinieerd. De pijn is het korten van rechten. Onder de pijngrens dreigt het korten van rechten en het niet meer kunnen voldoen aan doelstelling 1. Sinds 2018 hanteert het pensioenfonds daarom het pijngrensbeleid. Met het pijngrensbeleid moet zo goed als mogelijk voorkomen worden dat de dekkingsgraad bij het optreden van een extreem scenario onder de pijngrens komt. Het pensioenfonds gebruikt hiervoor swaptions en aandelenopties. De swaptions geven bescherming tegen de gevolgen van een snelle, extreme rentedaling. De aandelenopties beschermen tegen grote koersdalingen van de aandelenportefeuille. Het te hanteren extreme scenario (stressscenario) is een aandelenschok van -30% en/of een parallelle renteschok van -100 basispunten op korte termijn. Niet al het renterisico en aandelenrisico wordt afgedekt: het pensioenfonds hanteert een maximaal budget dat besteed mag worden aan het pijngrensbeleid. Het pensioenfonds is zich ervan bewust dat hierdoor niet alle marktschokken opgevangen kunnen worden en accepteert dit rest risico.

5.4 Marktentwikkelingen 2019

2019 was een uitstekend beleggingsjaar. Aandelenmarkten boekten flinke koersstijgingen in het begin van het jaar om vervolgens deze groei voor de rest van het jaar niet meer los te laten. Deze opwaartse trend werd alleen tijdelijk onderbroken door zorgen over geopolitieke spanningen in het Midden-Oosten en over een mogelijke verdere escalatie van de handelsoorlog tussen de VS en China. De Brexit, hoewel veelvuldig onderwerp van gesprek, lijkt weinig invloed te hebben gehad op de wereldwijde aandelenmarkten. Het belangrijkste is dat een harde Brexit voorlopig is voorkomen.

Hoewel de gevolgen van de handelsoorlog, in de vorm van een stagnatie van de wereldhandel en een wereldwijde krimp van de industriële productie, steeds duidelijker werden, putten de markten moed uit het feit dat zowel de dienstensector als de werkgelegenheid zich positief bleven ontwikkelen. Daarnaast spanden ook de monetaire autoriteiten in de VS en Europa zich in om de angst voor een recessie te verminderen: de Fed verlaagde de Federal Funds Rate drie keer en vertraagde de afbouw van haar voorraad staatsobligaties. De ECB verlaagde de rente marginaal, hervatte het opkoopprogramma van obligaties en verruimde de kredietfaciliteiten voor banken. Wereldwijd leidde dit tot een forse verlaging van de rentestanden. Deze ontwikkeling stuwde aandelenkoersen verder op.

In 2019 boekten de aandelenmarkten forse koerswinsten: de MSCI World All Country Index steeg met bijna 30%. Small cap aandelen bleven daarbij ongeveer 2% achter. Een groot deel van deze winst viel in het eerste kwartaal toen een scherp herstel optrad ten opzichte van een neerwaartse correctie in het laatste kwartaal van 2018. Aandelen van opkomende markten stegen sterk in 2019. Daarnaast stegen de valuta van opkomende landen ten opzichte van de euro ook nog eens licht, hetgeen de winsten voor de eurobelegger iets verder versterkte.

Het hoogste rendement werd behaald door Russische aandelen. Deze startten al op een laag niveau en daarnaast steeg het aandeel Gazprom fors na het verhogen van de dividenduitkering. Aandelen in Argentinië bleven, als gevolg van een onverwachte uitslag van de presidentsverkiezingen, het sterkst achter bij het gemiddelde van de markt.

Gemeten naar sectoren presteerden aandelen in de IT-sector het best, gevolgd door aandelen in de sector duurzame consumentengoederen; de sectoren gezondheidszorg en basismaterialen bleven achter bij het marktgemiddelde.

In de markt zijn veel fondsen bezig met de gevolgen van een mogelijke recessie. Portefeuilles worden meer defensief ingericht om in tijden van economische neergang nog rendement te kunnen behalen of verliezen te beperken. Een gevolg is wel dat de prijzen van bedrijven die gezien worden als 'goed gepositioneerd voor een recessie' aanzienlijk zijn gestegen; hetgeen het realiseren van de oorspronkelijke doelstelling van die investeringen moeilijk maakt.

De rentevoeten bereikten, tegen alle verwachting in, nieuwe laagterecords in 2019. De combinatie met de verwachting dat deze rentevoeten voor langere tijd laag zullen blijven zorgde voor een aanhoudende belangstelling van beleggers voor de vastgoedsector. In Amerikaanse dollars gemeten werd wereldwijd echter iets minder vastgoed gekocht dan in het vorige jaar. Uitzondering hierop was de regio Europa (zonder het Verenigd Koninkrijk). In het Verenigd Koninkrijk daalde het transactievolume over de gehele breedte van de vastgoedmarkt aanzienlijk, voornamelijk een gevolg van alle onzekerheid rondom Brexit. Aan de dalende trend van de aanvangsrendementen, een maatstaf voor het te verwachten rendement, leek een einde te zijn gekomen. In de meeste markten bleven de aanvangsrendementen die beleggers bereid waren te betalen ongeveer gelijk. Uitschieters waren de winkelsector, waar de aanvangsrendementen stegen als gevolg van noodlijdende winkelketens, en de logistieke sector waar aanvangsrendementen verder daalden. De oorzaak van dit alles is gelegen in de internetverkoop: voor de winkelsector een plaag en voor de logistieke sector een zegen.

2019 was ook voor obligaties een goed beleggingsjaar. Als gevolg van de dalende rentes stegen de koersen over vrijwel de gehele linie. Aan het eind van het jaar liepen de rentes weer wat op en daalden de obligatiekoersen. De positieve rendementen op staatsobligaties waren met name te danken aan de hervatting van het opkoopprogramma van de ECB. De 10-jaars rentes voor de core eurozone landen daalden met 40 tot 60 basispunten. De daling was het kleinst voor Duitse en Nederlandse staatsobligaties. De Zuid-Europese landen, met Italië als uitschieter, lieten een grotere daling zien.

Mede door de zeer lage vergoeding op staatsobligaties zijn beleggers op zoek naar hogere rendementen en vooral investment grade bedrijfsobligaties profiteerden hiervan. De aankondiging dat de ECB het opkoopprogramma hervat, had eveneens een positieve uitwerking op bedrijfsobligaties. Zorgen over Brexit en spanningen in de handelsrelatie tussen de VS en China konden het positieve sentiment niet langdurig negatief beïnvloeden. Hoogrentende bedrijfsobligaties presteerden goed gedurende 2019. Wel waren de verschillen tussen de sectoren relatief groot. Positieve uitschieters waren verzekeraars en financiële waarden. Een sector die achterbleef bij het marktgemiddelde was energie. Op basis van rating waren het vooral bedrijven met de hoogste rating (BB) die goed presteerden. Normaal gesproken zijn het vooral CCC-obligaties die goed presteren bij hoge rendementen voor high yield.

5.5 Samenstelling beleggingsportefeuille

Algemeen

Alle beleggingen zoals vermeld in dit hoofdstuk zijn tegen de marktwaarde per ultimo 2019 en zijn inclusief te vorderen interest, dividendbelasting en af te wikkelen transacties. Voor beurs verhandelde effecten geldt dat de marktwaarde gelijk is aan de beurskoers. Voor beleggingen waarvoor geen of geen actuele beurskoers beschikbaar is, wordt de zogenoemde "net asset value" (NAV) volgens opgave van de vermogensbeheerder of een waardering volgens een algemeen geaccepteerd model als indicatie gebruikt voor de bepaling van de marktwaarde. Sinds 2011 wordt er qua indeling in de feitelijke en strategische beleggingsportefeuille gewerkt met een zogeheten matching- en returnportefeuille structuur.

De **matchingportefeuille** bestaat voornamelijk uit staatsobligaties, hypotheekbeleggingen en kredietobligaties aangevuld met renteswaps. Inflatie-gerelateerde obligaties (ILBs) zijn in 2019 verkocht, daarvoor zijn hypotheekleningen gekocht.

De **returnportefeuille** bestaat veelal uit zakelijke waarden. In onderstaande tabel en toelichting wordt beschreven hoe de feitelijke en strategische indeling van het belegd vermogen van het pensioenfonds aansluit op de RJ610 indeling in de jaarrekening.

Overzicht belegd vermogen voor risico pensioenfonds (in miljoen euro)

	Stand RJ610	Verschil	2019			2018		
	€	€	€	%	Norm	€	%	Norm
Matching								
Vastrentend / vaste coupon / FRN	702,0	-290,0	412,0	22,4	26,0	438,7	29,2	26,0
ILB/Hypotheken				5,9	6,5		6,3	6,5
- Inflation linked-bonds	–	0,0	0,0	0,0		74,3	4,9	
- Hypotheken	–	108,9	108,9	5,9		19,9	1,3	
Liquiditeiten	1,2	66,8	68,0	3,7	2,5	4,6	0,3	2,5
Matching ex overlay	703,2	-114,2	589,0	32,0	35,0	537,4	35,8	35,0
Overlay bij Matching Derivaten								
Swaps/swaptions	40,6	0,0	40,6	2,2		9,7	0,6	
Totaal Overlay	40,6	0,0	40,6	2,2		9,7	0,6	
Matching incl. overlay	743,8	-114,2	629,6	34,2	100,0	547,1	36,4	100,0
Return								
Aandelen in								
Vastgoedmaatschappijen	191,5	+1,2	192,7	10,5	10,0	153,3	10,2	10,0
Aandelen	892,7	-0,4	892,3	48,5	47,5	697,7	46,4	47,5
Grondstoffen	–	120,2	120,2	6,5	7,5	107,8	7,2	7,5
Totaal Return	1.084,2	121,0	1.205,2	65,6	65,0	958,9	63,8	65,0
Overlay bij return Derivaten								
Aandelenopties	0,2	-0,2	0,0			0,0		
Grondstoffenderivaten	6,6	-6,6	0,0			0,0		
Valutaderivaten	4,3	0,0	4,3	0,2		-2,9	-0,2	
Totaal Overlay	11,1	-6,8	4,3	0,2		-2,9	-0,2	
Return (incl. overlay)	1.095,3	114,2	1.209,5	65,8	65,0	956,0	63,6	65,0
Totaal	1.839,1	0,0	1.839,1	100,0	100,0	1.503,1	100,0	100,0

Toelichting bij de tabel

In de kolom “Verschil” wordt het verschil aangegeven tussen de standen van ultimo 2019 op basis van RJ610 indeling en de indeling zoals het pensioenfonds die hanteert.

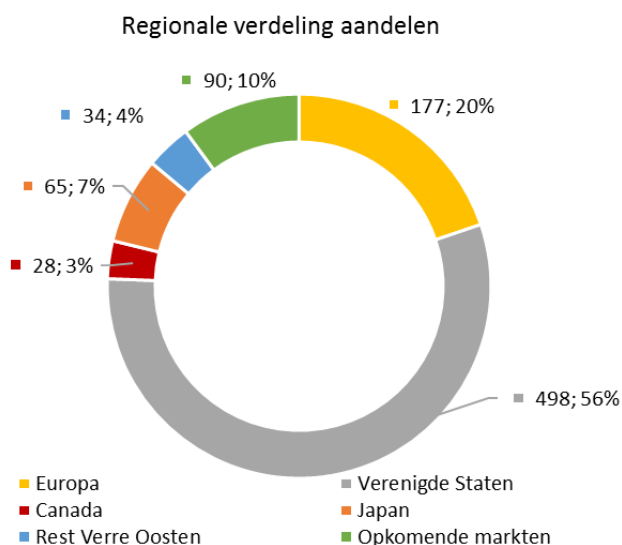
Matching: de feitelijke en strategische indeling van het belegd vermogen ten opzichte van de RJ610 indeling zoals vermeld in de jaarrekening vertoont een verschil met een bedrag van € 290 miljoen voor wat betreft vastrentend. Een bedrag van € 108,9 miljoen wordt afzonderlijk geherrubriceerd - vastrentend naar hypotheke. Daarnaast gaat € 66,8 miljoen van vastrentend naar liquide middelen, dit betreffen liquide middelen in een geldmarktfonds.

Gesaldeerd geldt voor matching inclusief overlay een verschil in de feitelijke en strategische indeling van het belegd vermogen ten opzichte van de RJ610 indeling met een bedrag van € 114,2 miljoen. Dit verschil wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de

grondstoffenpositie van het pensioenfonds. Er wordt via 'total return swaps' belegd in grondstoffen. Als onderpand hierop wordt kortlopend Amerikaans schuldpapier aangehouden. Het pensioenfonds deelt deze beleggingen in bij de returnportefeuille.

Return: de feitelijke en strategische indeling van het belegd vermogen ten opzichte van de RJ610 indeling zoals vermeld in de jaarrekening vertoont een verschil met een bedrag € 0,5 miljoen aan vastgoed dat in de jaarrekening is ingedeeld als aandelen. Dit wordt hier geherrubriceerd. Voor grondstoffen betreft het een bedrag van € 120,2 miljoen. Een bedrag van € 6,6 miljoen aan openstaande vorderingen en schulden zijn vanuit derivaten naar grondstoffen gerubriceerd.

Gesaldeerd geldt voor return inclusief overlay een verschil in de feitelijke en strategische indeling van het belegd vermogen ten opzichte van de RJ610 indeling met een bedrag van € 114,2 miljoen. Het betreft hier hoofdzakelijk de commodityswap, waarvan de afwikkeling in januari 2020 heeft plaatsgevonden.

In de navolgende paragraaf "afdekking van financiële risico's" wordt de onderliggende valuta exposure in detail weergegeven. Evenals ultimo 2018 zijn de wegingen ultimo 2019 op basis van de marktwaarde van de beleggingen in lijn met de strategische beleggingsmix. De wegingen van de strategische beleggingsmix zijn in 2019 ten opzichte van 2018 niet gewijzigd.

Aandelenfondsen

De aandelenportefeuille bestaat volledig uit indexfondsen bij een externe beheerder. Gedurende 2019 is de totale aandelenportefeuille met € 194 miljoen in waarde toegenomen tot € 892 miljoen.

Regionale verdeling	Marktwaarde aandelen ultimo 2019		Marktwaarde aandelen ultimo 2018	
	In €	In %	In €	In %
Europa	177	20	140	20
Verenigde Staten	498	56	379	54
Canada	28	3	22	3
Japan	65	7	53	8
Rest Verre Oosten	34	4	28	4
Opkomende markten	90	10	75	11
Totaal	892	100	698	100

Vastgoedfondsen

Ultimo 2019 is er voor € 192,6 miljoen belegd in vastgoedfondsen. Dit is een toename van € 39,3 miljoen ten opzichte van de stand ultimo 2018. Ongeveer 50% van de vastgoedportefeuille is belegd in beursgenoteerde vastgoedfondsen en de overige 50% is belegd in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen. Wat betreft niet-beursgenoteerd vastgoed is het pensioenfonds in de loop van 2019 volledig belegd geraakt in Nederlandse woningen.

Grondstoffen

Ultimo 2019 is voor € 120 miljoen belegd in grondstoffen middels zogeheten 'total return swaps'. Dit zijn derivaten die ervoor zorgen dat een hoofdsom de rendementsontwikkelingen van een aantal grondstoffenmarkten volgt, zonder dat daarbij de grondstoffen fysiek worden aangehouden. De bij de swaps behorende onderliggende waarden zijn US Treasury Bills met een

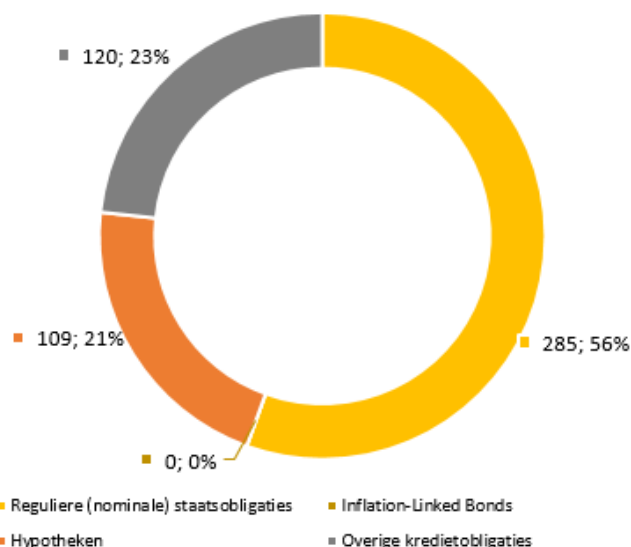
maximale looptijd van 1 jaar. Ten opzichte van de stand per ultimo 2018 is de waarde van deze portefeuille met € 12 miljoen toegenomen.

Vastrentende waarden

Ultimo 2019 is er voor € 514 miljoen belegd in langlopende vastrentende waarden (merendeels obligaties), waarvan € 285 miljoen belegd in staatsobligaties met een vaste coupon en € 120 miljoen in kredietobligaties met een vaste coupon. Voorts is € 109 miljoen in hypotheek belegd. De Inflation Linked Bonds zijn in 2019 verkocht.

Voor de goede orde wordt vermeld dat de onderstaande marktwaardes inclusief opgelopen rentes zijn.

Verdeling vastrentende waarden

Verdeling vastrentende waarden	Marktwaaarde obligaties in 2019		Marktwaaarde obligaties in 2018	
	€ miljoen (incl. opgelopen rente)	In % van totaal	€ miljoen (incl. opgelopen rente)	In % van totaal
Reguliere (nominale) staatsobligaties	285	56	325	61
Inflation-Linked Bonds	0	0	74	14
Hypotheek	109	21	20	4
Overige kredietobligaties	120	23	114	21
Totaal	514	100	533	100

De spreiding ultimo 2019 over staatsobligaties, hypotheek en kredietobligaties is in lijn met de strategische mix die voorschrijft dat 20% van de matching portefeuille belegd is in kredietobligaties, 60% in nominale staatsobligaties en 20% in hypotheek.

Liquide middelen

Ultimo 2019 is door het pensioenfonds voor € 68 miljoen aangehouden als liquide middelen. Bij het beheer van de matchingportefeuille is er gedurende 2019 gedeeltelijk voor gekozen om renteswaps in combinatie met kas aan te houden in plaats van langlopende obligaties. Deze wijziging leidt tot een stijging van € 63 miljoen in liquide middelen ten opzichte van het jaar daarvoor.

5.6 Afdekking van financiële risico's

Valutaderivaten

Beleggingen in aandelen, vastgoedfondsen en grondstoffen kunnen ook buiten het eurogebied plaatsvinden. De voornaamste valutarisico's zijn in US Dollars, Japanse Yen en Britse Pond. Voor zover deze beleggingen niet in euro's luiden, wordt door middel van valutaderivaten het valutarisico grotendeels – voor 80% - afgedekt. Eind 2019 wordt o.a. valutarisico gelopen op een aantal

aandelenbeleggingen in ongeveer 20 landen in opkomende markten (ongeveer gelijk aan 5% van de totale beleggingsportefeuille). Deze Valutarisico's worden niet afgedekt omdat dit niet efficiënt mogelijk is. Sinds 2011 wordt vanwege redenen van diversificatie het valutarisico van de grondstoffenportefeuille niet meer afgedekt.

Rentederivaten

Het pensioenfonds heeft ook in 2019 gebruik gemaakt van rentederivaten. De rentederivaten hebben ultimo 2019 een marktwaarde van € 41 miljoen positief en hebben deels een voorwaardelijk karakter (swaptions). Het doel van deze derivaten is enerzijds het nominale renterisico van de verplichtingen aanvullend af te dekken bovenop de reeds bestaande renteafdekking en anderzijds het proces van periodieke herbalancering te vereenvoudigen. Daarnaast heeft het pensioenfonds gekochte swaptions in positie in het kader van het pijngrensbeleid.

Renteafdekking door obligaties en rentederivaten

	Feitelijke afdekking voor de gevolgen van rentedaling in % van de TV*	Afdekking voor de gevolgen van een extreme rentedaling (min 1% punt) in % van de TV*	Totale afdekking
Nominale obligaties en hypotheek	5%		5%
Swaps	25%		25%
Swaptions	0%	60%	60%
Totaal	30%	60%	90%

* TV staat voor Technische voorzieningen.

Beleggingen in staats- en kredietobligaties en hypotheek beschermen het pensioenfonds tegen de gevolgen van een rentedaling. Ultimo 2019 was op die manier ongeveer 5% van het renterisico van de verplichtingen afgedekt. Posities in renteswaps vullen de renteafdekking op jaar ultimo aan tot het strategische niveau 30%.

Het pensioenfonds had in 2019 posities in gekochte en verkochte voorwaardelijke rentederivaten (swaptions). De gekochte swaptions zijn aangeschaft in het kader van het pijngrensbeleid. Deze posities beschermen het pensioenfonds bij een extreme rentedaling. Bij een extreme rentedaling (daling 1% punt) was ultimo 2019 ongeveer 90% van het totale renterisico van de verplichtingen afgedekt. Inzet van gekochte swaptions heeft als voordeel dat een goede bescherming tegen de gevolgen van een sterke rentedaling wordt geboden, terwijl het opwaartse potentieel bij een rentestijging behouden blijft en er dan geen liquiditeitsrisico ontstaat. Daarnaast zijn in 2019 ook swaptions verkocht die leiden tot een extra renteafdekking door het tot stand komen van een swap indien de rente stijgt. Hierdoor wordt het proces van renteafdekking via de rentestapel gestroomlijnd.

Aandelenderivaten

Het pensioenfonds heeft in 2019 gebruik gemaakt van aandelenderivaten. In het kader van het pijngrensbeleid had het pensioenfonds ultimo 2019 aandelenopties voor bescherming tegen koersdalingen in portefeuille.

5.7 Individueel pensioensparen

Vanaf 2001 tot en met 2014 heeft het pensioenfonds zijn deelnemers de mogelijkheid tot "individueel pensioensparen" aangeboden, zoals opgenomen in het Pensioenspaarreglement. Met het door de deelnemer opgebouwde kapitaal werd bij einde dienstverband of op de pensioendatum aanvullend pensioen bij het pensioenfonds ingekocht. De beleggingsrisico's kwamen tijdens de opbouwfase voor rekening van de individuele deelnemers.

Het bestuur heeft in 2018 besloten om de regeling te beëindigen en het resterende kapitaal om te zetten in extra pensioenaanspraken voor de betreffende deelnemers. De reden voor deze collectieve waardeoverdracht is dat er steeds minder

medewerkers waren met pensioenspaarkapitaal. Daarnaast zijn mede door de toegenomen druk vanuit de regelgeving de kosten van dit product steeds verder gestegen.

Per 31 december 2018 is het vermogen van het Pensioenspaarreglement administratief toegevoegd aan het collectieve pensioenvermogen. De Nederlandsche Bank heeft toestemming gegeven voor de uitvoering van deze collectieve waardeoverdracht. In 2019 zijn de formaliteiten afgehandeld en heeft ING Asset Management B.V. het kapitaal van de deelnemers afgestort. Namens de deelnemers is een kapitaal ingebracht in het collectieve pensioenvermogen ter grootte van € 970 duizend. De dienstverlening van ING Asset Management B.V. is vervolgens beëindigd.

5.8 Maatschappelijk verantwoord beleggen

Algemeen

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB) is expliciet opgenomen als één van de zeven investment beliefs.

Het bestuur is van mening dat het meewegen van informatie over milieu-, sociale- en governance (Environment, Social and Governance, kortweg ESG) risico's een bijdrage kan leveren aan een betere besluitvorming over beleggen. Daarnaast is het pensioenfonds van mening dat MVB risico's reduceert. Het meewegen van relevante informatie kan bijvoorbeeld het risico op reputatieschade voor het pensioenfonds verminderen. Het pensioenfonds heeft hierbij gekozen voor een 'proactieve opstelling'. Dit betekent dat steeds goed wordt onderzocht of aanvullende beleidsmaatregelen ten gunste van het MVB op een efficiënte manier genomen kunnen worden. Het pensioenfonds zoekt in het kader van MVB de juiste balans tussen enerzijds het verwezenlijken van doelstellingen op het gebied van MVB en anderzijds de beperkingen binnen de beschikbare beleggingsinstrumenten, de eventuele kosten en het effect op de spreidingsmogelijkheden.

Het bestuur vindt het belangrijk dat de externe vermogensbeheerders de algemene duurzaamheidsprincipes onderschrijven. Dit betreft de algemene duurzaamheidsprincipes van UNPRI, UN Global Compact, OESO-richtlijnen en UNGP's. De UNPRI heeft betrekking op het beleggingsproces van de vermogensbeheerders. De UN Global Compact heeft betrekking op de ondernemingen waarin (in)direct wordt belegd. Beide initiatieven van de Verenigde Naties (VN) bestaan uit een aantal universele principes die gebaseerd zijn op diverse, algemeen erkende verdragen. OESO-richtlijnen bieden handvatten voor bedrijven om met kwesties om te gaan zoals ketenverantwoordelijkheid, mensenrechten, kinderarbeid, milieu en corruptie. UNGP's zijn United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights. De UNGP's vormen richtlijnen voor staten en bedrijven schending van mensenrechten in zakelijk verband te voorkomen, te adresseren en te verhelpen.

Het bestuur wil de algemene duurzaamheidsprincipes van de OESO-richtlijnen en UNGP's naleven, zoals beschreven in het IMVB covenant van de Pensioenfederatie. Om dit te bewerkstelligen neemt het pensioenfonds maatregelen om ervoor te zorgen dat externe dienstverleners dit beleid toepassen. Deze maatregelen hebben betrekking op de uitbesteding zelf, de monitoring van de uitbestede werkzaamheden en op de rapportages van de externe dienstverleners. Het pensioenfonds heeft besloten om het IMVB covenant nog niet te ondertekenen. De belangrijkste reden daarvoor is dat het bestuur de kosten, die het pensioenfonds moet maken om deel te nemen aan het covenant, te hoog vindt.

Verder maakt het pensioenfonds gebruik van proxy voting. Voor stukken die rechtstreeks op naam van het pensioenfonds staan wordt hierbij het stemrecht gedelegeerd aan de beheerders. De beheerders hebben zich geconformeerd te stemmen volgens het beleid van het pensioenfonds.

Op de website van het pensioenfonds zijn (links naar) de belangrijkste ontwikkelingen bij actieve dialoog en stembeleid, gepubliceerd. De invulling van het beleid is aan de hand van bovenstaande maatregelen ingevoerd.

Aandelen

De aandelenbeleggingen van het pensioenfonds verlopen geheel via ESG indexfondsen van BlackRock. In deze aandelenfondsen worden aandelen geselecteerd via een ESG filter, waardoor onder meer wordt bereikt dat niet wordt belegd in controversiële wapens en kinderarbeid. BlackRock voert een corporate governance beleid bij haar beleggingen. De stem- en engagementrapportages van BlackRock zijn te vinden via de website van het pensioenfonds.

Vastrentend

Bij de vastrentende waarden geldt dat bij de beleggingen in kredietobligaties sinds 2013 gebruik wordt gemaakt van een apart obligatiefonds waarin controversiële wapens en kinderarbeid zijn uitgesloten. Voor de kredietobligaties wordt ook een verdere uitbreiding naar ESG onderzocht. Bij de belegging in staats(gerelateerde) obligaties wordt een ESG landenlijst gehanteerd. Voor vastrentende waarden is stembeleid en stemgedrag niet van toepassing.

Grondstoffen

De belegging in grondstoffen vindt plaats via derivaten gerelateerd aan de goederentermijnmarkten. Ook hier is stembeleid niet van toepassing.

Vastgoed

De vastgoedbeleggingen worden gehouden in beursgenoteerde- en in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen. Van deze laatste categorie worden de aandeelhoudersvergaderingen actief bezocht door onze adviseur Sweco. Door middel van dit 'actief aandeelhouderschap' worden fondsbeheerders uitgedaagd om, voor zover dat nog niet aanwezig is, te komen tot een scherp gedefinieerd duurzaamheidsbeleid en deel te nemen aan GRESB (Global Real Estate Sustainability Benchmark). GRESB is een onafhankelijke wetenschappelijke benchmark die het duurzaamheidsbeleid van vastgoedfondsen en –portefeuilles wereldwijd beoordeelt. DWS beheert het beursgenoteerd vastgoed. Het pensioenfonds heeft met DWS afspraken gemaakt over stembeleid en stemgedrag.

6 Pensioenen

6.1 Pensioencommunicatie

Website

Het gehele jaar door zijn er nieuwsberichten geplaatst op de website. Onder andere over de financiële situatie van het pensioenfonds, de keuzemogelijkheden binnen de pensioenregeling, een infographic over het jaarverslag '2018 – Pensioenfonds Gasunie in beeld', de pensioenworkshops en het Uniform Pensioenoverzicht (UPO).

In het najaar van 2018 is er een feedbackmodule op de website van het pensioenfonds geïmplementeerd waarmee bezoekers feedback kunnen geven over het nut van de bekeken pagina's en het gemak van de doorlopen processen. In 2019 gaven bezoekers bijvoorbeeld aan 'Ik heb geen inzicht in het bedrag weduwe pensioen' en 'Ik mis de rekenrente'. Aan de hand van deze feedback zijn de betreffende webpagina's aangepast.

Uniform Pensioenoverzicht (UPO)

Het UPO voor actieve deelnemers is in mei 2019 verzonden. Het pensioenoverzicht is gebaseerd op de pensioenregeling die op 1 januari 2019 gold. De actieve deelnemers van het pensioenfonds die de voorkeur hebben voor digitale communicatie, hebben hun UPO digitaal ontvangen. In het UPO 2019 zitten een aantal nieuwe onderdelen, zo is er voor het eerst ook informatie opgenomen over de pensioenpremie die jaarlijks betaald wordt.

De gepensioneerden hebben in augustus 2019 hun pensioenoverzicht ontvangen. Hierin staat hoeveel pensioen iemand krijgt en hoeveel een eventuele partner krijgt bij overlijden. Naast het pensioenoverzicht krijgen gepensioneerden ook nog steeds een jaaropgave en specificatie van hun pensioenuitkering. Deze wordt ieder jaar in januari verzonden.

Digitale nieuwsbrief

Het pensioenfonds heeft in 2019 diverse digitale nieuwsbrieven verzonden. Namelijk in maart (naar zowel actieve deelnemers als gepensioneerden), juli (naar actieve deelnemers, gepensioneerden en gewezen deelnemers) en in december (naar actieve deelnemers en gepensioneerden). In de nieuwsbrieven speelt het pensioenfonds in op diverse pensioenactualiteiten, de pensioenregeling en ontwikkelingen in pensioenland.

In juli is er ook een nieuwsbrief per post naar alle gepensioneerden verstuurd. Alle nieuwsbrieven zijn ook via de website te bekijken.

Workshops pensioenplanner

In 2019 vonden er drie workshops 'Plan uw pensioen met de pensioenplanner' plaats, waarvan twee in Groningen en één in Deventer. Tijdens de workshops werd uitleg gegeven over de pensioenregeling en de pensioenplanner. Deelnemers aan de workshop zijn erg enthousiast en geven aan dat het 'goed is dat dit wordt aangeboden'. Ook in 2020 zullen er weer workshops aangeboden worden. Het bestuur streeft ernaar om de workshops dan meer aan te laten sluiten op de life-events.

Deelnemerspanel

In mei en in december vond er een deelnemerspanel plaats. Tijdens deze sessies zijn een aantal actieve en gepensioneerde deelnemers bij elkaar gekomen en hebben ze input gegeven over de communicatie van het pensioenfonds, bijvoorbeeld de nieuwsbrief. Ook hebben zij een aantal bestaande uitingen beoordeeld en was er aandacht voor het thema risicobereidheid.

Evaluatie

Het is deelnemers opgevallen dat het pensioenfonds direct al wijzigingen heeft doorgevoerd in de communicatie naar aanleiding van het eerdere deelnemerspanel, bijvoorbeeld informatie over 'met pensioen gaan' op de website.

Deelnemers gaven verder aan dat het nuttig is dat het pensioenfonds deze bijeenkomsten organiseert.

Vooruitblik

Het pensioenfonds neemt, waar mogelijk, de aandachtspunten van de panelleden mee voor de toekomst. Risicobereidheid en beleggen zijn thema's die ook in 2020 weer op de agenda van het pensioenfonds staan. In 2020 organiseert het pensioenfonds weer deelnemerspanels waarbij de nadruk zal liggen op de fysieke bijeenkomsten.

Verder gaat het pensioenfonds onderzoeken of er een tool is die ingezet kan worden bij de beoordeling van communicatie-uitingen.

Campagne pensioenmythes

Over pensioen bestaan er veel misvattingen. Deze misvattingen hebben vaak een negatief effect op het pensioenbewustzijn maar soms zelfs op het imago van het pensioenfonds. Daarom heeft het pensioenfonds in september een campagne opgezet. Het hoofddoel van deze campagne was om het pensioenbewustzijn onder deelnemers (actieve deelnemers, gepensioneerden en gewezen deelnemers) te vergroten en om zichtbaar te zijn.

Deelnemers kregen een aantal stellingen voorgelegd in een mailing. Bijvoorbeeld 'Is mijn pensioen straks weg als ik er niet meer ben?' en 'Betaal ik nu voor de gepensioneerden?'. Met deze stellingen werden deelnemers geprikkeld om verder te lezen. Voor zowel Gasunie als GasTerra bestond de campagne uit een digitale mailing en een speciale themapagina op de website. Op de verschillende locaties van Gasunie zijn ook nog stickers en posters opgehangen in liften, pantry's en op de vloer van de kantine.

Infographic op website '2018 – Pensioenfonds Gasunie in beeld'

Na het succes in 2018 is er ook in de zomer van 2019 een infographic op de website geplaatst waarmee gecommuniceerd is over het jaarverslag. In deze infographic is in één oogopslag te zien wat de belangrijkste ontwikkelingen waren bij het pensioenfonds. Zo laat de infographic bijvoorbeeld de belangrijkste gebeurtenissen van afgelopen jaar zien. Ook is er informatie te vinden over de premieverdeling tussen werknemers en werkgevers. De suggesties die het deelnemerspanel heeft gedaan naar aanleiding van de eerste infographic zijn meegenomen in de ontwikkeling van de infographic '2018 – Pensioenfonds Gasunie in beeld'.

Het bestuur blijft kijken hoe we de infographic nog beter kunnen maken en neemt daarbij de suggesties van het deelnemerspanel uit 2019 mee.

Communicatiejaarplan 2020

In 2019 is het nieuwe communicatiejaarplan voor 2020 opgesteld. Het communicatiejaarplan heeft het communicatiebeleidsplan 2019 – 2021 als basis.

Het pensioenfonds wil in 2020 dichtbij de deelnemers zijn, zodat zij zich meer betrokken voelen bij het pensioenfonds. Ook wil het pensioenfonds dat deelnemers zich bewust zijn van hun persoonlijke pensioensituatie.

Dit gaat het pensioenfonds doen door stakeholders optimaal in te zetten en te zorgen voor meer dialoog tussen pensioenfonds en deelnemers. Ook zorgt het pensioenfonds voor:

- ▶ relevante communicatie die is afgestemd op de persoonlijke situatie van de deelnemer.
- ▶ begrijpelijke en betrouwbare communicatie en reëel verwachtingsmanagement.

6.2 Pensioenregeling en uitvoeringsovereenkomsten

6.2.1 Pensioenregeling

Het bestuur voert de pensioenregelingen uit voor het personeel van Gasunie en van de aangesloten onderneming GasTerra. Hierin zijn ouderdomspensioen, partnerpensioen, wezenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen geregeld.

De huidige pensioenregeling is vastgesteld tot en met 2021.

In 2019 hebben de actieve deelnemers pensioen opgebouwd volgens het Pensioenreglement 2013. De pensioenrichtleeftijd is 68 jaar. Het betreft een voorwaardelijke middelloonregeling met CDC-financiering. Kenmerkend voor CDC is dat de werkgever een vaste premie afdraagt aan het pensioenfonds. De pensioenopbouw is beperkt tot een pensioengevend salaris van € 107.593 (2019), het opbouwpercentage is 1,875% en de franchise is gelijkgesteld aan de fiscaal minimale franchise. Sinds 2015 komen gedeeltelijk arbeidsongeschikte werknemers met een uitkering op basis van de WIA ook in aanmerking voor een gedeeltelijk arbeidsongeschiktheidspensioen.

De premie voor de pensioenregeling bedraagt 26,6% van het pensioengevend salaris waarvan 2% door de deelnemers wordt bijgedragen. De deelnemersbijdrage van 6% boven het grensbedrag van € 93.808 (2019) is gehandhaafd. Er geldt een voorwaardelijke toeslagverlening en de nieuwe pensioenopbouw over een periode van drie kalenderjaren mag in totaal niet voor meer dan 1,5% uit het eigen vermogen van het pensioenfonds gefinancierd mag worden. Ook het opbouwpercentage is voorwaardelijk: als de premie in enig jaar niet toereikend is, dan wordt de pensioenopbouw voor dat jaar verlaagd.

In het verleden opgebouwde levenslange ouderdomspensioenaanspraken zijn met uitzondering van een specifieke groep vrouwelijke deelnemers met een pensioenrichtleeftijd 60 jaar, omgezet naar 68 jaar ("conversie").

Daarnaast voert het bestuur een aantal voorgaande regelingen uit die geen actieve deelnemers meer kennen.

Dit zijn de volgende pensioenregelingen:

- ▶ Pensioenreglement 1991 voor deelnemers geboren vóór 1 juli 1937.
- ▶ Pensioenreglementen 1994 voor deelnemers die na 30 juni 1937 en vóór 1 januari 1950 zijn geboren en tevens in dienst zijn gekomen vóór 1 januari 2006. Dit betreft het Pensioenreglement 1994, Overgangsbepalingen 1994 en het Reglement Regeling Vervroegd Uittreden.
- ▶ Pensioenreglement 2006 voor deelnemers die op of na 1 januari 1950 zijn geboren, dan wel voor deelnemers die na 31 december 2005 in dienst zijn gekomen. Voor werknemers van Gasunie is de opbouw in dit pensioenreglement per 30 juni 2013 beëindigd. Voor werknemers van GasTerra is dit per 31 december 2013 het geval. Pensioenreglement 2010 voor werknemers die op of na 1 juli 2010 zijn toetreden tot de Raad van Bestuur van Gasunie. De opbouw in dit pensioenreglement is per 30 juni 2013 beëindigd.

6.2.2 Uitvoeringsovereenkomsten

Uitvoeringsovereenkomst: Gasunie

De in 2019 geldende uitvoeringsovereenkomst met Gasunie is per 22 december 2017 gesloten en loopt tot 1 januari 2022. In deze uitvoeringsovereenkomst zijn de afspraken tussen het pensioenfonds en Gasunie opgenomen in verband met de uitvoering van de pensioenregeling.

Uitvoeringsovereenkomst: GasTerra

De in 2019 geldende uitvoeringsovereenkomst met GasTerra is per 22 december 2017 gesloten en loopt tot 1 januari 2022. In vorm en inhoud sluit de overeenkomst aan bij de overeenkomst die met Gasunie is gesloten.

6.3 Pensioenadministratie

Deelnemersvragen

In 2019 zijn 1.078 vragen gesteld aan het pensioenfonds (2018: 1.652). Deelnemers stelden vooral vragen over echtscheiding, pensioenaanvragen, uitkeringen en lieten indicatieve berekeningen maken.

Klachten

In 2019 heeft het pensioenfonds één klacht van een deelnemer ontvangen (2018: vijf). De klacht is afgehandeld in het verslagjaar.

De klacht ging over de afhandeling van de pensioenaanvraag en de informatievoorziening daarover. Door een samenloop van factoren was deze pensioenaanvraag een complex geval. De betrokkene moest langer dan gebruikelijk wachten. Er zijn excuses aangeboden voor het verloop van de aanvraag. Daarnaast is er naar tevredenheid meer uitleg gegeven over het aanvraagformulier en is uitgelegd waarom de pensioenplanner in dit specifieke geval niet volledig ondersteunde.

7 Wet- en regelgeving en relevante ontwikkelingen

Diverse ontwikkelingen op het gebied van pensioen in het verslagjaar vormden de aanleiding voor nieuwe (voorstellen van) wetgeving. Van de verschillende onderdelen is nog niet aan te geven in welke mate het Pensioenfonds Gasunie uiteindelijk geraakt gaat worden in de uitvoering van de pensioenregeling.

Pensioenakkoord

Op 4 juni 2019 is het Pensioenakkoord, dat kabinet en sociale partners hebben gesloten, gepresenteerd. Hieronder volgt een korte beschrijving van de onderwerpen die voor pensioenfondsden het meest van belang zijn.

- ▶ De gangbare middelloonregelingen worden vervangen door een nieuw pensioencontract. In het Pensioenakkoord worden twee varianten uitgewerkt.
- ▶ De bestaande doorsneesystematiek verdwijnt. De pensioenopbouw wordt voor iedere deelnemer straks bepaald op de eigen pensioenpremie. Voor iedere deelnemer geldt daarbij eenzelfde pensioenpremie ongeacht de leeftijd (flat rate).
- ▶ Adequate compensatie. Door de overgang naar een 'flat rate' gaan oudere deelnemers straks minder pensioen opbouwen. Daar staat tegenover dat pensioenfondsden straks minder hoge buffers hoeven aan te houden. Uitgangspunt is dat er een adequate compensatie plaats vindt als de overgang naar het nieuwe pensioencontract negatieve consequenties heeft.
- ▶ Fiscale wetgeving. De pensioenopbouw wordt gemaximeerd door een maximum te stellen aan de premie die voor pensioenregelingen betaald mag worden. Dit betekent dat de gedetailleerde fiscale spelregels die nu per onderdeel van de pensioenregeling gelden, zullen verdwijnen.

Enmalige uitkering door pensioenuitvoerder

De mogelijkheid van een eenmalige uitkering van 10% van de waarde van het pensioen op pensioendatum, is onderdeel van het Pensioenakkoord. Eind 2019 is een concept-wetsvoorstel voor internetconsultatie aangeboden. TKP heeft hierop schriftelijk gereageerd. Volgens het concept-wetsvoorstel zou de deelnemer een grote mate van vrijheid hebben bij de keuze voor de hoogte van het bedrag ineens, onder het maximum van 10%. Op veel onderdelen behoeft het wetsvoorstel nog nadere invulling, zoals de volgorde van uitkering ineens en flexibilisering en hoe om te gaan met DC-kapitalen bestemd voor aankoop ouderdomspensioen én partnerpensioen. Samenloop van uitkering ineens en AOW-compensatie (als onderdeel van een hoog-laag-uitkering) zou niet mogelijk zijn. Het is nu wachten op het officiële wetsvoorstel.

Pensioenregelingen voor zelfstandigen

Het kabinet wil onderzoek doen naar de mogelijkheden voor de pensioenopbouw van zelfstandigen, bijvoorbeeld door ze vrijwillig te laten deelnemen in een pensioenfonds.

Wetgeving

De minder snelle stijging van de AOW-leeftijd is al in de wet vastgelegd. Wat de meeste andere onderdelen van het Pensioenakkoord betreft duurt het nog enige tijd voordat dit in wetgeving is omgezet. Dat is zeker niet vóór 2022 het geval.

Gevolgen nieuwe parameters

Het door DNB overgenomen advies van de Commissie Parameters leidt er in de nabije toekomst toe dat pensioenfondsden moeten rekenen met nieuwe, verlaagde factoren zoals rekenrente en rendementen. In 2020 wordt gerekend met lagere rendementen op obligaties, aandelen en vastgoed. Niet eerder dan in 2021 leidt een nieuwe rentetermijnstructuur tot een lagere dekkingsgraad en een hogere kostendekkende premie. Hierdoor wordt de kans aanzienlijk groter dat pensioenfondsden in 2020 of 2021 de pensioenen moeten korten.

Stijging van de AOW-leeftijd

De AOW-leeftijd blijft in 2020 en 2021 op het niveau 2019 van 66 jaar en 4 maanden. In 2022 wordt deze 66 jaar en 7 maanden en in 2023 66 jaar en 10 maanden. Daarna stijgt de AOW-leeftijd in 2024 naar 67 jaar. Vervolgens is de AOW-leeftijd afhankelijk van de stijging van de levensverwachting en gaat omhoog met acht maanden per extra te verwachten levensjaar.

Door de minder snelle stijging van de AOW-leeftijd lopen ingegane AOW-compensaties in veel gevallen 'te lang' door, namelijk tot aan de eerder voorziene, hogere AOW-leeftijd. Dit verschil kan acht maanden bedragen.

In de Verzamelwet Pensioenen is nu geregeld dat het toegestaan wordt om een lopende AOW-compensatie in te korten tot de vervroegde AOW-datum. Daarmee is het niet verplicht dat alle pensioenuitvoerders deze wettelijke mogelijkheid ook in het pensioenreglement aanbieden aan de werknemers. Bij pensioenfonds Gasunie is in 2019 de keuze gemaakt om lopende uitkeringen AOW-compensatie niet in te korten.

Wetsvoorstel pensioenverdeling bij scheiding

Dit wetsvoorstel, ingediend bij de Tweede Kamer op 16 september 2019 door minister Koolmees van SZW, beoogt de verdeling van opgebouwde pensioen bij scheiding op een nieuwe manier te laten plaatsvinden.

Sinds mei 1995 worden pensioenaanspraken verdeeld volgens de methode van 'verevening'. Dit houdt in dat de ex-partner recht krijgt op een deel van het ouderdomspensioen van de deelnemer en dus voor diens oudedagsvoorziening deels afhankelijk blijft van het in leven zijn van de deelnemer.

De voorgestelde standaardverdeling gaat uit van conversie van de helft van het tijdens het huwelijk opgebouwde ouderdoms- en partnerpensioen in een eigen aanspraak op ouderdomspensioen op het leven van de ex-partner. Deze helft van het partnerpensioen is het bijzonder partnerpensioen, dat volgens de nieuwe wet kleiner wordt dan het huidige bijzonder partnerpensioen dat nu nog mede wordt berekend over de voorhuwelijkse periode.

In beginsel wordt ook het bijzonder partnerpensioen omgezet in ouderdomspensioen voor de ex-partner, maar die kan ervoor kiezen dit buiten de conversie te laten en zo een aanspraak op bijzonder partnerpensioen te behouden.

Beide ex-partners kunnen samen een afwijkende verdeling van de opgebouwde pensioenen overeenkomen. De pensioenuitvoerder mag weigeren hieraan mee te werken als partijen meer pensioen aan de ex-partner willen toekennen dan volgens de standaardverdeling het geval is en er een vermoeden bestaat van misbruik.

Kleine pensioenen

Als het ouderdomspensioen lager is dan de afkoopgrens van € 484,09 per jaar (2019), dan heeft de ex-partner geen recht op een aandeel in het pensioen van de deelnemer, maar wel op een gering bijzonder partnerpensioen, dat vervolgens op verzoek van de ex-partner in een klein ouderdomspensioen kan worden omgezet.

Samenwonenden

Volgens het wetsvoorstel krijgen ex-samenwonenden geen recht op conversie. Op vrijwillige basis kan een pensioenuitvoerder wel meewerken aan conversie voor ex-samenwonenden. Deze groep houdt wel recht op een bijzonder partnerpensioen.

Inwerkingtreding

De nieuwe wet moet van kracht worden op 1 januari 2021, zodat bij alle scheidingen vanaf die datum het pensioen volgens de nieuwe regeling verdeeld moet worden. Dit betekent dat pensioenuitvoerders weinig tijd krijgen om de administratie aan te passen aan de standaardverdeling. De Pensioenfederatie en TKP hebben er bij minister Koolmees op aangedrongen de inwerkingtredingsdatum op te schuiven.

Ministeriële regeling

Om pensioenkortingen te voorkomen heeft het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in december 2019 een ministeriële regeling gepubliceerd. Deze regeling biedt een versoepeld kader voor pensioenfondsen om onnodige verlagingen van

de pensioenaanspraken af te wenden. De financiële positie van het pensioenfonds was eind 2019 nog voldoende om niet te hoeven korten. Het pensioenfonds heeft daarom geen gebruik hoeven maken van deze regeling.

Automatische waardeoverdracht kleine pensioenen

Met de invoering van de Wet waardeoverdracht kleine pensioenen is het mogelijk geworden dat pensioenuitvoerders kleine pensioenen automatisch overdragen naar de nieuwe uitvoerder van de aanspraakgerechtigde, zonder dat daarvoor instemming van de aanspraakgerechtigde nodig is. Het gaat om aanspraken onder de afkoopgrens van € 484,09 per jaar (2019). Er is geen verplichting voor fondsen om hieraan mee te werken, maar de verwachting is dat veel fondsen dit wel zullen doen. In eerste instantie gaat het om aanspraken van gewezen deelnemers van wie de deelneming op of na 1 januari 2018 is geëindigd. Bij het pensioenfonds komen oude kleine pensioenen weinig voor. Het pensioenfonds heeft daarom besloten om niet mee te werken aan automatische waardeoverdracht naar een nieuwe uitvoerder. Het ontvangen van inkomende kleine pensioenen is wel verplicht. In 2019 zijn hierdoor al een beperkt aantal inkomende waardeoverdrachten geautomatiseerd ontvangen. Later komen ook aanspraken die voor die datum zijn ontstaan in aanmerking voor automatische waardeoverdracht. De pensioensector stelt hiervoor een plan op, onder andere kijkend naar de verwerkingscapaciteit van de betrokken uitvoerders.

Kleine aanspraken niet ontstaan bij einde deelneming

Deze wet is bedoeld voor kleine pensioenen die zijn ontstaan bij einde deelneming als gevolg van het eindigen van de arbeidsovereenkomst. Er zijn ook kleine aanspraken die op andere wijze zijn ontstaan, met name bij het eindigen van een uitvoeringsovereenkomst tussen een werkgever en de oude pensioenuitvoerder. Deze laatste kan dan niet de kleine aanspraken overdragen aan een latere nieuwe uitvoerder, omdat er sprake is van een collectieve beëindiging van de deelneming en niet van het eindigen van de arbeidsovereenkomst. Pensioenuitvoerders herkennen de verschillende soorten kleine aanspraken niet in de administratie en zouden bij een automatische waardeoverdracht alle kleine aanspraken overdragen. Minister Koolmees is gevraagd mee te denken over een oplossing. Op dit moment is er nog geen concrete toezegging dat uitvoerders tegemoet worden gekomen, maar het pensioenfonds houdt er nog steeds rekening mee dat dit alsnog gebeurt.

Nabestaandenpensioen in studie

De Stichting van de Arbeid studeert samen met de Pensioenfederatie en het Verbond van verzekeraars op het nabestaandenpensioen in de tweede pijler.

Veel nabestaanden gaan er na het overlijden van de partner fors in inkomen op achteruit. Er zijn pensioenregelingen waarin een goed partnerpensioen op opbouwbasis is verzekerd, maar ook regelingen op risicobasis waarbij de werknemer na einde deelneming geen aanspraak op partnerpensioen behoudt. Alle reden om te onderzoeken of verbetering van bestaande regelingen gewenst is of dat er een nieuw soort uitkering voor nabestaanden moet komen. Het advies van de genoemde instellingen wordt in het voorjaar van 2020 verwacht. In de geldende pensioenregeling van het pensioenfonds is een partnerpensioen op opbouwbasis verzekerd. Het pensioenfonds wacht het onderzoek af.

Wet digitale overheid – eIDAS-verordening

De Wet digitale overheid (WDO) zorgt voor strengere regels voor de toegang tot gegevens van uitvoerders van publieke taken, waaronder pensioenfondsen. Deze uitvoerders mogen geen toegang meer verlenen door middel van alleen gebruikersnaam en wachtwoord. Toegang kan dan alleen nog verkregen worden met DigiD (particulieren) of eHerkenning (ondernemingen) op het betrouwbaarheidsniveau substantieel. Het wetgevingstraject is wederom verder uitgesteld. Er is nog geen nieuwe ingangsdatum bekend gemaakt. Volgens de laatste berichten zou de Tweede Kamer het wetsvoorstel Wet Digitale Overheid in juli 2020 plenair behandelen.

De realisatie door de overheid van een aantal technische en overige randvoorwaarden voor inwerkingtreding is nog niet gereed. De datum waarop de WDO in werking zal treden is nog steeds zeer onzeker.

8 Actuariële analyse

Analyse van het resultaat

Het verloop van de technische voorziening van het pensioenfonds werd voor een groot deel bepaald door de bewegingen van markttrentes en beleggingsrendementen.

In onderstaande tabel staat een analyse van het actuariële resultaat. Hierbij worden de actuariële uitgangspunten van het pensioenfonds vergeleken met de werkelijke actuariële ontwikkelingen over het verslagjaar. De bedragen wijken af van de bedragen in de jaarrekening, die boekhoudkundig zijn bepaald.

Bedragen x € 1.000	2019	2018
Resultaat op beleggingen	353.980	-49.226
Resultaat op wijziging rentetermijnstructuur	-218.905	-58.906
Resultaat op premie	10	736
Resultaat op waardeoverdrachten	399	47
Resultaat op kosten	-61	-180
Resultaat op toeslagverlening	-2.785	0
Resultaat op uitkeringen	-127	-46
Resultaat op kanssystemen	-6.710	2.557
Resultaat op overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen	-2.900	21.861
Resultaat op andere oorzaken	-7	-6
Totaal saldo van baten en lasten	122.894	-83.163

In 2019 zijn de volgende belangrijke effecten op actuariële resultaat te onderscheiden:

Beleggingen

Onder beleggingsrendementen worden verstaan:

- ▶ alle directe en indirecte beleggingsopbrengsten inclusief kosten van het vermogensbeheer
- ▶ de rentelasten over vreemd vermogen, achtergestelde leningen en rekening courantverhoudingen met andere partijen
- ▶ de benodigde interesttoevoeging aan de technische voorzieningen. Deze wordt vastgesteld aan de hand van de eerstejaars spot rate uit de door DNB gepubliceerde RTS per jaar ultimo van het vorige verslagjaar.

Het resultaat op beleggingen in het boekjaar bedraagt € 353.980 duizend. Dit bedrag bestaat uit het behaalde beleggingsresultaat conform jaarverslag (€ 350.651 duizend) en benodigde interest (+€ 4.161 duizend) minus de mutatie van de beleggingen voor risico deelnemer (-€ 832 duizend). Het rendement op de beleggingen draagt in 2019 derhalve positief bij aan de dekkingsgraad.

Wijziging rentetermijnstructuur (RTS)

De RTS ultimo 2019 ligt bijna over de hele linie onder de RTS ultimo 2018. Wanneer beide curves worden uitgedrukt in één gemiddeld rentepercentage is de rente in 2019 met circa 0,7%-punt gedaald wat leidt tot een toename van de voorziening en dus tot een negatief resultaat. Het resultaat hiervan bedraagt -€ 218.905 duizend.

Premie

De toename van de pensioenverplichtingen in het verslagjaar wordt gefinancierd door middel van een doorsneepremie. Voor het jaar 2019 bedraagt het premiepercentage betaald door de werkgever 24,6% (2018: 24,6%) van het gemaximeerde pensioengevende salaris. De feitelijke premie voor de pensioenopbouw wordt vermeerderd met de deelnemersbijdrage (2,0%). De deelnemersbijdrage bedraagt 6% boven het grensbedrag van € 93.808 (2018: € 93.745).

Waardeoverdrachten

Gedurende 2019 is besloten om de spaarkapitalen van deelnemers die deze tot 2015 hebben opgebouwd, per 31 december 2018 om te zetten in aanspraken voor risico fonds. De technische voorziening risico deelnemers van € 832 duizend die per ultimo 2018 opgenomen was, valt hierdoor vrij. De opvoer bij risico fonds is gelijk aan € 878 duizend. De kapitalen zijn in augustus 2019 ontvangen van Nationale Nederlanden, waarna er nog een rendement van € 138 duizend is gemaakt op deze kapitalen. Het resultaat op de interne (collectieve) waardeovername bedraagt hiermee € 92 duizend. Het resultaat op reguliere waardeovernames is € 41 duizend negatief, dus per saldo € 51 duizend positief. Het resultaat op waardeoverdrachten is € 348 duizend positief. Dit resultaat wordt veroorzaakt door de gedaalde rente. Het totale resultaat op waardeoverdrachten is € 399 duizend.

Kanssystemen

Aan het vaststellen van de technische voorzieningen liggen kanssystemen ten grondslag. De belangrijkste zijn sterfte en arbeidsongeschiktheid.

Toeslagverlening

Het bestuur heeft op basis van de financiële positie besloten om per 1 januari 2019 een gedeeltelijke toeslag van 0,2% te verlenen. Het besluit tot toeslagverlening is in 2019 genomen, waardoor de toeslag nog niet was meegenomen in de voorziening per 31 december 2018, maar wel in de voorziening per 31 december 2019.

Overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen

Naast de wijziging van de technische voorziening als gevolg gewijzigde grondslagen kan de technische voorziening ook door andere redenen een incidentele wijziging ondergaan. In het boekjaar zorgde dit voor een negatief resultaat van €2.900 duizend. Dit resultaat wordt door de volgende twee gebeurtenissen verklaard.

1. Onder deze post worden ook de wijzigingen van de ziektevoorziening en de extracomptabele voorziening voor onvoorwaardelijke stijging van de pensioengrondslag van arbeidsongeschikte deelnemers verantwoord, voor zover dit geen nieuwe arbeidsongeschikte deelnemers betreffen (dit wordt namelijk verantwoord onder het resultaat op arbeidsongeschiktheid). Het resultaat is negatief en bedraagt € 3.078 duizend.
2. In 2019 heeft het kabinet besloten om de AOW-leeftijd minder snel te laten stijgen. De vrijstelling van premiebetaling bij arbeidsongeschiktheid en uitkering van het arbeidsongeschiktheidspensioen is allebei verbonden aan de AOW-leeftijd. Voor enkele deelnemers is de AOW-leeftijd gedaald, waardoor een positief resultaat volgt van € 178 duizend.

Andere oorzaken

Dit zijn overige actuariële resultaten die ontstaan doordat de feitelijke uitkomsten afwijken van hetgeen actuarieel verondersteld is. Deze resultaten zijn niet toe te wijzen aan één van de eerder genoemde categorieën.

Kostendekkende premie

De kostendekkende premie bestaat uit een actuarieel benodigde premie voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen voor overlijden en arbeidsongeschiktheid, de solvabiliteitsopslag, de opslag voor uitvoeringskosten en de opslag voor toeslagverlening en reservetekort.

In de volgende tabel is een overzicht van de kostendeekkende premie opgenomen. De kostendeekkende premie is berekend op basis van de rentetermijnstructuur per 31 december 2018. De gedempte kostendeekkende premie is op basis van verwacht rendement vastgesteld.

Bedragen x € 1.000			
Premiecomponent	Kostendeekkende premie	Gedempte premie	Feitelijke premie
Inkoop onvoorwaardelijke opbouw	26.673	9.460	
Risicopremie overlijden	833	476	
Risicopremie arbeidsongeschiktheid	889	889	
Opslag toekomstige uitvoeringskosten	587	208	
Opslag uitvoeringskosten	1.000	1.000	
Solvabiliteitsopslag	6.927	2.637	
Opslag onvoorwaardelijke onderdelen	0	3.817	
Ontvangen premie			29.721
Vergoeding uitvoeringskosten/ao 2019			87
Afrekening vorig jaar			-1
Totale premie	36.909	18.487	29.807

Premiedekkingsgraad

De premiedekkingsgraad geeft aan in hoeverre de ontvangen pensioenpremie in een jaar voldoende is om de nieuwe pensioenaanspraken te kunnen financieren. Deze wordt bepaald door de beschikbare premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen te delen door de actuarieel benodigde premie voor onvoorwaardelijke onderdelen. De beschikbare premie wordt verminderd met de opslag voor uitvoeringskosten.

Bedragen x € 1.000	
Feitelijk minus opslag uitvoeringskosten:	$29.807 - 1.000 = 28.807$
Actuarieel benodigd:	$26.673 + 833 + 889 + 587 = 28.982$
Premiedekkingsgraad:	$28.807 / 28.982 = 99,4\%$

Vereist eigen vermogen (VEV)

Het VEV is gebaseerd op de strategische portefeuilles en is bepaald op 22,1%. Indien het vereist eigen vermogen bepaald zou zijn op basis van de actuele portefeuille zou deze uitkomen op 21,3%.

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

De financiële positie van het pensioenfonds is naar de mening van de certificerend actuaris niet voldoende omdat dat de dekkingsgraad ultimo 2019 onder het vereist vermogen ligt. Bij het oordeel is bepalend in hoeverre het pensioenfonds zal kunnen voldoen aan de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, in aanmerking nemend het streven inzake toeslagen, zoals aan verzekerden meegedeeld en de in wet- en regelgeving opgenomen criteria.

9 Verslag Raad van Toezicht

Inleiding

Dit verslag van de Raad van Toezicht (RvT) betreft het jaar 2019.

Iedereen in de samenleving is geraakt door de Covid-19 pandemie welke momenteel een mondiale crisis veroorzaakt. Individuen, gezinnen, worden diep getroffen, soms zelfs met het verlies van hun naasten. Naast het verlies van levens, is de economische schade immens, momenteel nog niet te kwantificeren. Dit raakt elk gezin, elk land, elke organisatie, zo ook het pensioenfonds Gasunie (het fonds). Het fonds kan deze uitdaging aan. Bij de start van deze crisis was de financiële positie boven gemiddeld, en was beleid geïmplementeerd om schokken op te vangen; het pijngrensbeleid heeft daarbij zijn waarde bewezen. De gehele fonds organisatie kan nagenoeg ongestoord doorwerken, relevante overlegstructuren, o.a. op het gebied van het vermogensbeheer hebben hun werkzaamheden geïntensiveerd. De ongestoorde uitkering van pensioenen is zeker gesteld, en de communicatie hierover, en over 'corona-maatregelen' in meer algemene zin, is actueel en voor alle deelnemers beschikbaar.

De RvT heeft veel vertrouwen in het bestuur en het bestuursbureau hoe deze crisis wordt aangepakt, en dankt alle betrokken medewerkers voor hun extra inzet.

Taak

De RvT heeft op grond van de Pensioenwet tot taak het houden van toezicht op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De RvT is tenminste belast met het toezicht op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De RvT ziet toe op de naleving van de Code Pensioenfonds door het fonds. Verder staat de RvT het bestuur met raad terzijde. Daarnaast kent de wet de RvT een aantal specifieke goedkeuringsrechten toe. Dit betreft onder meer het goedkeuren van het jaarverslag, de profielschets van bestuurders en het beloningsbeleid.

Werkwijze

De RvT wil zijn toezichtstaak zodanig uitvoeren dat het bijdraagt aan een effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds. Daarbij is het de intentie om invulling te geven aan een brede taakopvatting met een kritische en onafhankelijke blik, gericht op de implementatie van de strategische doelstellingen van het fonds en het behouden, en waar nodig verbeteren, van de voorwaarden waaronder de gehele fondsorganisatie haar werkzaamheden ten behoeve van de deelnemers kan volbrengen. De RvT oefent zijn toezicht uit met inachtneming van de VITP-Toezichtcode.

Bevindingen

Samenvattend oordeel

De RvT heeft het functioneren van het bestuur van het fonds gedurende 2019 gevolgd en onderzocht. De RvT stelt vast dat het beleid van het bestuur voldoende evenwichtig en zorgvuldig tot stand is gekomen en uitgevoerd, en daarmee het bestuur, naar het oordeel van de RvT, gedurende 2019, 'in control' was, en de continuïteit van het fonds in voldoende mate heeft geborgd. Het fonds betreft de 'evenwichtige belangenafweging' bij haar besluitvormingstrajecten en beschikt over een 'adequate risicobeheersing'.

Algemene gang van zaken, follow up aanbevelingen visitatie 2018

Het fonds is goed op de hoogte van de ontwikkelingen in de omgeving van het fonds en volgt de eigen (financiële) positie op de voet. De financiële ontwikkeling was in overeenstemming met het marktsentiment en de verwachtingen. De beleidsdekkingsgraad per ultimo daalde van 112% naar 107,7%, zodat helaas de indexatie niet kon worden toegekend.

Het jaar kenmerkte zich door een aantal personele mutaties in het bestuur; de nieuw aangetreden bestuursleden hebben met enthousiasme en deskundigheid hun taak opgepakt, veel dank is verschuldigd aan de vertrekkende bestuursleden voor het fundament dat de afgelopen jaren gelegd is.

De aanbevelingen van de RvT uit 2018 werden nagenoeg allen geadresseerd. Het feit dat een aantal van deze aanbevelingen dit jaar wederom genoteerd staan vindt zijn oorzaak in nieuw ontstane inzichten welke verdere verdieping mogelijk maakt.

De wijze van besturen is professioneel en gewetensvol, adequaat ondersteund door het bestuursbureau en partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed.

Governance-, risk- en compliance

Het pensioenfonds hanteert voor de verdeling van de verantwoordelijkheden van de risicobeheersing het '3 lines of defense' model. Daarnaast kent het pensioenfonds een vierde 'line of defense' in de vorm van de Raad van Toezicht. De vijfde 'line of defense' wordt gevormd door de externe toezichthouders, certificerend accountant en certificerend actuaaris.

Het fonds heeft een integraal risicomanagement beleid. In 2019 is het risicomanagement verder versterkt met een nadruk op risico's bij de uitbestedingspartijen. Het fonds heeft in 2019 ook zijn uitbestedingsbeleid en IT beleid geactualiseerd met extra aandacht voor ICT risico's. De borging van het integraal risicomanagement (IRM)-proces is belegd bij de Risk en Compliance Commissie (RCC). Voor het komend jaar staat verdere aandacht voor de risicomanagement cyclus op de agenda van de RCC. Het voornemen is om komend jaar ook aandacht te besteden aan de eigenrisicobeoordeling.

Met het in 2019 nieuw ontwikkelde integraal risicomanagement dashboard wordt elk kwartaal gerapporteerd en gemonitord in de bestuursvergaderingen voor de financiële en niet-financiële risico's. In het dashboard wordt ook de relatie gelegd tussen risico's en strategische doelstellingen, alsmede de relatie tussen de risico's. Op het gebied van niet-financiële risico's ziet het bestuur mogelijkheden om de monitoring het komend jaar verder te verbeteren.

De inrichting van de sleutelfuncties is in lijn met IORP II opgesteld waarmee DNB akkoord is gegaan.

Eind 2019 is op verzoek van het bestuur een audit uitgevoerd door de afdeling interne audit van N.V. Nederlandse Gasunie met een focus op uitbestedings- en ICT risico's. De conclusie op basis van deze audit was dat het fonds deze processen voldoende op orde heeft (het fonds kan op onderdelen de risico beheersing nog verder aanscherpen).

Samenvattend kan worden aangegeven dat het fonds het integraal risicomanagement in lijn met IORP II op orde heeft en het fonds voornemens heeft om dit in 2020 nog verder aan te scherpen.

Vermogensbeheer, en Financieel risicomanagement.

De Beleggingsadviescommissie (BAC) wordt ondersteund door het bestuursbureau, aangevuld met ervaren externe deskundigen, waardoor een brede discussie gevoerd wordt, gedragen door een brede visie. Hierbij komen de beleggingen, de beleggingsrisico's en het financieel beheer aan de orde en worden deze grondig en vanuit diverse invalshoeken beschouwd. Dit komt de besluitvorming in het bestuur en ten goede.

Het fonds heeft een beleggingscyclus waarbij de aansluiting met de risicohouding duidelijk is vastgelegd. Begin 2018 is het Pijngrensbeleid geïntroduceerd. Hiermee wil het fonds de risico's van bepaalde stressscenario's mitigeren door gebruik te maken van beschermingsconstructies. In de vergaderingen wordt hier voldoende aandacht aan besteed. In 2019 heeft door zowel de BAC als het bestuur een evaluatie van het Pijngrensbeleid plaatsgevonden. Dit heeft niet geleid tot majeure aanpassingen in het beleid. De RvT is tevreden over hoe de informatie wordt besproken en de goed voorbereide stukken worden bediscussieerd. De RvT is benieuwd hoe de BAC en het bestuur omgaat met de impact van Covid-19 op de portefeuille en op de effectiviteit van het Pijngrensbeleid. In zowel BAC als bestuursvergaderingen zijn hierover in april (2020) al memo's gedeeld. Het is nu echter nog te vroeg om ten tijde van dit schrijven hier al slotbevindingen over te vermelden.

Inbedding van het lange termijn strategische beleggingsbeleid aan de hand van scenario's, anders dan deze in de risicorapportage, kunnen nog meer inzicht in het lange termijn perspectief en wijzigingen in de portefeuille geven. Zoals ook vorig jaar is aanbevolen. Daarnaast valt te overwegen een zgn. 'peer-group-analyse' te maken en periodiek te updaten over de ontwikkeling van de dekkingsgraad; zeker in deze onrustige tijden. Dit kan waardevolle aanvullende informatie opleveren over de effectiviteit van het pijngrensbeleid, en mogelijk handvaten bieden in de communicatie naar de deelnemers over het pijngrensbeleid. Evaluatie van de strategische wijzigingen in de portefeuille vanuit een lange termijn perspectief staat geagendeerd. De countervailing power in het bestuur en de discussies naar aanleiding van de inbreng van de BAC in het bestuur zijn goed.

Pensioen en Communicatie

Het pensioenbeleid, de communicatie met de deelnemers, geschiktheid van de bestuurders en de pensioenadministratie vormen het domein van de Pensioen en Communicatie Commissie (PCC).

De huidige pensioenuitvoerder, TKP, zal de samenwerking met het fonds ultimo 2021 beëindigen in het kader van de strategische heroriëntatie van TKP. Een werkgroep is ingericht en het selectietraject voor een nieuwe pensioenuitvoerder is gestart. De ABTN werd herschreven, en fungeert nu als 'hoofddocument' voor het gehele beleidskader van het fonds. Voor zover meer gedetailleerde uitwerking van een beleidsdomein noodzakelijk wordt geacht vindt dit plaats in 'referentiedocumenten'. De PCC coördineert de actualisering van de bestaande beleidsdocumenten. De -eventuele- gevolgen voor de financierbaarheid van het fonds als gevolg van de afname van een groot aantal actieve deelnemers na de uitredmogelijkheid van werknemers bij de sponsor werden nauwkeurig geanalyseerd, en er kon worden vastgesteld dat dit geen materiele invloed zal hebben.

De uitvoering van het communicatiebeleid bestaat naast de reguliere pensioeninformatieverstrekking ook uit een aantal initiatieven om deelnemers te enthousiasmeren en meer betrokken te krijgen bij 'hun' pensioen, bijvoorbeeld de campagne pensioenmythes. De effecten van dergelijke acties worden professioneel gemonitord. In 2019 werden het beloningsbeleid en enkele functieprofielen geactualiseerd. Te overwegen valt of de notulen, van met name de bestuursvergaderingen, niet wat compacter kunnen worden weergegeven.

Naleving Code Pensioenfondsen

Met de introductie van de CP2018, meer specifiek de norm 47, wordt het intern toezicht van pensioenfondsen -opnieuw- gewezen dit normenkader te betrekken bij zijn toezicht en daarover te rapporteren. De RvT betreft onverkort de CP in haar werkzaamheden en stelt vast dat deze door het fonds in 2019 zijn nageleefd en toegepast. De RvT kiest er niet voor om langs de lijnen van de 8 thema's te rapporteren; de meer generieke normen (thema's 1-4, 8) zijn van toepassing op al het bestuurlijk handelen. Een meer functionele indeling krijgt bijgevolg de voorkeur bij de rapportage.

Het bestuur heeft de naleving van de Code Pensioenen 2018, voor het laatst geëvalueerd in het najaar van 2018, en besproken in januari 2019, en rapporteert daarover in dit jaarverslag. Aanbevolen wordt deze jaarlijks uit te voeren evaluatie een meer centrale plaats te geven op de bestuursagenda.

Aanbevelingen

De RvT is meer dan tevreden met de toegewijdeheid en deskundigheid van het bestuur.

Een aantal onderwerpen lenen zich in de nabije toekomst voor verdere verdieping en stroomlijning:

- ▶ Strategievorming, met name door het uitwerken en integreren van toekomstscenario's;
- ▶ Gestructureerde aandacht voor de persoonlijke evaluaties van de bestuursleden;
- ▶ Evaluatie van strategische wijzigingen in de portefeuille vanuit een lange termijn perspectief (staat geagendeerd);
- ▶ Overweeg een 'peer group-analyse' te maken over de ontwikkeling van de dekkingsgraad;
- ▶ Overweeg of notulen compacter kunnen worden weergegeven.

Goedkeuring voorgenomen besluiten

In het verslagjaar keurde de RvT navolgende voorgenomen besluiten goed:

- ▶ Verslag van het bestuur en de jaarrekening over 2018;
- ▶ Aanpassing functieprofiel bestuurslid;
- ▶ Aanpassing beloningsbeleid.

Functioneren Raad van Toezicht

Vanaf zijn installatie per oktober 2018 was het contact met zowel bestuur, bestuursbureau en commissies als Verantwoordingsorgaan, zowel in als buiten vergadering, intensief en productief.

De drie leden van de RvT hebben in januari 2019 hun zelfevaluatie uitgevoerd en de eigen geschiktheid kritisch gezien. De RvT heeft geconstateerd dat haar leden via diverse kanalen, waaronder begrepen de uitoefening van andere relevante functies in de pensioen-, respectievelijk de financiële sector, hun deskundigheid op peil houden. De samenwerking binnen de Raad van Toezicht is in 2019 goed en effectief geweest.

Groningen, april 2020

Diana Horsmeier

Haitse Hoos

Thijs Driessen (vz.)

Reactie van het bestuur

Het bestuur bedankt de Raad van Toezicht voor het verslag over het jaar 2019. Het bestuur ervaart de samenwerking als prettig en waardeert de opbouwende kritische houding van de Raad van Toezicht.

Ten aanzien van de aanbevelingen is de reactie van het bestuur als volgt:

- Strategievorming door uitwerken en integreren van toekomstscenario's: het bestuur neemt deze aanbeveling graag over. Het bestuur vindt scenariodenken belangrijk, het zorgt voor een betere voorbereiding op toekomstige ontwikkelingen. In 2019 heeft het bestuur een sessie gehad over scenariodenken, begeleid door Cardano. Ook heeft het bestuur een opleidingsdag gehad, waarbij het belang van denken in scenario's om denkfouten te voorkomen aan de orde is geweest. In 2020 heeft het bestuur weer een 'heidag' gepland. Deze dag leent zich goed om over strategievorming en toekomstscenario's onderling van gedachten te wisselen. Verder zal het bestuur bij de besluitvorming over toekomstige ontwikkelingen meer nadrukkelijk een koppeling leggen met de strategie van het fonds.
- Meer gestructureerde aandacht voor persoonlijke evaluaties van bestuursleden: zowel bij de zelfevaluatie van het bestuur, bij de zelfevaluaties van de commissies en tijdens jaarlijkse 'heidag' wordt aandacht besteed aan persoonlijke evaluaties. Voor het bestuur staat teamontwikkeling en een open cultuur voorop. In een team met een dergelijke open cultuur nemen we samen verantwoordelijkheid en spreken we elkaar aan.
- De evaluatie van strategische wijzigingen in de portefeuille vanuit een langetermijnperspectief staat in 2020 op de agenda van de BAC en het bestuur.
- De suggestie van een 'peer group analyse' over de ontwikkeling van de dekkingsgraad neemt het bestuur in overweging. Het bestuur zal onderzoeken of een dergelijke analyse gemaakt kan worden zonder het risico op het vergelijken van 'appels met peren'.
- De suggestie om de notulen compacter weer te geven neemt het bestuur ter harte.

10 Verslag Verantwoordingsorgaan

Geacht bestuur,

Hierbij ontvangt u het oordeel van het verantwoordingsorgaan ten aanzien van het door u gevoerde beleid en de gemaakte beleidskeuzes in het jaar 2019.

Procesgang

In het jaar 2019 heeft het verantwoordingsorgaan haar wettelijk adviesrecht gebruikt:

- ▶ Advies inzake aangepast reglement RvT
- ▶ Advies inzake aanpassingen klacht- en geschilprocedure
- ▶ Advies betreffende het aangepaste beloningsbeleid

Het bestuur heeft op 12 mei 2020 verantwoording afgelegd aan het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid en de gemaakte beleidskeuzes in het jaar 2019. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan zich ook gebaseerd op de volgende overleggen en informatie:

Bron / overleg	
Jaarverslag incl. jaarrekening	concept versie; 30 april 2020
Notulen bestuursvergaderingen	Concepten en definitieve versies
Overleg met het bestuur Pensioenfonds	8 mei 2019, 5 november 2019, 12 mei 2020
Overleg met de Ondernemingsraad Gasunie	9 oktober 2019
Overleg met de Raad van Toezicht	6 mei 2019, 1 oktober 2019, 15 april 2020
Telefonisch overleg met voorzitter bestuur Pensioenfonds	30 januari 2019, 13 juni 2019, 9 oktober 2019, 17 december 2019

Naast bovenstaande overleggen vinden regelmatig diverse informele overleggen plaats.

Samenstelling verantwoordingsorgaan

Aangesteld namens	Naam	Aanvang	Einde
Werkgever	Erik Elzinga	1 oktober 2011	1 juli 2022 ¹⁷
Werknemers	Alex Versteeg	16 januari 2017	28 januari 2023 ¹⁸
Gepensioneerden	Tom Faas	28 januari 2015	28 januari 2023 ¹⁹

¹⁷ Herbenoemd per 1 juli 2018 voor een nieuwe termijn van 4 jaar.

¹⁸ Herbenoemd per 28 januari 2019 voor een nieuwe termijn van 4 jaar.

¹⁹ Herbenoemd per 28 januari 2019 voor een nieuwe termijn van 4 jaar.

Raad van Toezicht

Het verantwoordingsorgaan kan zich vinden in het algemene oordeel van de RvT welke positief is. Ook in 2020 zullen er regelmatig overleggen plaatsvinden tussen het verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht.

Indexatie

Ultimo 2019 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 107,7%. Hiermee is indexatie per 1 januari 2020 niet mogelijk.

Bezetting bestuur

Het bestuur heeft om diverse redenen de afgelopen jaren onderhevig geweest aan veel veranderingen in haar bezetting. Het Verantwoordingsorgaan vindt de continuïteit binnen het bestuur een punt van aandacht. Echter, het VO ziet ook dat telkens nieuwe capabele kandidaten zitting nemen in het bestuur. Zowel afgevaardigden vanuit de gepensioneerden als jonge bestuursleden.

Deelnemerspanel

Ook in 2019 kwam het deelnemerspanel pensioenfonds Gasunie bijeen. Hierbij staan de deelnemers centraal, onder andere, bij belangrijke onderwerpen zoals de risico's bij een pensioen. Het Verantwoordingsorgaan juicht dit soort betrokkenheid van de deelnemers toe en dank het bestuur voor het mogelijk maken hiervan.

Communicatie

Zeer recentelijk heeft het bestuur snel, duidelijk en helder gecommuniceerd wat de eerste gevolgen van de Coronacrisis zijn voor het pensioenfonds. De negatieve gevolgen worden door het bestuur proactief gecommuniceerd met al haar deelnemers.

Eindoordeel

Het verantwoordingsorgaan oordeelt positief over het jaar 2019. Er is een positieve inzet en betrokkenheid van het bestuur voor het fonds. Dit laatste wordt gewaardeerd door het orgaan.

Het verantwoordingsorgaan wenst het bestuur daarnaast ook veel succes toe in de komende periode waarbij de uitwerking van het nieuwe pensioenakkoord, alsmede de gevolgen van het Coronavirus bekend zullen worden.

Per 1 januari 2020 is voorzitter Janneke Hermes opgevolgd door Joost Hooghiem. Wij danken Janneke voor zowel haar inzet als voorzitter als de prettige samenwerking en waarderen het dat zij als bestuurslid actief blijft.

Tot slot spreekt het verantwoordingsorgaan haar waardering uit voor het werk en inzet van het bestuur en de resultaten in 2019.

Met vriendelijke groet,
Het verantwoordingsorgaan.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan over het jaar 2019.

De Verantwoordingsorgaan geeft aan dat de continuïteit binnen het bestuur een punt van aandacht is. Het bestuur begrijpt dit. Het fonds had helaas geen invloed op het aftreden van de bestuursleden in 2019 omdat de redenen daarvoor buiten het fonds lagen. Nieuwe bestuursleden volgen een gedegen opleiding, zodat hun minimale kennis op niveau SPO-A ligt op het moment dat zij toetreden tot het bestuur. In die periode zijn zij toevoorder bij de bestuursvergaderingen en bij de vergaderingen van de commissie waarvan zij lid of toevoorder zullen worden. Daarnaast houdt het bestuur de kennis van huidige en nieuwe bestuursleden op peil met periodieke permanente educatie sessies.

Het bestuur bedankt het Verantwoordingsorgaan voor het positieve eindoordeel over 2019 en voor de inzet en betrokkenheid in het afgelopen jaar. Het bestuur kijkt uit naar een voortzetting van de constructieve samenwerking met het Verantwoordingsorgaan in 2020.

11 Vooruitblik

Impact uitbraak van het Covid-19 virus

In het voorjaar van 2020, na balansdatum maar voor het opmaken van de jaarrekening, is de Coronacrisis uitgebroken. Als gevolg van deze crisis is er een bijzondere situatie ontstaan. De waarde van de beleggingen in zakelijke waarden is in vergelijking met 31 december 2019 fors gedaald. Daarmee is ook de dekkingsgraad fors gedaald, maar niet zodanig dat er naar het oordeel van het bestuur zorgen zijn over de continuïteit van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds is er voor verantwoordelijk dat kritische processen zoals het verzorgen van uitkeringen blijvend worden uitgevoerd. Om de continuïteit van deze processen te kunnen garanderen heeft het pensioenfonds zowel zelf als samen met de uitbestedingspartijen direct maatregelen getroffen. Voorbeelden hiervan zijn het opstellen van back-up plannen binnen het bestuur en het bestuursbureau en het beperken van contact tussen medewerkers die werk verrichten voor het pensioenfonds. Het pensioenfonds monitort de verdere ontwikkelingen en neemt waar nodig actie. Eventuele bijsturingen in de beleggingsportefeuille vinden plaats binnen het bestaande beleggingsbeleid en binnen het bestaande pijngrensbeleid.

De Coronacrisis heeft dus op verschillende manieren impact op het pensioenfonds. Op het moment van opmaken van de jaarrekening is er nog steeds veel onzeker. Voor actuele informatie wordt daarom naar de website van het pensioenfonds verwezen.

Principeakkoord nieuw pensioenstelsel

Het jaar 2019 was het jaar van het principeakkoord voor een nieuw pensioenstelsel. Na negen jaar onderhandelen bereikte het kabinet medio 2019 overeenstemming met vakbonden en werkgevers. De uitwerking van het pensioenakkoord wordt aangestuurd door een stuurgroep. Deze bestaat uit het kabinet en vertegenwoordigers van organisaties met jongeren en ouderen. Begin juni hebben zij hun conceptuitwerkingen gepresenteerd om tot een duurzamer pensioenstelsel te komen. In hoofdstuk 7 van het jaarverslag wordt stilgestaan bij de belangrijke onderwerpen voor het fonds. Het bestuur volgt de ontwikkelingen over de verdere uitwerking van het akkoord en neemt waar nodig actie. Ook zal het bestuur waar nodig communiceren over de gevolgen van het pensioenakkoord voor het pensioenfonds.

Selectie nieuwe pensioenuitvoerder

In 2019 heeft onze pensioenadministrateur TKP aangegeven de dienstverlening per 1 januari 2022 te willen beëindigen. Het bestuur is een selectietraject gestart voor de selectie van een nieuwe uitvoerder. Belangrijk is dat de overgang voor de deelnemers soepel en geruisloos zal verlopen. In 2020 vinden de voorbereidingen plaats om een andere pensioenuitvoeringsorganisatie te kiezen, waarna in 2021 de daadwerkelijke overgang uitgevoerd kan worden.

Wijzigingen in beleggingsbeleid

Het bestuur heeft Nationale Nederlanden geselecteerd als nieuwe aanbieder van bedrijfsobligaties. In de loop van 2020 zal het portfolio bedrijfsobligaties daadwerkelijk overgaan naar Nationale Nederlanden. Daarnaast bekijkt het bestuur of maatschappelijk verantwoord beleggen een prominentere plek kan krijgen binnen het bestaande passieve beleggingsbeleid.

Overige initiatieven

Ook in 2020 komt er weer een infographic met de belangrijkste zaken uit het jaarverslag 2019. Er zijn diverse pensioenworkshops en bijeenkomsten gepland. Vanwege de Coronacrisis wordt onderzocht hoe de workshops en de bijeenkomsten digitaal aangeboden kunnen worden. In de workshops en de bijeenkomsten zal speciale aandacht worden besteed aan de vraag hoeveel risico de deelnemers bereid zijn te nemen in ruil voor een kans op een hoger rendement en daarmee een mogelijk hoger pensioen.

Het bestuur zal een plan van aanpak maken voor de eigenrisicobeoordeling. Deze beoordeling vloeit voort uit een Europese richtlijn en heeft als doel om risico's en beheersmaatregelen beter inzichtelijk te maken. De uitvoering van de eigenrisicobeoordeling zal in 2021 plaatsvinden.

Diverse beleidsdocumenten van het pensioenfonds zullen tegen het licht worden gehouden. Waar nodig zullen deze documenten worden herschreven zodat ze aansluiten bij de herschreven ABTN en makkelijker leesbaar zijn. Hiermee ontstaat een beter te onderhouden en toegankelijker bouwwerk van beleidsdocumenten.

Groningen, 16 juni 2020

A.J. Algra

J.S. Douma (secretaris)

A.J. den Herder

Mw. J. Hermes

J. Hooghiem (voorzitter)

F.F. Van Koten

Mw. A.C.M. Melman

Jaarrekening

12 Jaarrekening

12.1 Balans per 31 december 2019

(na resultaatbestemming) bedragen x € 1.000

		31-12-2019	31-12-2018
		€	€
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	(1)		
Vastgoedbeleggingen		191.539	151.030
Aandelen		892.633	699.594
Vastrentende waarden		701.942	650.669
Derivaten		70.655	18.190
Overige beleggingen		1.233	665
		<u>1.858.002</u>	<u>1.520.148</u>
Beleggingen voor risico deelnemers	(2)	0	832
Vorderingen en overlopende activa	(3)	6.613	648
Overige activa	(4)	843	552
		<u>1.865.458</u>	<u>1.522.180</u>
TOTAAL ACTIVA			
PASSIVA			
Algemene reserve		204.801	81.907
		<u>204.801</u>	<u>81.907</u>
Technische voorzieningen	(5)	1.633.988	1.420.571
Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers	(6)	0	832
Derivaten	(7)	25.484	11.355
Overige schulden en overlopende passiva	(8)	1.185	7.515
		<u>1.865.458</u>	<u>1.522.180</u>
TOTAAL PASSIVA			

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 79.

12.2 Staat van baten en lasten

		2019		2018	
		€	€	€	€
Baten					
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds	(9)		30.159		33.757
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(10)		350.651		-52.828
Mutatie beleggingen risico deelnemers	(11)		-832		-32
Overige baten	(12)		0		2
Totaal baten			<u>379.978</u>		<u>-19.101</u>
Lasten					
Pensioenuitkeringen	(13)		41.687		39.585
Pensioenuitvoeringskosten	(14)		1.971		2.159
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds					
- Pensioenopbouw		28.395		31.643	
- Toeslagverlening		2.785		0	
- Rentetoevoeging		-3.327		-3.631	
- Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten		-41.714		-40.139	
- Wijziging marktrente		218.905		58.906	
- Wijziging actuariële uitgangspunten		-32		-11.956	
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-1.237		3.242	
- Aanpassing sterftekansen		0		-10.907	
- Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		4.422		-2.513	
			208.196		24.645
Mutatie overige technische voorzieningen	(15)		5.221		957
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	(16)		-832		-32
Saldo overdracht van rechten	(17)		838		-3.259
Overige lasten	(18)		3		7
Totaal lasten			<u>257.084</u>		<u>64.062</u>
Saldo van baten en lasten			<u>122.894</u>		<u>-83.163</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten					
Algemene reserve			<u>122.894</u>		<u>-83.163</u>

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 99.

12.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2019		2018	
	€	€	€	€
Kasstroom uit pensioenactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen premies	30.185		33.843	
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	1.377		3.238	
Overig	3		125	
		31.565		37.206
Uitgaven				
Betaalde pensioenuitkeringen	-41.637		-39.699	
Betaald in verband met overdracht van rechten	-2.215		0	
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-2.076		-2.044	
Afronding betaalde pensioenen	-10		0	
		-45.938		-41.743
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten		-14.373		-4.537
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	15.300		12.854	
Verkopen en aflossingen van beleggingen	834.029		586.108	
		849.329		598.962
Uitgaven				
Aankopen beleggingen	-834.384		-596.537	
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1.709		-1.660	
		-836.093		-598.197
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten		13.236		765
Netto kasstroom		-1.137		-3.772
Koers-/omrekenverschillen		1.996		2.207
Mutatie liquide middelen		859		-1.565
Samenstelling geldmiddelen				
		2019		2018
	€		€	
Liquide middelen primo boekjaar		1.217		2.791
Liquide middelen ultimo boekjaar		2.076		1.217

12.4 Toelichting op de jaarrekening

12.4.1 Algemeen

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds Gasunie ('het pensioenfonds'), is statutair gevestigd te Groningen en is opgericht op 15 september 1965. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41009373.

Het doel van het pensioenfonds is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregelingen van de N.V. Nederlandse Gasunie en de aangesloten onderneming GasTerra B.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfonds. Het bestuur heeft op 16 juni 2020 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

12.4.2 Grondslagen

12.4.2.1 Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in Euro's x 1.000, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Dit kan zowel een actiefpost als een passiefpost zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum.

Valutatermijntransacties worden gewaardeerd tegen de termijankoers die op de balansdatum geldt voor termijntransacties met een looptijd die gelijk is aan de resterende looptijd van het aangegane termijncontract. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Schattingswijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende posten in de financiële opstelling. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

In 2019 zijn geen schattingswijzigingen van toepassing.

Dekkingsgraden

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden.

De reële dekkingsgraad is conform de definitie van het FTK gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie.

12.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van actuele waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen actuele waarde. Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers of afgegeven intrinsieke waarde. De marktwaarde van niet-beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde vastgoedbelegging per balansdatum.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum of afgegeven intrinsieke waarde. De marktwaarde van participaties in niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingsinstellingen zijn gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde beleggingsinstelling per balansdatum.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum of afgegeven intrinsieke waarde. De marktwaarde van participaties in niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingsinstellingen zijn gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde beleggingsinstelling per balansdatum.

De lopende interest op vastrentende waarden wordt gepresenteerd als onderdeel van de marktwaarde van de vastrentende waarden.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op actuele waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Indien een derivatenpositie negatief is wordt het bedrag onder de schulden verantwoord. Overige beleggingen

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden tegen nominale waarde gewaardeerd.

Beleggingen voor risico deelnemers

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen voor risico van het pensioenfonds worden aangehouden.

Securities lending

Het pensioenfonds is betrokken bij één of meer securities-lendingprogramma's, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities-lendingcontract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor deze beleggingen.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op actuele waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Vorderingen in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.230 zijn verantwoord onder de post vorderingen en overlopende activa.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

De statutaire reserves en de overige wettelijke reserves die het pensioenfonds conform artikel 2:389 en artikel 2:390 BW vormt, blijken op grond van artikel 2:373 lid 1 BW afzonderlijk uit de balans.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex-ante- condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- De gehanteerde marktrente die gebaseerd is op de rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB, rekening houdend met een looptijd van de uitkeringen. Ultimo 2019 is het contant maken met deze rentetermijnstructuur vergelijkbaar met het contant maken met een vaste rente van 0,71% over de hele looptijd (ultimo 2018: 1,38%).
- Overlevingstafels, te weten de AG-prognosetafels 2018 met ervaringssterfte op basis van ervaringscorrectiefactoren Towers Watson Netherlands B.V., fondsspecifieke leeftijds- en geslachtsafhankelijke correctiefactor.
- Actieve deelnemers worden verondersteld een partner te hebben op de pensioendatum. Voor gewezen deelnemers wordt, afhankelijk van het van toepassing zijnde reglement, uitgegaan van bovenstaande veronderstelling dan wel de werkelijke burgerlijke staat. Er wordt verondersteld dat alle mannen 2 jaar en 5 maanden ouder zijn dan de vrouwelijke verzekerden en de vrouwen 1 jaar en 11 maanden jonger zijn dan de mannelijke verzekerden. Voor pensioengerechtigden wordt uitgegaan van de werkelijke burgerlijke staat.

- Er is geen rekening gehouden met toekomstige toeslagen op pensioenaanspraken.
- Kostenopslag ter grootte van 2,2% van de voorziening voor pensioenverplichtingen in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Overige technische voorzieningen

De ziekenvoorziening is bestemd voor eventuele toekomstige premievrijstelling van per de balansdatum zieke deelnemers. De voorziening is per de balansdatum gelijk aan het totaal van de verwachte toekomstige schadelasten voor de zieke deelnemers.

Deze voorziening wordt post voor post berekend waarbij deelnemers met een ziekteperiode van 42 weken of langer geacht worden arbeidsongeschikt te worden. Van deelnemers met een ziekteperiode van minder dan 42 weken wordt verwacht dat zij zullen reactiveren voor ingang van arbeidsongeschiktheid.

In de ziekenvoorziening wordt rekening gehouden met het arbeidsongeschiktheidspensioen en met de jaarlijkse stijging van de pensioengrondslag met de loonindex bij de vaststelling van de premievrijstelling.

Voorzieningen voor risico van deelnemers

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op actuele waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Schulden in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.268 zijn verantwoord onder de post overige schulden en overlopende passiva.

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

12.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van saldo van baten en lasten

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in de staat van baten en lasten.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Extra storting en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Beleggingsresultaten risico deelnemers

De grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico pensioenfonds.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Er is sprake van een relatie tussen het pensioenfonds, de aangesloten werkgevers en de bestuurders van het pensioenfonds.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Toeslagverlening

Het bestuur streeft naar waardevastheid van de ingegane en premievrije pensioenaanspraken door middel van het verlenen van een jaarlijkse toeslag (indexatie). Maatstaf voor een eventuele toeslagverlening is de gemiddelde stijging van de consumentenprijsindex (CPI) voor alle huishoudens (afgeleid) over de maanden augustus, september en oktober zoals gepubliceerd door het CBS.

Voor alle deelnemers probeert het pensioenfonds de opgebouwde pensioenen te verhogen met de prijsontwikkeling. Het betreft een voorwaardelijke toeslagverlening die afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds verleend wordt. De toeslagen worden gefinancierd door overrendement.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,235% negatief (2018: 0,260% negatief), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds. Het effect van de aanpassing sterftekansen valt ook in deze categorie, maar kan voor beter inzicht separaat worden opgenomen.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorziening voor risico deelnemers.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

12.4.2.4 Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

12.5 Toelichting op de balans per 31 december 2019

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfondsen

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari						
2019	151.030	699.594	650.669	6.835	665	1.508.793
Aankopen	19.547	15.369	747.944	39.231	0	822.091
Verkopen	-4.715	-26.493	-707.586	-95.236	0	-834.030
Herwaardering	24.857	204.983	11.624	95.848	0	337.312
Overige mutaties	820	-820	-709	-1.507	568	-1.648
Stand per 31 december						
2019	191.539	892.633	701.942	45.171	1.233	1.832.518
Schuldpositie derivaten (credit)						25.484
						1.858.002
	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari						
2018	137.933	770.291	643.125	6.904	1.694	1.559.947
Aankopen	37.736	666	564.820	3.117	0	606.339
Verkopen	-25.724	-40.518	-558.407	38.541	0	-586.108
Herwaardering	1.169	-30.843	1.511	-39.143	0	-67.306
Overige mutaties	-84	-2	-380	-2.584	-1.029	-4.079
Stand per 31 december						
2018	151.030	699.594	650.669	6.835	665	1.508.793
Schuldpositie derivaten (credit)						11.355
						1.520.148
					31-12-2019	31-12-2018
					€	€
Vastgoedbeleggingen						
Indirecte vastgoedbeleggingen, zijn de participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed					191.539	151.030

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2019		2018	
	€	%	€	%
Achmea Dutch Residential Fund	21.411	11,2	0	-
Altera Vastgoed Woningen	36.464	19,0	33.140	21,9
CBRE Residential FGR	37.967	19,8	34.467	22,8
Unibail-Rodamco SE	9.473	5,0	9.082	6,0
Vonovia SE	13.003	6,8	10.189	6,8
	<u>108.845</u>	<u>61,8</u>	<u>86.878</u>	<u>57,5</u>

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Aandelen		
Beursgenoteerde aandelen	491	1.908
Beursgenoteerde en niet beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	892.142	697.686
	<u>892.633</u>	<u>699.594</u>

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2019		2018	
	€	%	€	%
BlackRock Funds	<u>892.142</u>	<u>99,9</u>	<u>697.686</u>	<u>99,7</u>

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Vastrentende waarden		
Obligaties	397.098	369.205
Hypothecaire obligaties	6.983	8.089
Hypotheckenfonds	20.343	19.570
Beursgenoteerde en niet beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	275.859	251.437
Opgelopen rente	1.659	2.368
	<u>701.942</u>	<u>650.669</u>

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2019		2018	
	€	%	€	%
US staatsobligaties	113.501	16,2	133.590	20,5
Lombard Odier Bond Funds	119.772	17,0	187.835	28,9
Euro staatsobligaties	283.597	40,4	235.616	36,2
Institutional Cash Series PLC – Institutional Euro	66.654	9,5	64.253	9,9
DMF Hypotheken SPGU	88.530	12,6	0	-
	<u>672.054</u>	<u>95,7</u>	<u>621.294</u>	<u>95,5</u>

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Derivaten		
Valutaderivaten	6.117	1.526
Aandelenderivaten	244	0
Rentederivaten	62.583	13.447
Opgelopen rente	1.711	3.217
	<u>70.655</u>	<u>18.190</u>

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2019:

2019 Type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten	>12-03-2019	573.444	4.291	6.120	1.828
Aandelenderivaten		87	242	242	0
Rentederivaten	>14-09-2057	2.050.296	40.638	64.293	23.656
Overige derivaten		120.323	0	0	0
		<u>2.744.150</u>	<u>45.171</u>	<u>70.655</u>	<u>25.484</u>

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2018:

2018 Type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten	>12-03-2019	503.603	5.915	1.524	-4.391
Aandelenderivaten		108	2	2	0
Rentederivaten	>14-09-2057	2.323.100	23.628	16.664	-6.964
Overige derivaten		123.328	0	0	0
		<u>2.950.139</u>	<u>29.545</u>	<u>18.190</u>	<u>-11.355</u>

Het pensioenfonds heeft eind 2019 € 66,5 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van (staats) obligaties als gevolg van positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Het pensioenfonds heeft eind 2019 € 19,7 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van (staats) obligaties als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van derivaten. De verstrekte (staats) obligaties zijn verantwoord onder de vastrentende waarden.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Overige beleggingen		
Liquide middelen (op beleggingsrekeningen)	1.233	665

Securities lending

Het pensioenfonds maakt, onder voorwaarden, bij Blackrock gebruik van securities lending. Een van die voorwaarden is de ontvangst van collateral op de uitgeleende stukken. Periodiek controleert het bestuursbureau of er voldoende collateral ontvangen is. Ultimo 2019 is er voor een bedrag van € 51,3 miljoen aan uitgeleende aandelen. Hiervoor is een collateral ontvangen van € 53,0 miljoen.

Schattingen en oordelen

De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de marktwaarde. Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen marktwaarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de marktwaarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de marktwaarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. Hierbij kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto-contante waarde	Andere methoden	Totaal
	€	€	€	€	€
Per 31 december 2019					
Vastgoedbeleggingen	95.697	0	0	95.842	191.539
Aandelen	892.633	0	0	0	892.633
Vastrentende waarden	593.070	0	0	108.872	701.942
Derivaten	0	0	45.171	0	45.171
Overige beleggingen	0	0	0	1.233	1.233
	1.581.400	0	45.171	205.947	1.832.518

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto-contante waarde	Andere methoden	Totaal
	€	€	€	€	€
Per 31 december 2018					
Vastgoedbeleggingen	74.457	0	0	76.573	151.030
Aandelen	699.594	0	0	0	699.594
Vastrentende waarden	631.099	0	0	19.570	650.669
Derivaten	0	0	6.835	0	6.835
Overige beleggingen	0	0	0	665	665
	1.405.150	0	6.835	96.808	1.508.793

De niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingen zijn gerapporteerd onder de categorie "Overig".

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
2. Beleggingen voor risico deelnemers		
Aandelen	0	215
Vastrentende waarden	0	614
Overige beleggingen	0	3
	<u>0</u>	<u>832</u>

De Pensioenspaarreglement is per 31 december 2018 beëindigd. De koopsommen zijn aangewend voor de inkoop van ouderdomspensioen bij het pensioenfonds. De belegde gelden zijn in augustus 2019 overgemaakt naar het pensioenfonds.

3. Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen op deelnemers van het pensioenfonds	4	4
Beleggingsdebiteuren	6.588	644
Overige vorderingen en overlopende activa	21	0
	<u>6.613</u>	<u>648</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

De vorderingen op de deelnemers van het pensioenfonds bestaat uit in het verleden teveel uitgekeerde pensioenen die worden teruggevorderd.

De overige vorderingen en overlopende activa bestaan uit vooruitbetaalde kosten met betrekking tot de bestuursaansprakelijkheidsverzekering.

Beleggingsdebiteuren

Te vorderen dividend	203	317
Te vorderen dividendbelasting	373	285
Nog af te wikkelen transacties	5.972	0
Overige vorderingen	40	42
	<u>6.588</u>	<u>644</u>

4. Overige activa

Liquide middelen op niet-beleggingsrekeningen	<u>843</u>	<u>552</u>
---	------------	------------

De tegoeden bij banken staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

PASSIVA

	2019	2018
	€	€
Algemene reserve		
Stand per begin boekjaar	81.907	165.070
Allocatie van het resultaat binnen het eigen vermogen	122.894	-83.163
	<u>204.801</u>	<u>81.907</u>

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

	2019	2018
	%	%
De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:		
Nominale dekkingsgraad	112,5	105,8
Reële dekkingsgraad	87,1	91,6
Beleidsdekkingsgraad	107,7	112,0

De vermogenspositie van het pensioenfonds per ultimo boekjaar kan worden gekarakteriseerd als een reservetekort, omdat de beleidsdekkingsgraad per ultimo boekjaar van 107,7% lager is dan de dekkingsgraad behorende bij het Vereist Eigen Vermogen (VEV) van 122,1% maar hoger dan de dekkingsgraad behorende bij het Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV) van 104,3%.

Het vereist vermogen is te beschouwen als de wettelijk vereiste solvabiliteitsmarge. Ultimo 2019 is het stichtingskapitaal vermeerderd met de algemene reserve van het pensioenfonds is lager dan het vereist eigen vermogen maar hoger dan het minimaal vereist vermogen.

	2019	2018
	€	€
Stichtingskapitaal en reserves	204.801	81.907
Minimaal vereist eigen vermogen	69.608	59.699
Vereist eigen vermogen	361.471	340.056

Herstelplan

Het pensioenfonds heeft begin 2020 een herstelplan ingediend bij de toezichthouder. Het herstelplan laat zien dat, gegeven de wettelijk voorgeschreven manier van berekenen, het pensioenfonds verwacht dat zij in 2025 een beleidsdekkingsgraad heeft boven de op dat moment berekende vereiste dekkingsgraad (strategisch) van 122,1%. Met name overrendement draagt bij aan het herstel.

Haalbaarheidstoets

Op grond van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren en moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid reëel en haalbaar is, als ook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft. De haalbaarheidstoets van medio 2019 laat zien dat de door het pensioenfonds vastgestelde beleidsgrenzen voldoen aan de uitkomsten van de haalbaarheidstoets.

Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Het positieve saldo van de staat van baten en lasten van 122.894 over 2019 is toegevoegd aan de algemene reserve.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
5. Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	1.620.610	1.412.413
Overige technische voorzieningen	13.378	8.158
	<u>1.633.988</u>	<u>1.420.571</u>
	2019	2018
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		
Stand per begin boekjaar	1.412.413	1.387.768
Pensioenopbouw	28.395	31.643
Toeslagverlening	2.785	0
Rentetoevoeging	-3.327	-3.631
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-41.714	-40.139
Wijziging rentetermijnstructuur	218.905	58.906
Wijziging actuariële uitgangspunten	-32	-11.956
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-1.237	3.242
Aanpassing sterftekosten	0	-10.907
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	4.422	-2.513
	<u>1.620.610</u>	<u>1.412.413</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

Voor alle deelnemers probeert het pensioenfonds de opgebouwde pensioenen te verhogen met de prijsontwikkeling. Het betreft een voorwaardelijke toeslagverlening die afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds verleend wordt. De toeslagen worden gefinancierd door overrendement.

Per 1 januari 2019 is een toeslag verleend van 0,2%. Deze toeslag was nog niet meegenomen in de technische voorziening per 31-12-2018, omdat het besluit tot toeslagverlening is genomen in 2019.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met -0,235% (2018: -0,260%), op basis van de éénjaarsrente op de interbancaire swapmarkt aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onttrekking voor uitkeringen betreft het bedrag dat vrijvalt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onttrekking voor uitvoeringskosten betreft het bedrag dat vrijvalt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging rentetermijnstructuur

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. De ontwikkeling van de gemiddelde marktrente (interne rekenrente) is als volgt:

	Rentepercentage per 31 december
2018	1,38
2019	0,71

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

	2019	2018
	€	€
Toevoeging aan de technische voorzieningen	1.326	3.242
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-2.563	0
	-1.237	3.242

Toegevoegd aan de technische voorziening voor de waardeoverdracht vanuit de Pensioenspaarregeling is € 878.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Resultaat op kans systemen:		
Sterfte	4.322	-3.206
Arbeidsongeschiktheid	2.291	279
Mutaties	-2.191	414
	4.422	-2.513

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën als volgt samengesteld:

	2019		2018	
	€	Aantallen	€	Aantallen
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	652.077	1.454	696.206	1.728
Gepensioneerden	687.891	1.739	603.699	1.686
Slapers	245.756	803	82.104	590
	1.585.724	3.996	1.382.009	4.004
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	34.886	-	30.404	-
Voorziening voor pensioenverplichtingen	1.620.610	3.996	1.412.413	4.004

Er heeft in 2019 door de vertrekregeling een flinke verschuiving plaatsgevonden van actieve deelnemers naar slapers. De gemiddelde voorziening van deelnemers die slaper zijn geworden in 2019 door de vrijwillige vertrekregeling ligt hoger dan de gemiddelde voorziening van slapers van voor 2019. Dat verklaart de relatief grote verschuiving van voorziening naar slapers.

Korte beschrijving pensioenregeling

Het pensioenfonds voert voor meerdere doelgroepen pensioenregelingen uit. Hierin zijn ouderdomspensioen, partnerpensioen, wezenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen geregeld.

In 2019 hebben de actieve deelnemers pensioen opgebouwd volgens het Pensioenreglement 2013. De pensioenrichtleeftijd is 68 jaar. Het betreft een voorwaardelijke middelloonregeling met CDC-financiering. Kenmerkend voor CDC is dat de werkgever een vaste premie afdraagt aan het pensioenfonds. Per 1 januari 2015 is dit pensioenreglement aangepast aan het Witteveenkader. De pensioenopbouw is beperkt tot een pensioengevend salaris van € 107.593 (2019), het opbouwpercentage is 1,875% en de franchise is gelijkgesteld aan de fiscaal minimale franchise. Sinds 2015 komen gedeeltelijk arbeidsongeschikte werknemers met een uitkering op basis van de WIA ook in aanmerking voor een gedeeltelijk arbeidsongeschiktheidspensioen.

Daarnaast voert het bestuur een aantal voorgaande regelingen uit die geen actieve deelnemers meer kennen.

Toeslagverlening

De financiële positie van het pensioenfonds heeft gevolgen voor de toekenning van toeslagen. Het bestuur streeft naar waardevastheid van de ingegane pensioenen en premievrije pensioenaanspraken door middel van het verlenen van een jaarlijkse toeslag (indexatie). Maatstaf voor de toeslagverlening is de gemiddelde stijging van de consumentenprijsindex (CPI) voor alle huishoudens (afgeleid) over de maanden augustus, september en oktober zoals gepubliceerd door het CBS, en de hiervoor beschikbare financiële middelen. Voor de toeslagverlening wordt als regel geen reservering aangehouden. De toekomstbestendige indexatiegrens (TBI) bedraagt 123,6%.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% is geïndexeerd. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een dekkingsgraad boven een bepaald niveau vereist. Gezien de huidige stand van de dekkingsgraad zijn inhaaltoeslagen op korte termijn niet te verwachten. Het bestuur van het pensioenfonds geeft in haar jaarrekening elk jaar een specificatie van het verschil tussen de volledige en de werkelijk toegekende toeslagen.

In het boekjaar zijn geen inhaaltoeslagen verleend.

Tot en met het jaar 2015 is er bij actieven geen sprake van gemiste toeslagen, met uitzondering van de toeslagen op de tot 2006 opgebouwde rechten uit de Regeling Vervroegde Uittreding (RVU). Deze komen overeen met de niet-verleende toeslagen voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Per 1 januari 2016 is er een toeslag verleend van 1,53% aan actieve deelnemers. De loonindex bedroeg 2,00%. De feitelijke toeslag was daarmee lager dan de loonindex maar hoger dan de prijsindex. Reglementair is bepaald dat in dat geval geen indexatieachterstand ontstaat. Per 1 januari 2019 is een gedeeltelijke toeslag verleend van 0,2%. Per 1 januari 2020 is geen toeslag verleend. Per 1 januari 2020 is er voor actieven een achterstand ontstaan van 4,75%.

De toeslagverlening aan inactieve deelnemers is de afgelopen jaren een aantal keer achtergebleven bij de maatstaf. Per 1 januari 2019 is een gedeeltelijke toeslag verleend van 0,2%. Per 1 januari 2020 is geen toeslag verleend. Ultimo boekjaar bedraagt de achterstand 15,84%.

De toeslag per 1 januari 2019 is opgenomen in de technische voorziening per 31 december 2019.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil (t.o.v. ambitie)
	%	%	%	%
Toeslagverlening inactieve deelnemers				
2011 en eerder	3,70	-	3,70	3,70
2012	2,50	-	2,50	6,30
2013	2,00	-	2,00	8,44
2014	1,00	-	1,00	9,53
2015	0,50	-	0,50	10,07
2016	0,40	-	0,40	10,51
2017	0,20	-	0,20	10,74
2018	1,40	-	1,40	12,29
2019	1,60	0,20	1,40	13,90
2020	1,70	-	1,70	15,84

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil (t.o.v. ambitie)
	%	%	%	%
Toeslagverlening actieve deelnemers				
2017	0,20	-	0,20	0,20
2018	1,40	-	1,40	1,60
2019	1,60	0,20	1,40	3,00
2020	1,70	-	1,70	4,75

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

Overige technische voorzieningen

	2019	2018
	€	€
Ziekenvoorziening		
Stand per begin boekjaar	8.158	7.200
Dotatie aan de voorziening	5.220	958
	<u>13.378</u>	<u>8.158</u>

De ziekenvoorziening is in 2019 gestegen van 8.158 naar 13.378. Het aantal deelnemers in de ziekenvoorziening is gedaald van 16 naar 15. Door wijzigingen in de samenstelling van de populatie is de voorziening toegenomen, terwijl het aantal deelnemers gedaald is.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
6. Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers		
Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers	0	832
Stand per begin boekjaar	832	864
Uitkeringen en onttrekkingen	-970	-29
Beleggingsresultaten risico deelnemers	138	-3
	0	832

Pensioenspaarreglement

Het Pensioenspaarreglement is in 2019 beëindigd. Met ingang van 2001 bood het pensioenfonds zijn deelnemers de mogelijkheid tot "individueel pensioensparen" via het Pensioenspaarreglement. In 2019 is van de opgebouwde kapitalen aanvullend pensioen ingekocht binnen het pensioenfonds.

7. Derivaten

Derivaten	25.484	11.355
-----------	--------	--------

De derivaten bestaan uit valuta- en rentederivaten die een negatieve waarde kennen. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar de risicoparagraaf.

8. Overige schulden en overlopende passiva

Belastingen en premies sociale verzekeringen	1.011	942
Beleggingscrediteuren	0	6.319
Overige schulden en overlopende passiva	174	254
	1.185	7.515

De Overige schulden en overlopende passiva betreffen overlopende pensioenuitvoeringskosten met betrekking tot het boekjaar.

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

12.6 Risicobeheer

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het solvabiliteitsrisico is daarmee het belangrijkste risico voor het fonds.

Het pensioenfonds is in 2019 overgegaan naar een integrale risicomonitor waarin zowel de financiële als de niet-financiële risico's terugkomen. In samenwerking met een externe adviseur worden de in het risicomanagementbeleid vastgestelde strategische risico's op kwartaalbasis gerapporteerd aan het bestuur. Deze rapportage heeft specifiek aandacht voor de relatie tussen de risico's en de strategische doelstellingen. Daarbij vindt een toetsing plaats aan de risicotolerantiegrenzen van het pensioenfonds en wordt de werking van de beheersmaatregelen beoordeeld. Ook worden actualiteiten meegenomen die invloed kunnen hebben op de doelstellingen.

In 2019 heeft het pensioenfonds gebruik gemaakt van de uitkomsten van de uitgevoerde ALM in 2018. Bij deze ALM is rekening gehouden met de risicohouding uit de ABTN van 2018. Het pensioenfonds heeft haar risicohouding in 2019 niet gewijzigd.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen.

De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Een belangrijke maatstaf hiervoor is het aanwezige eigen vermogen. Wettelijk is door DNB een gestandaardiseerde methode vastgelegd op te kunnen toetsen of het aanwezig eigen vermogen voldoende is om een aantal specifieke risico's op te kunnen vangen (het standaardmodel).

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2019	2018
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	105,8	111,8
Premie	-0,1	-0,2
Uitkering	0,1	0,4
Toeslagverlening	-0,2	-
Korting van aanspraken en rechten	-	-
Beleggingsrendementen	24,9	-3,5
Renteafdekking	-	-
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-14,2	-4,5
Aanpassing levensverwachting	-	0,9
Wijziging actuariële grondslagen	-0,3	-
Overige oorzaken	-3,5	0,9
Dekkingsgraad per 31 december	112,5	105,8

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het pensioenfonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2019	2018
	%	%
S1 Renterisico	2,4	4,5
S2 Risico zakelijke waarden	19,6	20,3
S3 Valutarisico	4,4	4,7
S4 Grondstoffenrisico	3,1	3,3
S5 Kredietrisico	1,1	1,0
S6 Verzekeringstechnisch risico	3,0	2,9
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	-	-
Diversificatie-effect	-11,5	-12,8
Totaal	22,1	23,9

	2019	2018
	€	€
Vereist pensioenvermogen	1.995.459	1.761.459
Voorziening pensioenverplichting	1.633.988	1.421.403
Vereist eigen vermogen	361.471	340.056
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	204.801	81.907
Tekort	-156.670	-258.149

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode, waarbij voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

De vereiste dekkingsgraad die hoort bij het vereist eigen vermogen is 122,1% (2018: 123,9%).

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogenoeten manager- en custody risico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, welke in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktpositities worden periodiek gerapporteerd.

Per risico worden in de risicoparagraaf een aantal cijfermatige overzichten getoond. De totalen, per beleggingscategorie in deze overzichten, sluiten niet in alle gevallen aan bij de balans. De reden dat deze aansluiting niet gemaakt kan worden ligt in het feit, dat gebruik gemaakt wordt van look-trough gegevens op detailniveau. Dit geeft een getrouwer beeld van de werkelijke risico's.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de markrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duratie. De duratie is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duratie van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duratie van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde 'duratie-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur); waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het pensioenfonds is erop gericht om de 'duratie-mismatch' te verkleinen door het renterisico op strategische basis voor 30% af te dekken (2018: 30%). Het pensioenfonds realiseert dit door naast aandelen ook langlopende obligaties te kopen (aandelen hebben per definitie een duratie van nul), binnen de portefeuille kortlopende obligaties vervangen door langlopende obligaties of door middel van renteswaps of swaptions. Bij een renteswap wordt een vaste lange rente geruild tegen een variabele korte rente. Het pensioenfonds ontvangt in dit geval een lange rente, vergelijkbaar met de kasstroom van een langlopende obligatie en betaalt daarvoor een variabele korte rente (bijvoorbeeld Euribor).

De renteafdekking wordt uitgevoerd door Cardano.

De duratie en het effect van de renteafdekking kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	Duratie	€	Duratie
Omvang vastrentende waarden (vóór derivaten)	701.942	3,0	650.669	2,1
Omvang vastrentende waarden (na derivaten)	742.580	14,5	660.370	13,5
(Nominale) pensioenverplichtingen	1.633.988	19,0	1.420.571	18,3

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	423.658	60,6	414.055	63,8
Resterende looptijd > 1 jaar en < 10 jaar	183.508	26,1	153.691	23,7
Resterende looptijd > 10 jaar	57.130	8,2	35.933	5,5
Resterende looptijd > 20 jaar	36.013	5,1	45.689	7,0
	<u>700.309</u>	<u>100,0</u>	<u>649.368</u>	<u>100,0</u>

De vastrentende waarden zijn hierboven exclusief opgelopen rente.

De resterende looptijd van de verplichtingen kan als volgt worden weergegeven:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 5 jaar	213.949	13,1	198.779	14,0
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	227.073	13,9	210.357	14,8
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	483.795	29,6	426.515	30,0
Resterende looptijd > 20 jaar	709.171	43,4	584.920	41,2
	<u>1.633.988</u>	<u>100,0</u>	<u>1.420.571</u>	<u>100,0</u>

Risico zakelijke waarden (S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen en vastgoed) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico kan gebruik worden gemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

De pensioenverplichtingen luiden in euro's, de mogelijke risico's als gevolg van valutakoersontwikkelingen kunnen bij de beleggingen tot uitdrukking komen. Zonder afdekking van valutarisico loopt het pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. De posities in vreemde valuta waren ultimo 2019 voor een belangrijk deel afgedekt door middel van valutatermijntransacties, waardoor het resterende valutarisico relatief beperkt is. Het valutarisico van de grondstoffenportefeuille wordt niet afgedekt. Per einde boekjaar bedraagt het totale valutarisico in relatie tot het belegd vermogen 20,5% (2018: 16,8%) en is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten € 573,8 miljoen (2018: € 503,6 miljoen).

Het exposure van overige valuta's betreft voornamelijk exposure naar AUD, CAD, SEK, CHF en daarnaast valuta van enige andere ontwikkelde landen. Er is voor gekozen om het valuta exposure over de grondstoffenportefeuille niet af te dekken.

De valutapositie per 31 december 2019 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2019		
	Totaal	Valuta-derivaten	Netto positie
	Voor afdekking	Afdekking	Na afdekking
	€	€	€
EUR	882.506	573.784	1.456.290
GPB	45.436	-34.892	10.545
JPY	64.768	-51.486	13.282
USD	625.529	-393.336	232.192
Overig	209.988	-89.779	120.209
	<u>1.828.227</u>	<u>4.291</u>	<u>1.832.518</u>

De valutapositie per 31 december 2018 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2018		
	Totaal	Valuta-derivaten	Netto positie
	Voor afdekking	Afdekking	Na afdekking
	€	€	€
EUR	750.953	503.843	1.254.796
GPB	37.697	-33.836	3.861
JPY	52.905	-50.042	2.863
USD	503.413	-348.527	154.886
Overig	166.675	-74.288	92.387
	<u>1.511.643</u>	<u>-2.850</u>	<u>1.508.793</u>

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Het prijrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het pensioenfonds. In aanvulling hierop maakt het pensioenfonds voor afdekking van het prijrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het pensioenfonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen gesteld aan het maximaal percentage dat namens het pensioenfonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

	2019		2018	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	763.198	41,7	741.300	49,0
Europa (niet-EU)	51.770	2,8	40.241	2,7
Noord-Amerika	643.293	35,1	521.628	34,6
Midden- en Zuid-Amerika	10.940	0,6	8.855	0,6
Azië ex Japan	64.774	3,5	51.918	3,4
Pacific	106.152	5,8	92.029	6,1
Overig	147.220	8,0	45.969	3,1
Derivaten	45.171	2,5	6.853	0,5
Totaal	1.832.518	100,0	1.508.793	100,0

Grondstoffenrisico (S4)

Het pensioenfonds belegt in grondstoffen en loopt dus het risico dat de waarde van deze belegging daalt.

Ultimo 2019 is voor € 120,2 miljoen belegd in grondstoffen (2018: € 108,0 miljoen). Deze beleggingen zijn gepresenteerd als onderdeel van de aandelenposities.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing van dit risico door het pensioenfonds vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en het uitlenen van effecten. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds enkel belegd via markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar regio's kan als volgt worden samengevat:

	2019		2018	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	415.832	59,5	462.412	71,2
Europa (niet-EU)	5.708	0,8	5.679	0,9
Noord-Amerika	132.046	18,8	132.945	20,5
Midden- en Zuid-Amerika	992	0,1	836	0,1
Pacific	5.206	0,7	8.701	1,3
Overige	140.525	20,1	38.795	6,0
Totaal	700.309	100,0	649.368	100,0

De kredietwaardigheid van veel marktpartijen wordt ook door rating agencies beoordeeld. De samenvatting van de vastrentende waarden op basis van de ratings zoals eind 2019 gepubliceerd door de rating agencies (Standard & Poor's/Moody's/Fitch) is als volgt:

	2019		2018	
	€	%	€	%
AAA	164.041	23,5	173.930	26,8
AA	284.783	40,7	336.580	51,8
A	58.835	8,4	67.063	10,3
BBB	37.996	5,4	34.760	5,3
Lager dan BBB	30.685	4,4	864	0,1
Geen rating	123.969	17,6	36.171	5,7
Totaal	700.309	100,0	649.368	100,0

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortleven), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het langlevensrisico is niet herverzekerd.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico houdt in dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk eerder dan verwacht een nabestaandenpensioen moet toekennen, waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is niet herverzekerd.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het pensioenfonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het pensioenfonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posten kunnen leiden tot concentratierisico. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Ultimo 2019 zijn de volgende beleggingscategorieën met meer dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Vastgoed				
CBRE Group Inc	37.967	2,0	0	-
Altera Vastgoed	36.464	2,0	0	-
Aandelen				
Blackrock beleggingsfondsen	892.142	47,8	697.686	45,8
Vastrentende waarden				
US Staatsobligaties	113.501	6,1	113.914	7,5
Lombard Odier Bond Funds	119.772	6,4	187.835	12,3
Euro staatsobligaties	283.597	15,2	255.291	16,8
Institutional Cash Series PLC - Institutional Euro	66.654	3,6	59.343	3,9
DMF Hypotheken SPGU	88.530	4,8	0	-
Totaal	1.638.627	87,9	1.314.070	86,3

De bezittingen aan aandelen zijn gespreid over meerdere regio's wereldwijd.

De beleggingen in vastrentende waarden bestaan grotendeels uit staatsobligaties, waarbij een gespreide portefeuille wordt nagestreefd. Voorts wordt belegd middels obligatiefondsen die samengesteld zijn uit obligaties uitgegeven door (lagere) overheden en ondernemingen. Dit beperkt het concentratie risico.

De voornaamste concentraties vallen binnen de categorie staatsobligaties (Nederland, Frankrijk, Duitsland), aangezien er slechts een beperkt aanbod van landen binnen de eurozone met een AA- of een AAA-rating van Standard & Poor's dan wel een AA- of AAA-rating van Moody's beschikbaar is.

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij Lombard Odier (7% van de portefeuille), BlackRock (49%), Cardano (21%), Fund Logic (7%), DMFCO (6%) en DWS (5%). De overige beleggingen betreffen niet-beursgenoteerd onroerend goed (5%).

Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level overeenkomsten gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken bij deze beheerders is ondergebracht bij onafhankelijke Custodians.

De renteafdekking wordt door Cardano uitgevoerd.

De vermogensadministratie is uitbesteed aan Caceis, voorheen Kas Bank NV. Met Caceis is een uitbestedingsovereenkomst en een servicelevel overeenkomst (SLA) gesloten.

De pensioenadministratie is uitbesteed aan pensioenadministrateur TKP Pensioen B.V. Met TKP is een uitbestedingsovereenkomst en een service level overeenkomsten (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders, Caceis en TKP door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Actief risico (S10)

Een actief beleggingsrisico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën afgeweken wordt van het beleid volgens de benchmark. Een maatstaf van de mate waarin actief wordt belegd is de zogenaamde 'tracking error'. De tracking error geeft aan hoe groot de afwijkingen van het rendement kunnen zijn ten opzichte van het benchmarkrendement. Hoe hoger de tracking error, hoe hoger het actief risico.

Bij het pensioenfonds geldt dat met de meeste vermogensbeheerders afspraken zijn gemaakt over de tracking error en dat een grotendeels passief beleggingsbeleid wordt gevoerd. De afwijkingen ten opzichte van de benchmark zijn doorgaans beperkt. Op fondsniveau wordt de tracking error niet berekend. Er is verondersteld dat het actief risico niet samenhangt met de andere risicofactoren.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

Derivaten

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van financiële derivaten. Hoofregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken.

Derivaten hebben als voornaamste risico het kredietrisico. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand.

Het pensioenfonds kan gebruikmaken van onder meer de volgende instrumenten:

- ▶ Futures: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd.
- ▶ Opties op aandelen: dit betreft al dan niet beursgenoteerde opties waarmee het pensioenfonds het neerwaartse koersrisico van de aandelenportefeuille kan beperken. Voor deze opties wordt bij de verwerving een premie betaald die onder meer

afhankelijk is van het actuele koersniveau van de onderliggende index, de looptijd van de opties en de uitoefenprijs van de opties.

- ▶ Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- ▶ Swaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.
- ▶ Swaptions: Een swaption kan worden vergeleken met een verzekering tegen rentedalingen, waarbij een premie moet worden betaald. Ook kunnen swaptions worden gebruikt voor een geleidelijke aanpassing van het renteafdekpercentage, zowel bij een dalende als bij een stijgende rente. Voor het selecteren van de tegenpartijen worden criteria gehanteerd. De marktwaarde wordt dagelijks bepaald.

12.7 Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft diverse overeenkomsten afgesloten met externe dienstverleners. Nagenoeg alle overeenkomsten zijn in of binnen één jaar opzegbaar. TKP Pensioen heeft aangegeven het contract per 31 december 2020 niet meer te verlengen. De vergoeding voor de diensten van TKP Pensioen bedroeg in 2019 € 0,7 miljoen en zal in 2020 ook van deze orde zijn. De vergoeding voor de overeenkomsten waarvoor dit niet geldt bedraagt in totaal minder dan € 0,1 miljoen per jaar.

Investeringsverplichtingen

Het pensioenfonds heeft een overeenkomst met DMFCO om een participatie van € 106 miljoen te verkrijgen in het Nederlands hypotheekfonds. Ultimo boekjaar bedraagt het uitstaand toegezegd bedrag nog € 19,5 miljoen. Het overige deel is reeds belegd.

Overtreden sanctiewetgeving

TKP toetst voor het pensioenfonds of er geen betalingen worden gedaan aan personen die op een Nederlandse of Europese sanctielijst staan. Dit doet TKP met een software applicatie waarbij alle in de administratie voorkomende (rechts)personen worden gescreend.

In 2019 is gebleken dat deze software gedurende een periode van ruim 9 maanden niet heeft gewerkt. Dit is een schending van de sanctiewetgeving. Nadat dit is ontdekt heeft TKP met terugwerkende kracht de screening uitgevoerd. Er kwamen daarbij geen (rechts)personen naar voren die op een van de sanctielijsten staan.

DNB heeft het pensioenfonds op 7 april 2020 een brief gestuurd waarin staat dat het pensioenfonds dit incident niet tijdig heeft gemeld bij DNB. Deze niet-tijdige melding is een schending van artikel 19a FTK. DNB heeft het pensioenfonds om een reactie gevraagd. In de brief geeft DNB aan dat zij zich, mede met inachtneming van de reactie van het pensioenfonds, beraadt op eventuele vervolgstappen. Het bestuur kan nog geen betrouwbare inschatting maken van de vervolgstappen van DNB.

12.8 Verbonden partijen en hun identiteit

Identiteit van verbonden partijen

De relatie die het pensioenfonds heeft met de werkgevers en bestuurders is er één van verbonden partijen.

Transacties met (voormalige) bestuurders

Voor de beloning van de bestuurders van het dagelijks bestuur wordt verwezen naar het onderdeel Pensioenuitvoeringskosten in de toelichting op de staat van baten en lasten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds op basis van het reguliere pensioenreglement.

Overige transacties met verbonden partijen

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst afgesloten met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de pensioenregeling.

12.9 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2019

	2019	2018
	€	€
9. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds		
Werkgeversdeel	27.775	31.102
Werknemersdeel	2.384	2.655
	<u>30.159</u>	<u>33.757</u>

De premiebijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Reguliere pensioenpremie werkgevers	29.808	33.212
Pensioenpremie voorgaand jaar	-1	81
Reguliere pensioenpremie werknemers	188	274
Premie ANW	164	190
	<u>30.159</u>	<u>33.757</u>

Het werknemersdeel betreft een bijdrage van deelnemers met een salaris boven het fiscaal maximum.

De feitelijke premie bedraagt 29.807. Dit is exclusief premie over voorgaande jaren en exclusief de ANW premie. De feitelijke premie is hoger dan de gedempte kostendekkende premie. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de wettelijke vereisten.

Kostendekkende premie	36.909	40.442
Feitelijke premie	29.807	33.293
Gedempte kostendekkende premie	18.487	21.091

Kostendekkende premie

Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen		
pensioenopbouw	28.982	30.983
Toeslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	6.927	7.663
Toeslag voor uitvoeringskosten	1.000	1.796
Totaal kostendekkende premie	<u>36.909</u>	<u>40.442</u>

Feitelijke premie

Reguliere opbouw	20.158	21.917
Risicopremie overlijden	833	927
Risicopremie AO	889	990
Opslag voor uitvoeringskosten	1.000	1.796
Solvabiliteitsopslag	6.927	7.663
Totaal feitelijke premie	<u>29.807</u>	<u>33.293</u>

Gedempte (kostendekkende) premie

Reguliere opbouw	9.460	10.860
Risicopremie overlijden	476	536
Risicopremie AO	889	990
Opslag voor uitvoeringskosten	1.208	1.387
Solvabiliteitsopslag	2.637	3.064
Premie onvoorwaardelijke onderdelen	3.817	4.254
Totaal gedempte premie	<u>18.487</u>	<u>21.091</u>

10. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

2019	Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	4.738	24.857	-88	-57	29.450
Aandelen	345	204.983	-397	0	204.931
Vastrentende waarden	5.239	11.624	-695	0	16.168
Derivaten	2.800	95.848	-150	0	98.498
Overige beleggingen	-69	1.996	-43	0	1.884
(overige) Kosten van vermogensbeheer			-280		-280
	<u>13.053</u>	<u>339.308</u>	<u>-1.653</u>	<u>-57</u>	<u>350.651</u>

De transactiekosten voor aan- en verkopen van beleggingen zijn conform de aanbevelingen van de Pensioenfederatie bepaald. De transactiekosten hierboven getoond in 2019 betreffen de aankoopkosten bij de aankoop van participaties in het Syntus Achmea Real Estate Fund. Overige transactiekosten betreffen de kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement gaan. Deze kosten zijn gebaseerd op schattingen en worden daarom niet separaat inzichtelijk gemaakt in de jaarrekening.

2018	Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	4.046	1.169	-116	0	5.099
Aandelen	119	-30.843	-398	0	-31.122
Vastrentende waarden	4.361	1.511	-736	0	5.136
Derivaten	5.740	-39.143	0	0	-33.403
Overige beleggingen	-334	2.207	-356	0	1.517
(overige) Kosten van vermogensbeheer			-55	0	-55
	<u>13.932</u>	<u>-65.099</u>	<u>-1.661</u>	<u>0</u>	<u>-52.828</u>

11. Beleggingsresultaten risico deelnemers

Mutatie

2019	2018
€	€
<u>-832</u>	<u>-32</u>

De Pensioenspaarregeling is beëindigd per 31 december 2018. De koopsommen zijn aangewend voor de inkoop van pensioenaanspraken in het pensioenfonds.

12. Overige baten

Andere baten

2019	2018
€	€
<u>0</u>	<u>2</u>

	2019	2018
	€	€
13. Pensioenuitkeringen		
Ouderdomspensioen	34.120	32.203
Prepensioen	97	145
Partnerpensioen	6.611	6.398
Wezenpensioen	112	105
Arbeidsongeschiktheidspensioen	540	526
Anw-aanvulling	194	197
Afkoop pensioenen en premierestitutie	16	13
Overige uitkeringen	-3	-2
	<u>41.687</u>	<u>39.585</u>

14. Pensioenuitvoeringskosten		
Bestuurskosten	838	835
Kosten governance organen (RvT, VO en VC)	63	37
Administratiekostenvergoeding	651	751
Accountantskosten	47	46
Certificerend actuaire	29	40
Adviserend actuaire	127	214
Overige advieskosten	71	78
Contributies en bijdragen	129	135
Dwangsommen en boetes	0	0
Overige	16	23
	<u>1.971</u>	<u>2.159</u>

De pensioenuitvoeringskosten die zijn toe te wijzen als (overige) kosten van vermogensbeheerkosten bedragen ultimo boekjaar 637 (2018: 669).

Bezoldiging bestuurders

De bestuursleden die zijn gekozen door de pensioengerechtigden ontvangen een bezoldiging van 4 per jaar. De overige leden van het bestuur ontvangen geen bezoldiging namens het pensioenfonds. In 2019 is in totaal 8 betaald aan vergoedingen.

Aan betrokkenen zijn geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

De bestuurskosten betreft voornamelijk de vergoeding aan het Bestuursbureau.

Governance organen (RvT, VO, VC)

In 2019 is een Raad van Toezicht (RvT) in functie. Aan de RvT is 61 vergoeding betaald. Aan de leden van het Verantwoordingsorgaan werd door het pensioenfonds in 2019 een vergoeding verstrekt van 1,5 (2018: 1,5).

Accountantshonoraria

De honoraria van de onafhankelijke externe accountant(s) zijn als volgt:

Controle van de jaarrekening	51	46
Vrijval kosten 2018	-4	0
	<u>47</u>	<u>46</u>

Aantal personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van Gasunie.

	2019	2018
	€	€
15. Mutatie overige technische voorzieningen		
Mutatie overige technische voorzieningen	5.221	957
16. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	-832	-32
17. Saldo overdracht van rechten		
Inkomende waardeoverdrachten	-1.377	-3.259
Uitgaande waardeoverdrachten	2.215	0
	838	-3.259
18. Overige lasten		
Interest waardeoverdrachten	1	0
Overig	2	7
	3	7

12.10 Gebeurtenissen na balansdatum

In het voorjaar van 2020, na balansdatum maar voor het opmaken van de jaarrekening door het bestuur, is de coronacrisis uitgebroken. Als gevolg van de crisis is er een bijzondere situatie ontstaan. De coronacrisis leidt tot onrust op de financiële markten en brengt voor het pensioenfonds onzekerheid met zich mee. De waarde van de beleggingen is in vergelijking met 31 december 2019 fors gedaald en ook is er op het moment van schrijven sprake van een aanzienlijke rentedaling. Het pijngrensbeleid heeft het negatieve effect enigszins kunnen mitigeren, maar desondanks is de dekkingsgraad gedaald sinds ultimo 2019. Overheden en centrale banken wereldwijd reageren op deze crisis met hulppakketten en verdere ondersteunende maatregelen. De impact en de duur van deze crisis zijn nog onbekend. Naast de impact op de financiële markten heeft de coronacrisis ook op andere manieren mogelijk impact op het pensioenfonds. Denk hierbij aan het verzekeringstechnisch risico (langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid) en het operationeel risico (continuïteit en kwaliteit van de dienstverlening) dat door het virus toeneemt. Op dit moment is er veel onzekerheid en is het nog niet mogelijk om de financiële impact in 2020 op het pensioenfonds betrouwbaar vast te stellen. Het fonds heeft het operationeel risico beperkt door het in kaart brengen van haar kritische processen en back-up mogelijkheden. Daarnaast is het contact met uitbestedingspartijen geïntensiveerd. Daarbij wordt beoordeeld of de door de uitbestedingspartijen genomen beheersmaatregelen vallen binnen de risicohouding en risicobereidheid van het pensioenfonds. Op dit moment heeft dit geen gevolgen voor de financiële positie per 31 december 2019 en voor de continuïteit van het fonds.

Groningen, 16 juni 2020

A.J. Algra

J.S. Douma (secretaris)

A.J. den Herder

Mw. J. Hermes

J. Hooghiem (voorzitter)

F.F. Van Koten

Mw. A.C.M. Melman

Overige gegevens

13 Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. Het voorstel voor de resultaatbestemming 2019 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

14 Actuariële verklaring

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Gasunie te Groningen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Gasunie, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 9.100.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 455.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruikgemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch gelijk aan / hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Gasunie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Coronacrisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Amstelveen, 16 juni 2020

drs. R.T. Schilder AAG

verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

15 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds Gasunie

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds Gasunie te Groningen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Gasunie op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2019;
- de staat van baten en lasten over 2019;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Gasunie (hierna: de stichting) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 9,1 miljoen
Toegepaste benchmark	0,5% van het pensioenvermogen per 31 december 2019 (afgerond), zijnde het totaal van de technische voorzieningen en de algemene reserve.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien de stichting in 2019 in een herstelsituatie zat, hebben wij een percentage van 0,5% gehanteerd. De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van toezicht en het bestuur overeengekomen dat wij aan de raad van toezicht en het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 455.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het de raad van toezicht en het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben in vergelijking met voorgaand jaar geen wijzigingen in de kernpunten van onze controle aangebracht.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
Kernpunt	De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling. De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in 12.5 toelichting op de balans per 31 december 2019, onder 'Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan'. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.
Onze controleaanpak	Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2019 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaire gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuair rapport van de certificerend actuaire en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de beleggingen voor risico pensioenfonds zonder genoteerde marktprijzen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven. Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maandsdekkingsgraden: - Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar hebben wij de toeslagverlening als het key item geïdentificeerd. - Daarnaast heeft de certificerend actuaire een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds zoals gehanteerd in de bepaling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaire.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2019.

Waardering en toelichting van beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen	
Kerpunt	De beleggingen voor risico pensioenfondsen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen voor risico pensioenfondsen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen. De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit de posities derivaten. De posities in niet-(beurs)genoteerde beleggingsinstellingen, met name in beleggingsinstelling die beleggen in vastgoed en hypotheek, kennen eveneens inherente waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in paragraaf 12.4.2.2 en een nadere toelichting opgenomen in 12.5 Toelichting op de balans per 31 december 2019 onder 1. 'Beleggingen voor risico pensioenfondsen'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2019 € 95,8 miljoen is belegd in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed, € 108,9 miljoen in een niet-beursgenoteerde hypotheekfondsen en per saldo € 45,2 miljoen is belegd in derivaten. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.
Onze controleaanpak	Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2019. - De waardering van niet-(beurs)genoteerde beleggingsinstellingen in aandelen en vastrentende waarden waarvoor wij hebben vastgesteld dat er een actieve markt bestaat, hebben wij zelfstandig afgestemd met de prijsbron. Voor beleggingsinstellingen is er sprake van een actieve markt als de intrinsieke waarde dagelijks wordt gepubliceerd en deze intrinsieke waarde de basis is voor dagelijkse toe- en uittreding door beleggers. - Voor de posities in de beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed en hypotheek hebben wij de waardering geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2019 van deze beleggingsinstellingen, of als deze nog niet beschikbaar waren, de uitkomsten van back-testing procedures (met gecontroleerde jaarrekeningen) onderzocht. Daarbij hebben wij vastgesteld of de gehanteerde waarderingsgrondslagen en de belangrijkste uitgangspunten in de jaarrekeningen van deze beleggingsinstellingen aansluiten op de grondslagen van de stichting. - Voor de posities in derivaten hebben wij de interne beheersmaatregelen van het waarderingsproces onderzocht en met gebruikmaking van onze waarderingsexperts voor een selectie van derivaten de waardering en de daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst. Wij hebben de in de waardering van deze derivaten gehanteerde veronderstellingen zoals rentecurves beoordeeld aan de hand van marktgegevens. Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van de beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2019 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

Kerpunt	De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuariel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte (correctiefactoren). Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de technische voorzieningen beschreven in paragraaf 12.4.2.2 en een nadere toelichting opgenomen in 12.5 Toelichting op de balans per 31 december 2019 onder 5. 'Technische voorzieningen'. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.
Onze controleaanpak	Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2019. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2019: ▪ Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris. ▪ Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. ▪ Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen onderzocht.

Belangrijke observaties

Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2019 of de toelichting van de technische voorzieningen.

Benadrukking van de gevolgen van de Corona uitbraak voor het pensioenfonds

De ontwikkelingen rondom het Corona (Covid-19) virus hebben grote invloed op de gezondheid van mensen en onze samenleving en daarbij ook op de operationele en financiële prestaties van organisaties en de beoordeling van de mogelijkheid om de continuïteit te handhaven. De jaarrekening en onze controleverklaring daarbij zijn gebaseerd op de condities op het moment dat deze zijn opgemaakt. De situatie verandert van dag tot dag. Ook Stichting Pensioenfonds Gasunie heeft te maken met de gevolgen zoals uiteen zijn gezet in het bestuursverslag onder 4.5.5 'Risico's als gevolg van de coronacrisis' en 11 'Vooruitblik' en in de toelichting op de jaarrekening ten aanzien van de gebeurtenissen na balansdatum (12.10). Wij vestigen de aandacht op deze uiteenzettingen. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag, bestaande uit het voorwoord, financiële positie en beleid in 2019, integraal risicomanagement, beleggingen, pensioenen, wet- en regelgeving en relevante ontwikkelingen, actuariële analyse en vooruitblik;
- de overige gegevens;
- het meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen, algemene informatie, verslag raad van toezicht, het verslag verantwoordingsorgaan.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het besluit van het bestuur tot vaststelling van de jaarrekening is onderworpen aan de goedkeuring van de raad van toezicht.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van toezicht en het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 16 juni 2020

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. A. Snaak RA